Бердянський державний педагогічний університет
Науково-дослідний інститут Історичної урбаністики
Бердянська гімназія № 1 "Надія"

Ігор Лиман, Софія Подколзіна

Поширення імперських практик взаємин держави і церкви: релігійне життя Бердянська першого десятиріччя його існування

Бердянськ, 2015

УДК: 94(477.7):2“18”
ББК: 63.3(4Берд)5+86.3
Л 58

Рекомендовано до друку Вченою радою Бердянського державного педагогічного університету (протокол № 5 від 24.12.2014 р.)

Рецензенти:
доктор історичних наук, професор В.М. Константінова
доктор історичних наук, професор О.М. Ігнатуша

Автор ідеї книги — Ольга Войникова

Лиман Ігор, Подколзіна Софія.
Л 58 Поширення імперських практик взаємин держави і церкви: релігійне життя Бердянська першого десятиріччя його існування. / Ігор Лиман, Софія Подколзіна. — Бердянськ: ФО-П Ткачук О. В., 2015. — 118 с.
ISBN 978-966-2261-96-7

Книга присвячується церковній історії Бердянська 1827-1837 рр. Аналізуються загальні тенденції у взаєминах держави і церкви цього періоду. Висвітлюються питання церковного будівництва і взаємин православного духовенства зі світською владою та парафіянами Бердянська в контексті включення нововлаштованого населеного пункту в орбіту імперської церковної політики.

У оформленні обкладинки книги використано «Фасад на будівництво церкви в місті Бердянську» і «План і профіль на будівництво церкви в м. Бердянську», складені губернським архітектором Я. Колодіним у 1832 р. (*Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 26-28),* а також складені у 1833 р. у опублуковані у 1841 р. «Генеральна карта Азовського моря і рейд Бердянський».

European Union
European Social Fund
OPERATIONAL PROGRAMME
EDUCATION AND LIFELONG LEARNING
investing in knowledge society
MINISTRY OF EDUCATION & RELIGIOUS AFFAIRS
MANAGING AUTHORITY
NSRF 2007-2013
programme for development
EUROPEAN SOCIAL FUND
Co- financed by Greece and the European Union

УДК: 94(477.7):2“18”
ББК: 63.3(4Берд)5+86.3

ISBN 978-966-2261-96-7

© Лиман Ігор, Подколзіна Софія, 2015
© ФО-П Ткачук О.В., 2015

Взаємини світської влади і церкви за часів першого десятиліття існування Бердянська

У другу чверть XIX ст. Російська імперія увійшла з уже більш ніж сторічним досвідом прямування шляхом секуляризації, могутній імпульс чому був даний петровськими реформами, що скасували інститут патріаршества. І хоча шлях цей не був прямим, і після смерті Петра I ціла низка нововведень імператора була піддана ревізії, залишалось головне: влада монарха беззаперечно домінувала над владою церкви; підпорядкування церкви державі автоматично передбачало безумовний пріоритет імператорів у регулюванні духовних питань. Є підстави стверджувати, що кожен аспект церковного устрою південноукраїнського регіону безпосередньо або опосередковано спрямовувався і контролювався особами, які посідали російський престол.

Зрозуміло, що за таких умов великого значення набув той самий суб'єктивний фактор, який деякими авторами XIX століття розглядався як чи не єдиний визначальний у тогочасних взаєминах держави та церкви.

Якщо діяльність імператора Олександра I в релігійній сфері доречно розглядати як шукання (імператор шукав систему поглядів, яка б найбільше гармоніювала з його особистим внутрішнім світом; при цьому він шукав і засоби для поширення релігійної ідеології серед населення імперії, і православна церква із цієї системи не випадала), то ставлення до релігії Миколи I, який зайняв престол у 1825 р., було зовсім іншим. На відміну від свого брата, він не шукав і не хотів шукати альтернативи православ'ю ні для себе, ні для своїх підданих. Ієрархи православної церкви в цьому плані змогли зітхнути з полегшенням — новий імператор своїми діями демонстрував релігійність, відданість церкві. Причому релігійність саме православну. Не можна сказати, що Микола не шукав взагалі. Але ці шукання знаходились не в площині вибору між конфесіями. Пошук імператора зосередився у сфері посилення впливу православної церкви. Інше питання, що вплив цей мав посилюватись по відношенню не до самого Миколи I, але до його підлеглих. У цьому плані має рацію Г. Фріз, який розцінює режим Миколи I як реформізм, який мав на меті розв'язати проблеми, що накопичились у православній церкві; разом з тим, імператор значно більше цікавився покращенням виконання церквою світських, а не духовних, функцій[1].

У цьому контексті слід розглядати і сумнозвісну «теорію офіційної народності», яка була палко сприйнята імператором і стала офіційною ідеологією миколаївської Росії. У тріаді «православ'я, самодержавство, народність» саме «панівна» віра була поставлена на перше місце. Втім,

---

[1]. Freeze G.L. The parish clergy in Nineteenth-Century Russia. Crisis, Reform, Counter-Reform. — Princeton, New Jersej: Princenton University Press, 1983. — P. 3-6.

ця формула мала визначати характер освіти населення, а не фіксувала пріоритетне положення церкви щодо глави держави. Реальне співвідношення цих інститутів було відбито у Зводі законів Російської імперії, де містилось положення, позичене з «Духовного регламенту»: «Імператор як християнський государ є верховним захисником і хранителем догматів пануючої віри і охоронцем православ'я та всякого у церкві святій благочиння», в примітці до якого позначалось: «У цьому сенсі імператор в Акті про наслідування престолу 1797 р. квітня 5 іменується главою церкви». І. Смолич вважав, що винесення згадки про статус імператора як глави церкви в примітки, а не в основний текст ст. 42 створило деякі «неясності», не давало можливості чітко визначити положення імператора «всередині церкви» та «над церквою»[1]. Але ці «неясності» стали певною проблемою лише значно пізніше, і під час свого правління Микола I однозначно розумів свій беззаперечний пріоритет, поширюючи на церкву ті методи взаємодії, які він застосував по відношенню до інших інституцій. Жорсткий контроль, особисте втручання чи не в кожне, навіть найдріб'язковіше питання, бюрократизація, посилена увага до проблем, пов'язаних із військовою сферою, в повній мірі відбились і на духовному відомстві.

У питаннях керівництва церквою монархи взаємодіяли зі Святішим Правлячим Синодом. Втім, треба обмовитись, що характер цієї «взаємодії» був далеким від рівноправного чи хоча б партнерського. Вже «Духовним регламентом» визначалось, що Синод був позбавлений самостійності в законодавчій діяльності, оскільки його рішення не мали вступати в силу без згоди монарха. Такий порядок був підтверджений і низкою більш пізніх узаконень. Поставлений з самого початку в залежне становище від світських можновладців, Синод не став закладом, який би концентрував у своїх руках владу, що можна було б співвіднести з владою патріаршою. Такого не могло статися вже тому, що це суперечило б інтересам абсолютистської держави. Синоду була відведена скромніша роль провідника волі монархів. Звідси — чітко виражена тенденція бюрократизації системи, формально очолюваної Синодом. Як й інші органи влади, Синод не залишався закладом із незмінною структурою і повноваженнями. Йшов пошук оптимальної моделі управління.

Межі компетенції Синоду були окреслені ще маніфестом Петра I від 21 січня 1721 р. та «Духовним регламентом». Синод виступав знаряддям централізаторської та уніфікаторської політики, не лише продукуючи документи, яких мали дотримуватись на території всіх єпархій імперії, але і здійснюючи контроль за виконанням своїх розпоряджень, обмежуючи єпархіальну владу в праві приймати остаточні рішення з низки питань. Серед основних сфер, якими мав опікуватись Синод, —

[1] Смолич И.К. История русской церкви 1700-1917: пер. с нем. — М.: изд. Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1996. — Часть первая. — С. 135-136.

участь у призначенні та переміщенні єпархіальних архієреїв, настоятелів і настоятельниць монастирів, керівників духовних навчальних закладів, позбавлення сану, підвищення в сані, нагородження, участь у процедурі отримання дозволу на зведення релігійних споруд, розпорядження рухомим і нерухомим церковним майном, контроль за діяльністю духовних навчальних закладів, органів єпархіальної влади тощо. Важливою сферою діяльності Синоду було виконання функцій вищої судової інстанції.

За Миколи I не раз мало місце введення до складу Синоду світських осіб[1]. Між іншим, у 1835 р. членом Синоду став наслідник престолу Олександр.

Діяльність Синоду як колегіального органу влади, характер його реального впливу, зміни структурних підрозділів вищої духовної влади мають розглядатись у тісному зв'язку з функціонуванням обер-прокурорів — світських осіб, які згідно з виданою 13 червня 1722 р. інструкцією стежили за роботою Синоду, представляючи інтереси монарха. Цією інструкцією обер-прокурор як «око государя» отримав потенційно великі можливості, які могли забезпечити його пріоритет у стосунках з присутніми Синоду, церковними ієрархами.

Зайнявши престол, Микола I не став усувати з поста П. Мещерського, який був обер-прокурором Синоду ще з 1817 р. і протримався на цій посаді до 1833 р. Ця фігура не була самостійною. І «вів» її сам імператор. Як ця несамостійність, так і намагання обер-прокурора не конфліктувати із членами Синоду врешті-решт призвели до того, що справи канцелярій Синоду та обер-прокурора Синоду були запущені. Ситуацію був покликаний виправити С. Нечаєв, який замінив П. Мещерського. Він уже набагато більше відповідав поглядам імператора на те, як мають вестись справи. За характеристикою І. Смолича, Нечаєв був перш за все канцеляристом і бюрократом, любителем порядку і педантичних звітів[2]. Цей обер-прокурор на власний розсуд змінював ухвали Синоду, перебрав на себе керівництво уніатськими і розкольницькими справами, міг представляти архієреїв в обхід Синоду[3]. Не дивно, що це викликало неабияке незадоволення вищих ієрархів, дещо розбещених м'якістю дій П. Мещерського.

Зрозуміла радість членів Синоду, викликана зміною в 1836 р. особи на обер-прокурорській посаді. Втім, ця радість виявилась передчасною: владу, яку отримав над Синодом наступник С. Нечаєва, М. Протасов, можна порівняти хіба що з владою обер-прокурора О. Голіцина за часів імператора Олександра I. Те ж може бути сказано і стосовно

---

[1] Відділ рукописів Російської Національної Бібліотеки. — Ф. 313. — Спр. 15. — Арк. 3 зв.

[2] Смолич И.К. История русской церкви 1700-1917: пер. с нем. — М.: изд. Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1996. — Часть первая. — С. 162.

[3] Верховский П.В. Очерки по истории Русской Церкви в XVIII и XIX ст. Выпуск первый. — Варшава: тип. Варшавского учебного округа, 1912. — С. 138.

перетворень системи управління, яке було проведено при цьому обер-прокурорі, який протримався у владі до 1855 р. В особі генерала М. Протасова Микола I знайшов таку людину, якою був О. Голіцин для Олександра I. Маємо на увазі людину, яка була не тільки близькою імператору за поглядами, але й енергійним провідником його політики. Будучи військовим і розуміючи прихильність Миколи I до військових методів керівництва, М. Протасов міг не вагаючись визначити, у якому стилі організувати управління підконтрольним йому відомством. За роки обер-прокурорства Протасова церква стала не менше, а то й більше, просякнута «військовим духом», ніж інші державні інституції.

Представникам духовного відомства як в центрі, так і на місцях доводилось тісно взаємодіяти зі світською владою. В умовах, коли релігійні установи були невіддільною складовою державно-бюрократичного апарату, цілком логічною була ситуація, коли, з одного боку, церква повинна була виконувати функції, які виходили далеко за межі суто релігійних, а з іншого, — світські особи та установи брали участь у справах, які здавна знаходились у компетенції саме духовної влади.

Немає сенсу перераховувати всі світські інституції, які не тільки мали право, але і були зобов'язані взаємодіяти з різними щаблями церковної системи Російської імперії. Їх список багато в чому був тотожним із загальним переліком нецерковних інституцій держави і включатиме чи не всіх, починаючи із Сенату і закінчуючи сільськими поліцією та старшинами.

Розлогим був і список питань, з яких духовне відомство мало взаємодіяти зі світським. Влаштування та ремонт релігійних споруд, відведення підцерковної землі, призначення та переміщення духовних осіб, розбудова та функціонування закладів освіти, фінансування духовного відомства, взаємини православних із представниками інших конфесій, призначення молебнів, здійснення хрещення, вінчання, поховання, сповідування та причащання, нагляд за церковним і монастирським майном, зберігання церковних сум, облік підлеглих духовного відомства, розгляд справ про злочини проти церкви та віри — ось далеко не повний перелік сфер такої взаємодії.

Обсяги повноважень світських осіб і установ у зазначених питаннях не залишались сталими. У той чи інший момент на них значною мірою впливали ставлення монарха та інших світських можновладців до духовного відомства, спроможність церковного керівництва відстоювати свою автономність по відношенню до світської влади, особливості внутрішньо- та зовнішньополітичної ситуації, традиція. Остання відігравала важливу роль в умовах нечіткого визначення правового поля і консерватизму духовного відомства. Коли відчувався брак кодифікованого законодавства, а документи, які виходили з Петербурга,

багато в чому суперечили один одному, саме традиція якоюсь мірою допомагала впорядковувати діяльність церковних структур.

Що стосується ставлення представників світських установ до необхідності входити в зносини із церковною владою, парафіяльним духовенством, то тут можна помітити два, здавалось би, протилежні підходи. Перший — далеко не завжди пунктуальне і своєчасне реагування на звернення духовних осіб і установ та повідомлення їм про свої дії, а то й просто ігнорування своїх обов'язків у цій сфері. Не випадково з'явилося чимало указів вищих органів влади, у яких підтверджувалась необхідність викорінення такої ситуації. На місцевому ж рівні лише по півдню України скарг духовної влади на несприяння їй представників влади світської нараховувалось десятки. Одна з причин цього ігнорування — зниження пієтету мирян перед церквою, і тим більше перед чиновниками духовного відомства. Багато ким із світських чиновників і консисторії, і духовні правління, і благочинні сприймались як рядові бюрократичні структури, до того ж такі, які не мали розпорядчої влади над ними. Друга причина пов'язана з тією ж бюрократизацією управління: при постійному зростанні документообігу, при необхідності вести одразу десятки справ чиновники просто не встигали своєчасно реагувати на звернення духовенства.

Другий підхід світських структур до взаємодії із церквою — намагання розширити своє втручання в справи останньої, навіть виходячи за межі своїх повноважень. Не дивно, що з приводу законних скарг представників духовної влади побачила світ ціла низка указів, які забороняли такі дії. Але бажаного ефекту ці документи не справляли. Та й далеко не кожна скарга розглядалась у Петербурзі на користь духовного відомства. Як не дивно, але причини перевищення своєї компетенції в стосунках із церквою багато в чому ті ж самі, що й причини невиконання в повному обсязі службових обов'язків щодо неї. Тому перший і другий підходи є протилежними лише в певному сенсі. Дійсно, секуляризаційні тенденції в державі стали причиною того, що церква вже не мала авторитету, який створював бар'єр від втручання сторонніх у її справи. Розбудова ж бюрократичного апарату в умовах недостатньо чіткого визначення компетенції окремих установ мала наслідком можливість порушення відповідних меж повноважень задля виконання тих чи інших завдань, що лежали поза площиною релігійних інтересів.

Серед світських інституцій, які мали важливий вплив на церковну справу на півдні України, особливе місце посідали структури Новоросійського та Бессарабського генерал-губернаторства.

До середини 20-х рр. XIX ст. завершилось формування централізованої міністерської системи управління, що, як вважає В. Шандра, випукліше окреслила регіональні відмінності Півдня. Уряд розумів, що військові губернатори неросійського походження Рішельє і

Ланжерон у цілому виконали поставлене завдання колонізації краю, який надалі Петербург волів бачити більше інтегрованим в економічний простір імперії. Як наслідок — формується Новоросійське та Бессарабське генерал-губернаторство, що стало символом повного підпорядкування органів місцевої влади, нівеляції відмінностей, які зберігались у системі управління до цього[1].

Разом із тим, слід відмітити, що до компетенції генерал-губернаторів безпосередньо не входило вирішення питань, які знаходились у юрисдикції єпархіального керівництва, управління Чорноморського флоту, портів і адміралтейських поселень, управління військових поселень (яке залежало від Військового міністерства), а також Піклувального комітету про колоністів південного краю Росії, що залежав безпосередньо від Міністерства державного майна. Сама наявність такої структури підпорядкування значно ускладнювала діяльність єпархіальних органів влади. Досить красномовною є оцінка специфіки регіону архієпископом Інокентієм (Борисовим), дана їм у листі до петербурзького товариша: «Яка відмінність тутешньої єпархії від Харкова, Вологди, навіть Києва! Останні три, навіть у сукупності, навряд чи дорівнюють першій, так що при всій звичці до справ важко встигати вести їх, як треба. Головна причина такої відмінності — багато окремих світських управлінь, з кожним з яких слід зноситись, як з окремою державою»[2].

Ведучи мову про взаємини світської влади і церкви, слід мати на увазі і роль особистостей, які в наслідок надзвичайних повноважень, сконцентрованих у їхніх руках, мали і широко використовувати як офіційні, так і неофіційні досить дієві важелі впливу на підлеглих духовного відомства. У випадку Південної України цікавого нам періоду такою особистістю, безумовно, виступав Новоросійський і Бессарабський генерал-губернатор Михайло Воронцов[3].

---

[1] Шандра В.С. Інститут генерал-губернаторства в Україні XIX – початку XX ст.: структура, функції, архіви канцелярій: Дис. ... доктора іст. наук: 07.00.06. — К., 2002. — С. 192-193.

[2] Петровский С. Семь Херсонских архиепископов. Биографии с приложением портретов, выполненных фототипией. — Одесса: тип. Е.И. Фесенко, 1894. — С. 42-43.

[3] Воронцов Михайло Семенович (19 (30) травня 1782 р. — 6 (18) листопада 1856 р.) — князь, державний діяч, генерал-фельдмаршал (1856 р.). Дитинство і юність провів у Лондоні. Під час війни 1812 р. брав участь у Смоленській і Бородинській битвах. В 1815-1818 рр. командував російським окупаційним корпусом у Франції. З 1823 р. — Новоросійський генерал-губернатор і намісник Бессарабської області, з 1828 р. — Новоросійський і Бессарабський генерал-губернатор. При М.С. Воронцові отримало розвитку розведення тонкорунних овець у краї, розвинулось землеробство, виноробство і було прокладено шосейні дороги в Криму, зросли торговельне значення і добробут Одеси. Згідно історіографічної традиції, саме М.С. Воронцову зобов'язаний своїм виникненням та розквітом Бердянськ. Крім того, що М.С. Воронцов особисто брав участь в обстеженні місцевості поблизу Бердянської коси на предмет вивчення можливості влаштування тут порту, він брав участь у розбивці міського саду, часто відвідував Бердянськ (останній візит відбувся у 1852 р.), підтримував тісні стосунки з багатьма його мешканцями, а з деякими із них знаходився в духовній спорідненості (брав участь у таїнстві хрещення). Опікувався наданням Бердянську пільг. Затверджував назви міських вулиць (одна з них названа іменем самого Воронцова). У 1844 р. М.С. Воронцов призначений Кавказьким намісником і головнокомандувачем Окремим Кавказьким корпусом, при цьому зберігши за собою посаду Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора. У 1853 р. подав клопотання про відставку. Помер в Одесі.

В питаннях управління церквою і генерал-губернатор, і залежні від нього світські інституції на півдні України тісно взаємодіяли з єпархіальними структурами регіону, в діяльності яких простежуються все ті ж тенденції бюрократизації, посилення регламентації їхньої діяльності, обмеження компетенції місцевої влади. Щодо самої структури єпархіальної влади, то її основу складали єпархіальний архієрей, консисторія, духовні правління, благочинні, настоятелі монастирів. Разом із тим, варто відмітити, що ними не обмежується коло духовних осіб та установ, які на місцевому рівні брали участь у керівництві церквою.

Станом на 1827 р. землі біля Бердянської коси входили до складу Катеринославської, Херсонської і Таврійської єпархії, адміністративний центр якої знаходився в Катеринославі і юрисдикція якої поширювалась на всі три південноукраїнські губернії.

У 1836 р. з огляду на чисельність населення Катеринославська, Херсонська і Таврійська єпархія потрапила до складеного Синодом списку церковно-адміністративних одиниць, у межах яких мали бути влаштовані вікаріатства.

Петербург зажадав від єпархіального архієрея відомостей про кількість підпорядкованих церков і пропозицій щодо місця влаштування вікаріатства. Отримавши відповідь, Синод змінив свої наміри. Було вирішено, що для Катеринославської, Херсонської і Таврійської єпархії вікаріатство створювати не слід, оскільки в разі розміщення вікарія в Катеринославі, разом з єпархіальним архієреєм, духовним особам із віддалених місцевостей, зокрема з південної частини Таврійської губернії, все одно довелось би їздити у справах до адміністративного центру Катеринославської губернії. Якщо ж розмістити вікарія поза межами Катеринослава, то він не зміг би допомогти архієпископу у веденні поточних справ, а необхідність підлеглим духовного відомства їздити до консисторії все одно залишилась би. До того ж, на думку Синоду, Північне Причорномор'я та Кримський півострів потребували більшої уваги з боку православного духовенства, оскільки у зв'язку з розвитком міст і торгівлі тут оселилось чимало представників інших конфесій, а кримські татари, за деякими даними, вже не так як раніше сторонились християнства і багато з них навіть були готові змінити віру.

Результатом врахування всіх цих аргументів стала сформована в Синоді думка про влаштування на півдні України нової єпархії.

Центр її мав бути розміщений в Одесі; згідно з підрахунками, із складу двох сусідніх єпархій до неї мали відійти 512 церков, 4 монастирі, 6 духовних правлінь. Із Катеринославської єпархії мали бути виключені Таврійська і частина Херсонської губернії з військовими поселеннями, а з Кишинівської — друга частина Херсонської губернії з повітовими містами Тирасполем, Ананьївим і Одесою. Нова єпархія мала отримати статус вищий, ніж Катеринославська: остання замість

другокласної ставала трьохкласною, тоді як нововлаштована одиниця возводилась у другий клас.

Перед тим, як передати перелічені вище пропозиції імператору, обер-прокурор Синоду звернувся з ними до Новоросійського й Бессарабського генерал-губернатора М. Воронцова. Останній зауважив, що він вважає більш доречним частину Херсонської губернії, яка лежала на правому березі Бугу, залишити в складі Кишинівської єпархії, а центром Херсонської й Таврійської єпархії зробити не Одесу, а Херсон. Якщо ж, писав Воронцов, Синод все ж таки вирішить призначити місцем перебування єпархіального архієрея саме Одесу, то витрати на облаштування й утримання єпархіальних установ слід було б покривати не за рахунок міських прибутків[1].

У цьому випадку думка місцевої світської влади була врахована Петербургом не в повному обсязі. Височайше затвердженою 9 травня 1837 р. доповіддю Синоду частина Херсонської губернії виводилась із Кишинівської єпархії, а центром нової єпархії призначалась саме Одеса, «через населеність і значимість цього міста, через зручність зносин з нього зі всіма містами нововлаштованої єпархії, і нарешті, через те, що через це місто проходять і всі зносини православного духовенства Росії та Греції». Витрати на облаштування й утримання єпархіального керівництва були все ж віднесені, як і пропонував М. Воронцов, на рахунок не міської, а державної казни[2].

Уже самою височайше затвердженою доповіддю Синоду дві південноукраїнські єпархії були поставлені в нерівні умови: третьокласність Катеринославської й Таганрозької єпархії відкидала її назад у порівнянні із єпархією Херсонською й Таврійською. Відтепер 2 найбільші церковно-адміністративні одиниці регіону розвивались паралельно. В контексті проблематики нашої книги важливо, що з утворенням Херсонської й Таврійської єпархії духовенство Бердянська, розташованого на землях Таврійської губернії, перейшло в підпорядкування архієрейській кафедрі в Одесі, тоді як духовенство Петровського, розташованого на лівому березі Берди, перебуваючи на землях Катеринославської губернії, залишилось в підпорядкуванні Катеринославу, тепер — єпархіальному архієрею Катеринославської й Таганрозької єпархії.

Саме єпархіальні архієреї виступали ключовими фігурами в системі єпархіальної влади. Від них значною мірою залежав рівень успішності впровадження на місцях рішень центральної влади. Зрозуміло, що для того, аби мати в особах єпархіальних архієреїв провідників потрібної лінії, імперській владі треба було вдосконалювати механізм впливу на

---

[1] Материалы для истории православной церкви в царствование императора Николая I. / Под ред. Н.Ф. Дубровина. — СПб.: тип. товарищества «Общественная Польза», 1902. — Ч. I. — С. 301-304.

[2] ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XII. — Отд. I. — С. 306-307.

них. Важливою складовою цього механізму стала система призначення та звільнення архієреїв з посади.

Значущість цієї ланки церковної ієрархії стала причиною того, що головною дієвою особою в справі призначення архієреїв був навіть не Синод, а імператор. Основа цьому була закладена ще реформами Петра I, внаслідок яких була скасована система виборів митрополитів і започатковано призначення та зміщення останніх імператором за поданням Синоду. Причому із посиленням позицій синодальних обер-прокурорів саме останні стали передавати пропозиції Синоду імператорові. Згадаймо, що і склад самого Синоду формувався з урахуванням пропозицій обер-прокурорів.

На момент приходу до влади Миколи I південь України вже доволі давно не мав таких непересічних та енергійних єпархіальних архієреїв, які керували релігійною справою в регіоні, скажімо, за часів Катерини II. Давалось взнаки певне зниження уваги до регіону в порівнянні з катеринінськими часами. Для кількох архієреїв південноукраїнська кафедра стала останньою керівною посадою. Лише 4 роки перебував на ній Феофіл (Татарський), призначений іменним указом від 19 травня 1823 р.[1] В іменному указі від 15 жовтня 1827 р. зазначалося, що Феофіл подав прохання про звільнення за станом здоров'я і через старість[2]. І автор «Пам'ятної книжки для духовенства Херсонської єпархії» священик Ф. Міляновський писав, що причиною відставки Феофіла стало «посилення ревматизму»[3]. Втім, хвороба була лише приводом. Реальною ж причиною стала ціла низка обвинувачень Катеринославського архієрея, доведена до відома імператора[4].

Не залишив помітного сліду в історії Катеринославської, Херсонської й Таврійської єпархії Онісіфор (Боровик), який іменним указом від 4 листопада 1827 р. був переведений сюди з посади єпископа Вологодського[5]. Він помер через кілька місяців після цього указу.

Навіть при тому, що південноукраїнська єпархія вже не входила до числа тих, розвиток яких центральна влада вважала своїм пріоритетом, ні імператор, ні Синод не могли допустити, щоб через таку занадто вже напружену ситуацію із єпархіальним керівництвом регіон занепадав у релігійному відношенні. Була потрібна більш енергійна і молода людина, яка б зайняла Катеринославську кафедру. Такою людиною був єпископ Гавриїл (Розанов), відносно якого і було підписано відповідний іменний указ від 22 травня 1828 р.[6] На час призначення йому було 47

---

[1] Держархів Херсонської області. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 297-297 зв.
[2] Держархів Херсонської області. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 345-346 зв.
[3] Миляновский Ф. Памятная книжка для духовенства Херсонской епархии. — Одесса: тип. Е.И. Фесенко, 1902. — С. XLI.
[4] Материалы для истории православной церкви в царствование императора Николая I. / Под ред. Н.Ф. Дубровина. — СПб.: тип. товарищества «Общественная Польза», 1902. — Ч. II. — С. 381-383.
[5] Держархів Херсонської області. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 378-379.
[6] Держархів Херсонської області. — Ф. 137. — Оп. 6. — Спр. 5. — Арк. 391-392.

років. Майже 7 з них Гавриїл займав посаду єпископа Орловського і Севського, на якій зміг добре себе зарекомендувати. Напевно, що в Петербурзі врахували це, сподіваючись, що і на півдні України Гавриїл виявить себе не гірше. Загалом це сподівання виправдалось. Цілком логічно, що коли було прийнято рішення про створення окремої Херсонської й Таврійської єпархії, досвід Гавриїла був знову використаний. Робота Розанова впродовж 1837-1848 рр. з облаштування нової єпархії знайшла оцінку в тому, що він був переведений до вищої за ієрархією Тверської кафедри.

У вирішенні покладених на них завдань єпархіальний архієрей та консисторія спиралися на мережу духовних правлінь — установ, що стояли на щабель нижче у вертикалі єпархіальної влади.

З огляду на те, що статус духовних правлінь у різних єпархіях імперії і в різні часи відрізнявся, зрозумілі розбіжності в історіографії стосовно оцінки ролі цих присутніх місць: вона коливається від визнання правлінь ефективними, фундаментальними структурами[1], установами, які мали набагато більший вплив на духовенство, аніж архієреї[2], до констатації, що деякі правління були лише зайвим ланцюгом, який тільки тим і займався, що просто передавав документи від благочинних до консисторії і в зворотному напрямі[3].

Для півдня України духовні правління стали установами, завдяки яким єпархіальні архієреї мали можливість порядкувати в умовах розпорошеності парафій на великій відстані від єпархіального центру, недостатньої заселеності регіону і нерозвиненості системи комунікацій. Кількість присутніх у духовних правлінням чисельною не була: скажімо, станом на 1838 р. Бахмутське духовне правління складалось з 4 присутніх, Єлизаветградське, Олександрійське, Сімферопольське, Маріупольське — з 3, Новомосковське, Павлоградське, Олександрівське — з 2[4].

Контроль діяльності парафіяльного духовенства духовні правління здійснювали через благочинних, які виступали останнім, нижчим, ланцюгом між парафіяльними церквами і єпархіальною владою. Благочинний мав наглядати за священно- та церковнослужителями церков, які знаходились у його юрисдикції, піклуватись, аби нічого «неподобного, спокусливого і забобонного трапитись не могло»[5]. На

---

[1] Freeze G.L. The Russian Levites. Parish Clergy in the Eighteenth Century. — Cambridge — London: Harvard University Press, 1977. — P. 54.

[2] Булгаков Д. Из галереи отживших типов: Дмитриевосвапский протопоп Гапонов (этюд к характеристике церковного управления конца XVIII – начала XIX в.) // Киевская Старина. — Т. 81. — № 6. — С. 426.

[3] Знаменский П. Приходское духовенство в России со времени реформы Петра. — Казань: в Университетской типографии, 1873. — С. 656.

[4] Округи разных управлений, коих начальники имеют местопребывание в Одессе. Епархиальное управление // Новороссийский календарь на 1839 год, издаваемый при Ришельевском лицее. — Одесса: в городской типографии, 1838. — С. 199, 200, 237-238.

[5] Держархів Одеської області. — Ф. 37. — Оп. 2 а. — Спр. 1. — Арк. 196.

благочинних покладався нагляд за управлінням церковним майном, веденням документації в церквах. Вони мали право залагоджувати дріб'язкові справи, карати священно- та церковнослужителів за незначні провини.

Повноваження благочинних визначались спеціальною «Інструкцією», розробленою ще у 1775 р. У цілому благочинницька інструкція не була занадто деталізованою, і конкретизація обов'язків благочинних відбулась уже відповідними указами більш високих щаблів влади. Причому з'являлась навіть імператорські та синодальні укази, якими благочинним доручалось те чи інше завдання. Як бачимо, пряме керівництво органів центральної влади доходило і до цього рівня. Але все ж таких указів нараховується відносно небагато. Імператору та Синоду було достатньо дати розпорядження по духовному відомству в цілому, і тоді благочинні автоматично включались у коло осіб, які мали забезпечити його виконання.

Більшість благочинних знаходилась у підпорядкуванні духовним правлінням, порядкуючи серед духовенства певної «частини благочиння». Тож єпархіальне керівництво спілкувалось із ними за посередництвом правлінь, обмежуючи право прямо звертатись до архієрея. Разом із тим, діяли і благочинні, які були виведені із залежності від духовних правлінь. Тому у випадках, коли треба було довести якусь інформацію до всіх духовних осіб єпархії, консисторією використовувалась стандартна формула: «всім перебуваючим у тутешній єпархії духовним правлінням і благочинним, від них незалежним, а також і в монастирі послати укази».

Що стосується безпосередньо парафіяльного духовенства місцевості біля Бердянської коси, то як випливає зі «Справі про перелюб священика Луганського з кухаркою підполковника Купенкова», станом на 1835 р. воно знаходилось у безпосередньому підпорядкуванні мелітопольському благочинному, яким на той час був протоієрей Дмитрій Якимовський. Причому цей благочинний по бердянським справам спілкувався з духовною консисторією на пряму, без посередництва духовного правління[1].

Основою, на яку спиралась піраміда єпархіальних структур, базовою ланкою, задля контролю над якою і спрямування чиєї діяльності в першу чергу і розвивалась мережа органів єпархіального управління, була парафія — нижча церковно-адміністративна організація, що об'єднувала віруючих, яких обслуговував причт одного храму або певна духовна особа, якщо релігійна споруда ще не була зведена.

Рівень забезпечення населення храмами великою мірою визначав можливості і духовної, і світської влади впливати на православних регіону. На темпи зростання кількості релігійних споруд вплинув

[1] Держархів Херсонської області. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 1-2, 10-11 зв.

широкий спектр факторів, який включав особливості внутрішньої та зовнішньої політики держави, місце регіону в системі пріоритетів Петербурга, зміни кордонів єпархій, зміни темпів і характеру колонізації, економічний стан країни в цілому і населення Південної України зокрема, рівень релігійності населення, традиції і в зв'язку з цим рівень активності парафіян, позиція місцевих архієреїв у питанні розбудови мережі храмів тощо. Вивчення умов влаштування храмів є надзвичайно важливим для розуміння і загальної ситуації в церковному житті південного краю, і характеру взаємин світської влади і церкви. Тож варто докладніше проаналізувати комплекс проблем, пов'язаних із храмовим будівництвом на півдні України. Попри зосередження нашої праці на 1820-х – 1830-х рр., цей аналіз доцільно подати у дещо ширшій хронології, без чого практика храмового будівництва першого десятиліття існування Бердянська залишиться не достатньо зрозумілою.

У останній чверті XVIII ст. держава створювала режим найбільшого сприяння розбудові мережі храмів у південноукраїнському регіоні, запровадивши низку виключень і делегувавши єпархіальній владі більше повноважень. У діях самого єпархіального керівництва простежувалась акцентованість на створенні умов для влаштування релігійних споруд, що йшло в руслі політики світської влади з сприяння колонізації краю: держава експлуатувала в своїх інтересах прагнення переселенців оселятись там, де вже діяли релігійні споруди.

Ситуація навколо храмового будівництва на Півдні почала суттєво змінюватись після приходу до влади Павла I, коли вимоги до влаштування церков стали жорсткішими і регіон втратив ті привілеї, які мав за правління Катерини II. Указом Синоду від 6 вересня 1798 р. єпархіальне керівництво зобов'язувалось представляти до Петербурга оригінали слідчих справ по кожному зверненню. Саме слідство мало проводитись духовними правліннями[1]. Синодальним указом від 24 вересня 1800 р. був посилений контроль за влаштуванням придільних і домових церков: єпархіальним архієреям наказувалось і в цих випадках отримувати попередню згоду Синоду[2].

Такі нововведення в поєднанні з приходом на південноукраїнську кафедру прискіпливого Афанасія (Іванова) дали результатом гальмування розширення мережі релігійних споруд у краї[3]. Збільшився не лише термін розгляду справ, але і відсоток відмов. Причому відмов саме з боку єпархіального архієрея. Особливо ретельно стало вивчатись, чи буде достатня кількість дворів у парафії майбутніх церков. Тепер недотримання положень спільного указу Синоду і Сенату 1723 р. про

[1] Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 373. — Арк. 1 – 2.
[2] ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXVI. — С. 319.
[3] Зведення церков на Півдні в 1775-1825 роках // Історія релігій в Україні. Праці XII-ї міжнародної наукової конференції (Львів, 20-24 травня 2002 року). — Книга I. — Львів: Логос, 2002. — С. 235-236.

необхідність мати не менше ста дворів стає однією з найбільш уживаних підстав для відмов.

Причина браку парафіян була цілком зрозумілою. Регіон, хоча і активно колонізувався, ще не мав великої кількості населення в новозведених слободах, державних і особливо поміщицьких селищах. І тут ми спостерігаємо ситуацію, коли, з одного боку, держава мала продовжувати курс на уніфікацію і централізацію управління і правничих норм, що поширювались на різні частини імперії, а з іншого, — цей курс ставав на заваді реалізації державної політики щодо залюднення Південної України. Тож у 1806 р. імператор підписав указ про виключення для Катеринославської, Херсонської і Таврійської єпархії у вигляді дозволу зводити на її території храми і там, де парафії не мали достатньої кількості дворів[1].

Втім, це не означало, що відтепер задовольнялось будь-яке подання. Єпархіальні архієреї і консисторія продовжували ретельно вивчати обставини кожної справи. Показовою можна назвати відмову мешканцям військового форштадту Херсона. В ній поєдналась чи не більшість підстав, які зазвичай називались керівництвом єпархії при відхиленні клопотань подібного роду: близька відстань до старої церкви; незадоволення священиків тим, що їхня парафія зменшиться; відсутність підписки прохачів про те, що вони своїм коштом збудують церкву, будинки для священно- та церковнослужителів; відсутність у мешканців форштадта грошей для будівництва; відсутність підтримки з боку світської влади, у відомстві якої знаходилась велика частина потенційних парафіян майбутньої церкви; можливість безперешкодно задовольняти духовні потреби в інших церквах[2].

Указ 1806 р. не вносив змін у саму процедуру отримання дозволу на зведення храмів, і вона залишалась такою ж, якою стала в 1798 р.

Хоча етапи процедури залишались ті ж самі, деяких змін зазнавали вимоги до самого будівництва. Зокрема центральна влада намагалась збільшити відсоток кам'яних храмів Божих, оскільки дерев'яні були значно вразливішими для пожеж. 22 січня 1801 р. Синод направив єпископу Новоросійському і Дніпровському указ, яким повідомлялось про заборону імператором будівництва дерев'яних церков на місці згорілих[3].

Для Південної України дія заборони тривалою не була. Вже згаданим жовтневим 1806 р. іменним указом на території Катеринославської єпархії було дозволено зводити дерев'яні церкви[4]. Зауважимо, що положення, аналогічні передбаченим жовтневим 1806 р. указом, були поширені на інші регіони набагато пізніше. Лише 8 березня

[1] Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1350. — Арк. 79.
[2] Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 800 — Арк. 22-23 зв.
[3] Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 413. — Арк. 1.
[4] Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1350. — Арк. 79.

1818 р. з'явився синодальний указ, яким у місцевостях із невеликою чисельністю населення дозволялось влаштовувати нові церкви, компенсуючи нестачу дворів грошовими внесками на користь священно- та церковнослужителів[1]. І аж 28 жовтня 1835 р. був даний дозвіл на зведення дерев'яних церков по всій території держави[2].

Але дозвіл влаштовувати дерев'яні храми не означав заохочення такого будівництва. Навпаки, у подальшому при першій-ліпшій нагоді єпархіальне керівництво намагалось схилити парафіян до використання каміння. Не виключались і методи тиску. Тож поступово відсоток кам'яних релігійних споруд зростав[3]. Причому, якщо раніше збільшення відбувалось переважно за рахунок міських церков, то тепер усе частіше кам'яні храми влаштовувались на селі. На середину XIX ст. кам'яних храмів у Катеринославській єпархії було вже близько 30%[4]. Зведення ж кам'яних храмів зазвичай вимагало значно більше коштів, аніж будівництво храмів дерев'яних.

Ще складнішою перешкодою для динамічного розширення мережі релігійних споруд Півдня було те, що і за Олександра І, і тим більше за Миколи І центральною владою значна увага приділялась регламентації архітектурних особливостей храмів. Контроль за відповідністю вигляду церков існуючим правилам покладався на єпархіальних архієреїв. Разом з тим, через уніфікацію проектів деяких релігійних споруд відповідний обов'язок стосовно них з архієреїв знімався: 30 вересня 1818 р. синодальним указом із компетенції єпархіальної влади був виведений розгляд планів церков полкових штабів, оскільки ці споруди зводились за завіреним імператором планом[5]. Характерно, що і самі єпархіальні архієреї в ряді випадків виступали в ролі ініціаторів подальшої уніфікації проектів релігійних споруд. Саме так з'явився іменний указ від 14 лютого 1825 р. про видання «Зібрання планів, фасадів та профілів для будівництва кам'яних церков», яке мало допомагати єпархіальним керівникам всієї імперії в розбудові мережі підлеглих їм релігійних споруд[6]. Втім, у передмові до самого видання роз'яснювалось, що не передбачено, аби за наведеними планами обов'язково будувались церкви у всіх місцях за будь-яких обставин[7].

---

[1] ПСЗРИ. — Собр. I. — Т. XXXV. — С. 336-337.
[2] ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. II. — С. 1054-1055.
[3] Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1840 год. — СПб.: в Синодальной типографии, 1841. — С. 20-21; Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1845 год. — СПб.: в Синодальной типографии, 1846. — С. 22-23; Извлечение из отчета обер-прокурора Святейшего Синода за 1850 год. — СПб.: в Синодальной типографии, 1851. — С. 22-23; Извлечение из отчета по ведомству духовных дел православного исповедания за 1855 год. — СПб.: в Синодальной типографии, 1856. — С. 22-23.
[4] Архив Санкт-Петербургского института истории Российской академии наук. — Ф. 200. — Оп. 2. — Д. 98. — Л. 17-18 об.
[5] ПСЗРИ.— Собр. I. — Т. XXXV. — С. 583-584.
[6] ПСЗРИ.— Собр. I. — Т. XL. — С. 65-66.
[7] Держархів Одеської області. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 857. — Арк. 76 зв.

Невдовзі Петербургом був зроблений більш важливий крок у напрямі стандартизації храмів. Приводом для цього стало те, що Олександру I під час відвідання військового поселення не сподобався вигляд тамтешньої церкви. Імператор наказав генералу Аракчеєву з'ясувати, ким затверджувався план цієї споруди. Коли ж було повідомлено, що питання розгляду планів знаходиться в цілковитій компетенції духовної влади, тоді як влада світська не має права втручатись у відповідні розпорядження, Олександр I звелів, аби кожен план церкви передавався на розгляд Міністерства внутрішніх справ. Комітетом Міністрів на виконання монаршої волі було розроблене спеціальне положення про правила влаштування, ремонту і перебудови церков, яке було затверджене вже Миколою I. Відтепер вплив світського відомства на процедуру зведення храмів збільшився. Світська влада мала передавати плани та кошториси єпархіальним архієреям, а ті направляти їх разом із своєю думкою до Синоду. Останній зобов'язувався передавати ці папери Міністерству внутрішніх справ для розгляду в Будівельному комітеті[1].

Хоча положенням від 9 березня 1826 р. спеціально декларувалось, що запровадження нових правил не повинне стати причиною затягування розгляду справ, при реалізації документа в єпархіях зіштовхнулись із чисельними труднощами, про що архієреї і повідомляли Синоду. Наслідком таких звернень стала доповідь Синоду на ім'я Миколи I. Нею передбачалось, що правила від 9 березня 1826 р. поширюються лише на ті церкви, які будуються на казенний кошт, при зведенні ж, перебудові та ремонті церков зусиллями парафіян плани мають розглядатись не в Міністерстві внутрішніх справ, а губернськими або іншими атестованими архітекторами. Цією ж доповіддю, між іншим, пропонувалось дозволити зведення дерев'яних церков у бідних поселеннях, але кожного разу за спеціальним зверненням єпархіального архієрея до Синоду з роз'ясненнями, чому немає можливості звести церкву кам'яну. Микола I 11 лютого 1828 р. затвердив пропозиції Синоду, щоправда, з одним суттєвим виключенням. Резолюція імператора передбачала, що проекти будівництва нових церков у губернських і повітових містах повинні-таки подаватись до Міністерства внутрішніх справ[2]. Уже наступного, 1829, року імператор був змушений наказати підтвердити чинність положення Комітету Міністрів від 9 березня 1826 р., оскільки побачив нову кам'яну церкву, побудовану людьми, «які не мали ніякого уявлення про архітектуру»[3].

Особливу увагу приділяв Микола I тому, аби вигляд православних храмів відповідав традиційному. Іменним указом від 25 березня 1841 р. наказувалось при складанні проектів прагнути зберігати дух

[1] ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. I. — С. 278-284.
[2] ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. III. — С. 140-143.
[3] ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. IV. — С. 383-384.

візантійської архітектури[1]; 12 листопада 1842 р., згідно з волею імператора, Синодом було наказано вжити заходів для запобігання проведенню ремонту в старовинних церквах без дозволу вищої духовної влади[2]; 31 грудня того ж року за наказом Миколи I було заборонено ремонтувати церковні пам'ятки старовини без детального розгляду справи в Синоді з передачею питання на остаточне вирішення самому імператору[3]; 20 квітня 1843 р., за розпорядженням Миколи I, Синод підтвердив чинність цього правила[4].

Регламентації зазнавало і визначення місць, на яких дозволялось зводити релігійні споруди.

Отже, правління Миколи I і в питанні влаштування, перебудови та ремонту церков відмічене тими ж тенденціями всеохоплюючого контролю, дріб'язкової регламентації, бюрократизації, які спостерігались і в інших сферах.

Зміни законодавства суттєво вплинули на дії єпархіального керівництва щодо влаштування релігійних споруд, на практику церковного будівництва. Час правління Олександра I і Миколи I став періодом посиленого контролю за благоліпністю вигляду храмів, що, поряд із необхідністю зноситись із Петербургом збільшувало тривалість терміну, який проходив від подання клопотання про влаштування споруди до її освячення. До того ж, дотримання благоліпності вимагало більших коштів, що також негативно позначилось на темпах розбудови церковної мережі. Спостерігається тенденція зниження ентузіазму мирян у питанні церковного будівництва. Особливо не поспішали завершувати розпочате влаштування храмів у місцевостях, де щільність мережі релігійних споруд була вже відносно високою.

При збереженні політики обмеженості державного фінансування з цільовим спрямуванням коштів лише на деякі споруди, в першу чергу собори, звичайним явищем стало затягування будівництва міських храмів на десять і більше років.

Тривалість будівництва значною мірою залежала від можливостей парафіян зібрати необхідну суму грошей, і доля споруди іноді вирішувалась надходженням великої пожертви.

Затягуванню будівництва сприяло збереження можливостей тимчасово відправляти служби в молитовних будинках. Зведення останніх широко практикувалось у краї і в останній чверті XVIII, і на початку XIX ст. Тимчасове нерідко ставало постійним: парафіяни задовольнялись наявністю молитовного будинку, не поспішаючи витрачатись на зведення дорогої церкви. Це викликало незадоволення деяких представників південноукраїнської єпархіальної влади, які,

[1] ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVI. — Отд. I. — С. 210.
[2] ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. II. Прибавление к Т. XVII.— С. 8.
[3] ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVII. — Отд. II. — С. 288.
[4] ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. XVIII. — Отд. I. — С. 274-275.

зважаючи на загальноімперську ситуацію, стали набагато суворіше ставитись до зовнішнього вигляду підпорядкованих їм релігійних споруд. У 1818 р. за архієпископства Іова (Потьомкіна) консисторія наказала оголосити у всіх населених пунктах, де діяли молитовні будинки, що у випадку, коли парафіяни не почнуть будувати там церкви і не докладуть зусиль до завершення їх зведення, молитовні будинки будуть ліквідовані, а священно- та церковнослужителі переведені на інші місця[1]. У 1822 р. попередження було повторене разом із зобов'язанням благочинних краще дбати про вигляд храмів[2]. Втім, загроза залишалась нереалізованою — молитовні будинки продовжували діяти і там, де не розпочалося будівництво церков, а оздоблення діючих храмів залишало бажати на краще.

Наступник Іова, Феофіл (Татарський), взявся за справу ще серйозніше. Невдовзі після зайняття Катеринославської кафедри він наклав на справу по клопотанню про влаштування релігійної споруди резолюцію: «На відкриття молитовних будинків я не згоден»[3]. Про це, що ця незгода стосувалась не лише конкретного випадку, а була принциповою позицією архієрея, свідчить звернення Феофіла до Синоду. У ньому, доповідаючи, що в єпархії діяло 35 молитовних будинків, причому деякі з них функціонували близько 20 років, архієрей пропонував призупинити на майбутнє відкриття таких споруд. Тут єпископ у своїй заповзятості випередив центральну владу: Синод не погодився з пропозицією, посилаючись на те, що дозвіл влаштовувати молитовні будинки диктувався необхідністю зробити виключення для краю, який тільки заселявся. Тому було лише наказано, аби священики заохочували парафіян до заготівлі матеріалів для «справжніх церков»[4]. Тож надалі Феофіл уже давав дозволи на зведення молитовних будинків[5].

Разом із тим, стан церков краю непокоїв Петербург. Міністр духовних справ і народної освіти О. Голіцин писав, що йому повідомляли: загалом церкви Катеринославської губернії не мають належного вигляду. Тож Голіцин просив Феофіла виправити ситуацію[6]. Феофіл, зібравши відомості про стан підлеглих церков, зосередився на перевірці документації, яка передувала наданню згоди на зведення храмів: стали прискіпливіше перевірятись кошториси, дрібні деталі проектів.

Ще більшу, ніж його попередники, увагу до деталей церковного будівництва проявляв Гавриїл (Розанов). Архівні справи рясніють

---

[1] Поручик П. Историческая записка о Свято-Покровской церкви селения Возсиятского и ее приходе // Прибавления к Херсонским епархиальным ведомостям. — 1887. — № 19. — С. 774.
[2] Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1419. — Арк. 1-1 зв.
[3] Держархів Одеської області. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 857. — Арк. 72-72 зв.
[4] Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1495. — Арк. 2-2 зв.
[5] Держархів Одеської області. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 857. — Арк. 83.
[6] Держархів Херсонської області. — Ф. 207. — Оп. 1. — Спр. 1369. — Арк. 29-32.

резолюціями архієрея, які свідчать про докладне вивчення ним проектів храмів. Типовими прикладами такої прискіпливості є випадки «забракування» Гавриїлом проекту перебудови Іоаннівської церкви, представленого поміщиком Л. Скадовським[1], і звернення архієпископом уваги корпусного начальника барона Д. Остен-Сакена на те, що в плані церкви військового поселення Павлиш пічка поміщена праворуч вівтаря, тоді як правила вимагають розміщувати її ліворуч. Гавриїл навіть власноруч розробив зразок, як слід влаштовувати в стінах храмів каміни[2].

Як і попередні архієреї, Розанов зіштовхнувся зі зростаючою кількістю повідомлень про байдужість мирян до добудови розпочатих зведень храмів. Як один із засобів переконання архієпископ широко використовував тимчасове запечатування молитовних будинків. Тільки-но парафіяни відновлювали будівництво або хоча б обіцяли розпочати його найближчим часом, Гавриїл давав дозвіл на відчинення тимчасових релігійних споруд.

Заохочення парафіян до влаштування храмів стало обов'язковим елементом промов архієпископа під час об'їздів єпархії.

Таким чином, на темпи храмового будівництва на півдні України значно вплинули тенденції посилення контролю і регламентації з боку Петербурга та єпархіальної влади. Якщо в останній чверті XVIII ст. держава створювала режим найбільшого сприяння розбудові мережі храмів у регіоні, запровадивши низку виключень і делегувавши єпархіальній владі більше повноважень, а у діях самого єпархіального керівництва простежувалась акцентованість на створенні умов для влаштування релігійних споруд, що йшло в руслі політики світської влади зі сприяння колонізації краю, то з кінця XVIII ст. спостерігається посилення централізаторських тенденцій із передачею вирішального голосу від єпархіальних архієреїв Синоду. Незважаючи на деякі поступки, зроблені центром з огляду на специфіку регіону, розбудова мережі храмів тут уже не була пріоритетною. Посилення бюрократизації і вимог до якості храмів призводило до затягування зведення храмів, подорожчання будівництва і певною мірою до охолодження парафіян до справи влаштування церков. Додаткової гостроти проблемі додавала державна політика щодо фінансування, яка передбачала виділення коштів на зведення лише невеликої кількості культових споруд. Тільки у середині XIX ст. влада частково усвідомила вади існуючої політики у сфері храмового будівництва і запровадила нововведення, спрямовані на покращення забезпеченості населення храмами. Втім, тепер вже самі парафіяни в цілому не проявляли такої активності, як це мало місце раніше.

---

[1] Держархів Одеської області. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1058. — Арк. 38.
[2] Держархів Одеської області. — Ф. 37. — Оп. 1. — Спр. 1246. — Арк. 3-3 зв.

Якщо казати загалом про взаємини світської влади і церкви за часів першого десятиліття існування Бердянська, можемо стверджувати, що і на розвиток релігійного життя на півдні України, і на специфіку змін у системі органів єпархіальної влади тією чи іншою мірою впливали місце, яке посідав регіон у планах Петербурга; колонізаційні процеси; зміни в господарському житті краю; специфіка соціального складу населення; традиції; трансформації вертикалі світської влади в краї; законодавче регулювання та практика участі представників цієї вертикалі у справах, які здавна знаходились у компетенції духовної влади. Ці та ціла низка інших факторів становили складний комплекс і були тісно пов'язаними між собою.

***

Специфіка взаємин світської влади і церкви за часів першого десятиліття існування Бердянська доволі чітко відбилась у матеріалах справи Держархіву Одеської області «Про будівництво церкви поблизу міста Ногайська на Бердянській косі». Ця справа була виявлена в рамках проекту «Чорне море і його міста-порти. 1774-1914. Розвиток, зближення і зв'язки зі світовою економікою» («The Black Sea and its port-cities, 1774-1914. Development, convergence and linkages with the global economy»)[1], керівник проекту — професор Іонійського університету Тзеліна Харлафтіс (Греція). Справа, опрацьована разом із Софією Подколзіною, подається як складова частина цього видання.

Матеріали справи подані мовою оригіналу. Пунктуація наближена до норм сучасного правопису. Збережені авторська орфографія та синтаксис, за виключенням явних описок.

Кожен архівний документ забезпечено заголовком. У легенді, вміщеній після тексту документа, вказано назву архіву, номери фонду, опису, справи та аркушів. Збережено написання чисел і дат словами. Старі кириличні літери «і», «ѣ», «ѳ» замінені відповідно літерами «и», «е» та «ф». Твердий знак наприкінці слів опущено.

Закінчення аркушів позначено двома косими рисками (//) в середині тексту.

У посторінкових примітках зазначені виправлення і помітки в документах.

Непрочитані в тексті слова позначені трьома крапками в квадратних дужках. У посторінкових примітках при цьому зазначається, скільки саме слів не прочитано. Непрочитані підписи позначаються квадратними дужками, в яких курсивом написане слово «підпис».

[1] This research has been co-financed by the European Union (European Social Fund – ESF) and Greek national funds through the Operational Program "Education and Lifelong Learning" of the National Strategic Reference Framework (NSRF) – Research Funding Program: THALES. Investing in knowledge society through the European Social Fund.

Кожному архівному документу присвоєно порядковий номер: нумерація застосована наскрізна. Документи подаються в тому порядку, в якому вони знаходяться в архівній справі.

Публікацію супроводжує словник застарілих та рідковживаних слів.

Ігор Лиман

Насадження імперської моделі взаємин світської влади, православного духовенства і парафіян: церковне життя Бердянська першого десятиріччя його існування (за неопублікованими архівними джерелами)

Попри те, що церковна історія українських земель ось вже як чверть сторіччя, після довгого періоду панування атеїстичної ідеології, привертає прискіпливу увагу як професійних істориків, так і краєзнавців-аматорів, у цій тематиці залишається ціла низка «білих плям». Не є виключенням і церковна історія Бердянська. Якщо про релігійне життя міста середини XIX – початку XX ст. існує ціла низка досліджень, то перший період історії населеного пункту, 1820-ті – 1830-і рр., в цьому аспекті залишається майже не вивченим. А саме в ньому варто шукати витоки процесів, які мали місце в церковному житті Бердянська більш пізніх часів. Разом із тим, неопубліковані джерела з церковної історії Бердянська першого десятиліття його існування дають можливість простежити на прикладі одного населеного пункту реалії насадження на колонізованих землях імперської моделі взаємин світської влади, православного духовенства і парафіян.

Історіографія та джерельна база

При всій його строкатості, у науковому доробку, так чи інакше дотичному до проблематики нашого дослідження, за тематичною ознакою доцільно умовно виділити дві групи, що кардинально відрізняються своєю представницькістю: 1) праці, які стосуються релігійної історії Російської імперії і безпосередньо Південної України як її складової; 2) роботи, в яких знайшла висвітлення історія Бердянська першого десятиліття після заснування пристані у Бердянської коси.

Перша, вельми представницька, група глибоко та багатоаспектно проаналізована в роботі І. Лимана «Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття»[1], в якій, зокрема, науковий доробок попередників подається в прикладенні до трьох періодів: 1) XIX ст. – кінець 20-х рр. XX ст.; 2) кінець 20-х – кінець 80-х рр. XX ст.; 3) з кінця 1980-х рр. до сьогодення (тобто до 2004 р., коли і з'явилась ця монографія). Серед авторів найбільш знакових робіт першого періоду – архієпископ Гавриїл (Розанов)[2], М. Родіонов[3], єпископ

[1] Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА „Тандем–У", 2004. — 488 с.

[2] Гавриил. Хронологико-историческое описание церквей епархии Херсонской и Таврической. — Одесса: в городской типографии, 1848. — 71 с.; Гавриил (Розанов). Отрывок повествования о Новороссийском крае, из оригинальных источников почерпнутый. Период от основания в Новороссийском крае Новой-Сербии, до учреждения наместничества Екатеринославского с упразднением губерний Новороссийской и Азовской, за коим последовало упразднение и Славянской епархии. С 1751 по 1786 год // ЗООИД. — Одесса, 1853. — Т. III. — С. 79-129; Гавриил (Розанов). Продолжение очерка истории о Новороссийском крае. Период с 1787 по 1837-й год. — Тверь: в типографии Губернского Правления, 1857. — 111 с.

[3] Родионов М. Статистико-хронолого-историческое описание Таврической епархии. Общий и частный обзор. — Симферополь, 1872. — 269 с.

Гермоген[1], єпископ Феодосій (Макаревський)[2]; другого – М. Никольський[3], І. Смолич[4] та Г. Фріз[5]; третього – Ю. Катунін[6], О. Тригуб[7] та інші. За останнє десятиріччя, що пройшло з часу виходу монографії І. Лимана, чисельність робіт цієї групи суттєво збільшилась[8].

На відміну від першої, *друга* група, стосуючись вже безпосередньо історії Бердянська, не є багаточисельною. Якщо прикласти до неї періодизацію, застосовану щодо першої групи, маємо підстави констатувати, що як впродовж XIX ст. – кінця 20-х рр. XX ст., так і наприкінці 20-х – наприкінці 80-х рр. XX ст. початковий період історії міста, заснованого біля Бердянської коси, головним чином лише побіжно відбився в доволі невеликій кількості переважно довідкових і краєзнавчих видань[9]. Помітний прогрес у вивченні та популяризації історії Бердянська (у тому числі – її імперського періоду) спостерігається упродовж останніх десятиліть. Причому на цій ниві плідно працюють як краєзнавці-аматори

---

[1]Гермоген. Справочная книга о приходах и храмах Таврической епархии. — Симферополь, 1886. — 271 с.; Гермоген. Таврическая епархия. — Псков, 1887. — 520 с.

[2] Феодосий (Макарьевский). Материалы для историко-статистического описания Екатеринославской епархии. Церкви и приходы прошедшего XVIII столетия. — Екатеринослав: тип. Я.М. Чаусского, 1880. — Вып. I, II. — 572, 373 с.; Макаревський Феодосій. Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та приходи минулого XVIII століття. — Дніпропетровськ: ВАТ „Дніпрокнига", 2000. — 1080 с.

[3] Никольский Н.М. История русской церкви. — 3-е изд. — М.: Изд. Политической литературы, 1983. — 448 с.

[4] Смолич И.К. История русской церкви 1700-1917: пер. с нем. — М.: изд. Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1996. — Часть первая. — 799 с.; Смолич И.К. История русской церкви. 1700-1917: пер. с нем. — М.: изд. Спасо-Преображенского Валаамского монастыря, 1997. — Часть вторая. — 799 с.

[5] Freeze G.L. The parish clergy in Nineteenth-Century Russia. Crisis, Reform, Counter-Reform. — Princeton, New Jersej: Princenton University Press, 1983. — 507 p.

[6] Катунін Ю.А. Історія Таврійської та Сімферопольської єпархії (друга половина XIX – початок XX століття: Автореф. дис... канд. історичних наук: 07.00.01. — Запоріжжя, 1994. — 17 с.

[7] Тригуб О.П. Історія Херсонської єпархії (1775 – 1918 рр.): Автореф. дис... канд. історичних наук: 07.00.01. — Донецьк, 2001. — 16 с.

[8] Діанова Н.М. Формування етно-конфесійної структури населення міст Південної України (кінець XVIII – перша половиа XIX ст.). — Одеса: Астропринт, 2010. — 176 с.; Гузенков С. Метричні книги православних церков Південної України другої половини XIX – початку XX ст.: джерелознавчий нарис. — К., 2011. — 124 с.; Буланова Н.М. Християнські конфесії Катеринославщини останньої чверті XVIII – початку XX ст. Автореферат дисертації к.і.н. — Дніпропетровськ, 2007. — 17 с.; Розвиток православ'я на півдні України кінець XVIII – початок XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії та Південної Бессарабії): бібліогр. покажчик / ОНУ ім. І.І. Мечникова. — Одеса: Астрапринт, 2010. — 440 с., іл.; Сухарєв М.В. Економічне становище православної церкви в Криму і Північній Таврії в кінці XVIII ─ середині XIX ст. ─ Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. — Запоріжжя, 2011. — 16 с.; Путем Апостола Андрея. Очерки истории Православия в Запорожском крае. К 20-летию Запорожской и Мелитопольской епархии / Лыман И.И., Грибовский В.В., Стойчев В.М. и др. / Под ред. Высокопреосвященнейшего Луки, архиепископа Запорожского и Мелитопольского. — Запорожье, 2012. — 524 с.; Єременко М., Лиман І. Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.) / Микола Єременко, Ігор Лиман. — Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2014.— 436 с. та ін.

[9] Бердянск // Новый энциклопедический словарь / Издатели: Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон. — СПб.: типография акционерного общества «Брокгауз-Ефрон», 1912. — Т. 6: Берар-Бобровникова. — С. 44-45; Иванов Я.М. Труды отдела торговых портов. Выпуск XVII. Описание Бердянскаго порта. — СПб., 1905. — 95 с.; Весь Бердянск и его уезд. Адресно-справочная и торгово-промышленная книга. — Симферополь: типо-лит. Звенигородскаго П. Ф. Вересотской и Брахтман, 1911. — 97+47 с.

(В. Михайличенко, Є.Денисов, М. Тишаков, О. Кіосев та ін.)[1], так і професійні історики (І. Лиман, В.Константінова, В. Карпенко)[2]. Окремо згадаймо про публікації директора Бердянського краєзнавчого музею Л. Ноздріної[3].

Втім, питання історії Бердянська 1827-1837 рр. у цих працях не перебувають у центрі уваги. Ще в більшій мірі ця теза стосується безпосередньо питань релігійної історії населеного пункту в зазначений період. Більше того, ми маємо підстави стверджувати, що цей аспект минувшини Бердянська досі залишається незаповненою лакуною в історіографії.

Причина такої ситуації значною мірою криється у стані джерельної бази з церковної історії Бердянська 1827-1837 рр.

При потенційній важливості як писемних, так і речових, етнографічних і лінгвістичних джерел, зрозуміло, що найбільш повно цікава нам проблематика відбилась саме у джерелах першої із вищеперелічених груп, у всьому видовому різноманітті писемних джерел (законодавчих, актових, справочинних, описово-статистичних, наративних, картографічних).

Якщо звертатись до формального поділу писемних джерел на опубліковані та неопубліковані, то можна стверджувати, що опубліковані джерела, які відносяться безпосередньо до цих проблематики і періоду, є надзвичайно фрагментарними. Із цілісних опублікованих джерельних комплексів можна згадати лише наративи «Одеського вісника» першого десятиліття існування цього часопису (тих самих 1827-1837 рр., оскільки газета офіційно веде свою історію з того ж року, що і Бердянськ). Та й

---

[1] Михайличенко В., Денисов Е., Тишаков Н. Бердянск. Взгляд через столетия. — Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010. — 448 с., іл.; Денисов Е., Михайличенко В., Киосев А. Бердянский морской торговый порт: Его история от основания в 1830 году до наших дней, главные события на 180-летнем пути, рассказ о людях, оставивших заметный след в биографии порта. — Бердянск: Південна зоря; Запорожье: Дикое Поле, 2010. — 480 с.: ил.; Энциклопедия Бердянска: в 2 т. — Мелитополь: ООО «Издательский дом Мелитопольской городской типографии», 2013. — Т. 1: А-Л. — 992 с.; Денисов Е.С., Киосев А.Ф. По волнам былых времен. Краеведческие очерки. — Мелитополь: Издательский дом МГТ, 2012. — 244 с.; Денисов Е.С. Оглянуться в прошлое. — Мелитополь: Издательский дом Мелитопольской городской типографии, 2013. — 196 с. та ін.

[2] Баханов К.А., Лыман И.И. Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники. — Запорожье: Просвіта, 2002. — 218 с., ил.; «Юне місто». Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1827-1860 рр.) // Упорядники: І.І. Лиман, А.М. Піменов. — Бердянськ – Ростов-на-Дону: РА «Тандем – У», 2007. — 358 с.; «Кращий порт Азовського моря». Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1861-1875 рр.) // Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова. — Бердянськ – Таганрог: РА «Тандем – У», 2007. — 402 с.; «Повітова столиця». Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1876-1893 рр.) // Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова. — Бердянськ – Невинномиськ: РА «Тандем – У», 2007. — 380 с.; «Бердянський літописець» Василь Крижанівський // Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова. — Бердянськ –Київ – Едмонтон: РА «Тандем – У», 2007. — 300 с.; Бастрыга И., Лыман И. Начала истории Бердянска. — Запорожье, б.и., 2002. — 132 с.; Карпенко В. Правоохранители и суд Азовской Пальмиры: от царей до вождей: Серия «Страницы истории Бердянска». К 170-летию наименования Бердянского порта городом. — Запорожье: Интер-М, 2011. — 170 с.; ил.

[3] Ноздрина Л.Ф. Записки краеведа. — [2-е изд., доп.]. — Бердянск: Модем-1, 2007. — 305 с., ил.; Бердянску – 180: К 180-летию основания г. Бердянска. — Бердянск, 2007. — 362 с., ил. та ін.

безпосередньо релігійного життя населеного пункту біля Бердянської коси стосуються тільки лічені повідомлення «Одеського вісника» за цей період.

Неопубліковані ж джерела з релігійної історії Бердянська на сьогодні розпорошені по низці архівів, при цьому (що суттєво ускладнює їх пошук) не становлячи окремих архівних фондів. Це не означає, що такі фонди не відкладались в минулому. Скажімо, вдалося з'ясувати долю таких джерельних комплексів з релігійної історії Бердянська імперської доби, як фонди «Вознесенський собор, м. Бердянськ» (13 справ) і «Комітет з будівництва церкви Кирила і Мефодія в передмісті Матроської слобідки, м. Бердянськ» (4 справи). Як виявилось, вони зберігалися у Маріупольському історичному архіві (філіалі Сталінського обласного архіву) і були втрачені в роки Другої світової війни[1] (сам Маріупольський історичний архів був ліквідований після вигнання з території області німецьких окупантів).

Надзвичайно цінним джерелом з проблематики нашого дослідження є справа 1830-1837 рр. «Про будівництво церкви поблизу міста Ногайська на Бердянській косі» фонду «Управління Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора» Державного архіву Одеської області[2], яка публікується нами у додатках до цієї роботи. Інші виявлені у цьому ж фонді документи стосуються вже церковного будівництва в Бердянську у 1840-і рр.[3]

У фонді «Херсонська духовна консисторія» Державного архіву Запорізької області зберігається кілька метричних книг, які в 1830-х рр. велися причтами Георгіївського храму Петровського посаду[4] і Святодухівського молитовного будинку безпосередньо на території Бердянська[5].

Розпочата у 1835 р. «Справа про перелюб священика Луганського з кухаркою підполковника Купенкова» була виявлена у фонді «Херсонська духовна консисторія» Державного архіву Херсонської області[6].

У Державному архіві Автономної Республіки Крим збереглися джерела, що стосуються бердянського духовенства, за дещо пізніший період[7].

Низка документів безпосередньо з проблематики нашого дослідження відклалась у центральних російських архівах. Йдеться, зокрема, про

---

[1] Державний архів Донецької області: анотов. реєстр описів. Т. 1: Фонди періоду до 1917 року / Держ. ком. архівів України, Держ. архів Донец. обл.; авт.-упоряд.: Т. Церковнікова, І. Шишолік. — Донецьк, 2011. — С. 162.

[2] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — 115 арк.

[3] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 44. — Арк. 1-182 зв.

[4] Держархів Запорізької області. — Ф. 246. — Оп. 1. — Спр. 27. — Арк. 437-447.

[5] Держархів Запорізької області. — Ф. 246. — Оп. 1. — Спр. 32. — Арк. 727-747.

[6] Держархів Херсонської області. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 39. — 102 арк.

[7] Держархів Автономної Республіки Крим. — Ф. 27. — Оп. 1. — Спр. 4837. — 22 арк.; Держархів Автономної Республіки Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5966. — 10 арк.; Держархів Автономної Республіки Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 5978. — 10 арк.; Держархів Автономної Республіки Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 6017. — Арк. 1-16.

розпочату в 1830 р. справу «За пропозицією обер-прокурора Св. Синоду про дозвіл влаштувати молитовний будинок на Бердянській косі поблизу Ногайська Катеринославської єпархії до побудови кам'яної церкви» фонду «Канцелярія Синоду» Російського державного історичного архіву[1], а також про справу фонду А. Скальковського Архіву Санкт-Петербурзького інституту історії Російської академії наук, в якій зберігся опис Бердянська графом М. Воронцовим за другу половину 1830-х рр.[2]

Вкрай важливо, що копії низки з вищеперелічених джерел сьогодні зберігаються у Бердянському державному педагогічному університеті в нещодавно сформованому депозитарії Науково-дослідного інституту історичної урбаністики, що значно спрощує роботу з цими документами.

Таким чином, аналіз наявної історіографії дозволяє констатувати, що церковне життя Бердянська 1827-1837 рр. на сьогодні в цілому залишається малодослідженим. Заповнити цю лакуну дозволяє введення до наукового обігу неопублікованих джерел, розпорошених у низці архівів.

Імперська колонізація і тенденції взаємин держави та церкви часів розбудови населеного пункту біля Бердянської коси

На другу половину 1820-х – середину 1830-х рр. припав період як розбудови населеного пункту, заснованого у 1827 р. біля Бердянської коси, так і становлення та розгортання миколаївської політики в сфері взаємин держави та церкви.

Симптоматично, що і само виникнення Бердянська, і освоєння земель біля Бердянської коси до 1827 г. були тісно пов'язані із загальним контекстом імперської колонізації регіону, в якій, в свою чергу, не остання роль відводилась саме церкві.

Зовсім не випадково, що тільки-но закріпившись у цій місцевості і влаштувавши на початку 1770-х рр. у гирла Берди Петровську фортецю[3], імперія попіклувалась про зведення в ній храму: про наявність тут кам'яної церкви фахверкової конструкції згадувалось вже в складеному наприкінці тих самих 1770-х рр. «Описі міст та повітів Азовської губернії»[4]. Щоправда, в джерелах за 1792 р. писалось про наявність в Петровській фортеці не стаціонарної, а пересувної («рухливої») Георгіївської церкви[5].

Цей храм впродовж десятиліть відігравав неабияку роль форпосту імперської офіційної церкви в приазовському регіоні, значну частину

---

[1] Российский государственный исторический архив. — Ф. 796. — Оп. 111 (1830 г.). — Д. 575. — 14 л.

[2] Архив Санкт-Петербургского института истории Российской академии наук. — Ф. 200. — Оп. 2. — Д. 17. — Л. 66.

[3] Правобережжя Берди, де згодом і був заснований Бердянськ, увійшло до складу Російської імперії ще пізніше: впродовж століть, до 1774 р. воно перебувало у складі Османської імперії, а з підписанням Кючук-Кайнарджийського миру, за яким незалежним від Стамбулу проголошувалось Кримське ханство, у складі останнього залишались і землі по правому берегу Берди. Тільки з приєднанням Криму до Російської імперії у 1783 р. територія теперішнього Бердянська опинилась під офіційною владою Петербурга.

[4] Описание городов и уездов Азовской губернии // Записки Одесского общества истории и древностей. — Одесса, 1853. — Т. XI. — С. 294.

[5] Макаревський Феодосій. Матеріали для історико-статистичного опису Катеринославської єпархії. Церкви та приходи минулого XVIII століття. — Дніпропетровськ: ВАТ „Дніпрокнига", 2000. — С. 996.

населення якого продовжували становити ногайці, що сповідували іслам і вели напівкочовий спосіб життя.

Саме з метою «цивілізувати» цих ногайців, призвичаїти їх до осілого життя, в контексті імперської політики господарського освоєння земель Північного Приазов'я і забезпечення можливостей для вивезення морем місцевої сільськогосподарської продукції в 1817 р. біля Обіточної коси був закладений Ногайськ. Втім, дуже швидко стало зрозумілим, що це місце було незручним для влаштування пристані. Саме тому генерал-губернатор Михайло Воронцов, який докладав чимало зусиль для якомога ефективнішого забезпечення імперських інтересів у дорученому його управлінню регіоні, попіклувався про пошук більш зручного місця для пристані. Так була звернена увага на місцевість поблизу Бердянської коси, і вже в 1827 р. «Одеський вісник» повідомляв, що тут, на землі, яка належала ногайцям, з дозволу імператора влаштовується пристань, і сюди ж переноситься саме місто Ногайськ[1].

Втім, тут мала місце певна неточність. Ногайськ залишався існувати на старому місці, біля Обіточної коси, і населення нововлаштованого поселення біля Бердянської коси певний час залишалось до нього приписаним. І це нове поселення в документах до пори йменувалось Ногайським. Еволюцію іменування цього населення пункту можна простежити за матеріалами справи «Про будівництво церкви поблизу міста Ногайська на Бердянській косі», сама назва якої є в цьому плані вельми промовистою[2]. Така назва населеного пункту згадується вже в присуді його мешканців від 15 квітня 1830 р.[3] і повторюється, згідно з існувавшими в імперії нормами діловодства, в низці наступних документів аж до 1836 р. Але це створювало певну плутанину. Тож вже у чернетці відношення Міністру внутрішніх справ з приводу наміру влаштувати Святодухівську церкву Новоросійський і Бессарабський генерал-губернатор Михайло Воронцов закреслив в кількох місцях слово «Ногайська», натомість написавши в одному випадку «міста поблизу Ногайська на Бердянській косі», а в інших – «міста на Бердянській косі»[4]. У документі від 19 вересня 1832 р. йшлося вже про «місто Ново-Ногайськ у Бердянської коси» і «місто Ново-Ногайськ або Бердянськ», а мешканці цього населенного пункту йменувалися «бердянцями»[5]. Показово, що таку неузгодженість із іменуванням населеного пункту біля Бердянської коси зустрічаємо і в інших джерелах, зокрема, у місцевих метричних книгах.

Між іншим, є підстави казати про те, духовенство фіксувало в метриках ті іменування населеного пункту, які чуло від представників світської влади і парафіян. Ці було одним із проявів залежності священно-

[1] [Без назви] // Одесский Вестник. — № 97. — 14.XII.1827. — С. 393.
[2] Цікаво, що сама назва справи зумовила те, що до неї випадково потрапило і клопотання про дозвіл на зведення храму безпосередньо міщан Ногайска (при річці Обіточній).
[3] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 2-3.
[4] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 5-6 зв.
[5] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 25-25 зв., 34.

та церковнослужителів від мирян, другорядності духовної влади по відношенню до світської[1], що як тенденція простежувалась у Російській імперії в цілому.

І це попри те, що Микола І з перших же кроків свого царювання, демонструючи свою відданість православ'ю, у релігійній сфері проводив політику посилення офіційної церкви[2]. Намагаючись виправити негативні тенденції у духовній сфері, які намітились за роки правління його попередника, Олександра І, Микола І, за влучною оцінкою Г. Фріза, приділяв значно більше увагу покращенню виконання православною церквою не духовних, а світських функцій[3].

Має рацію І. Лиман, пишучи, що характерною ознакою царювання Миколи І стало поширення на церкву тих самих методів взаємодії, які імператор застосував по відношенню до інших державних інституцій[4].

Тож однією з характерних ознак миколаївського режиму, наряду і в тісній зв'язці із вже згаданою тенденцію посилення залежності духовної влади від світської, став жорсткий контроль з боку і центральної влади, і безпосередньо самого імператора, втручання останнього навіть у дрібні питання, вирішення яких знаходилось у компетенції різних щаблів церковної ієрархії.

З цим було тісно взаємопов'язане посилення бюрократизації, що позначилось чи не на всіх сферах церковного життя на рівні парафій, починаючи з процедури отримання дозволу на влаштування чи ремонт храму і закінчуючи розслідуванням злочинів парафіяльних священиків.

Ознакою царювання Миколи І, яка намітилась і розвинулась вже у 1820-х – 1830-х рр., була посилена увага імператора до військової сфери, що відбувалось не тільки безпосередньо на військовому духовенстві і на задоволенні релігійних потреб особового складу збройних сил на півдні України[5], але і на духовному відомстві в цілому.

Наряду зі зростаючою відповідальністю, що покладалась на духовенство далеко не тільки у суто церковній сфері, для досліджуваного періоду була характерною акцентуація на намаганнях обмежити державні витрати на духовне відомство і на зведення та утримання храмів.

Саме на часи першого десятиліття розбудови населеного пункту біля Бердянської коси припало формулювання тріади «православ'я, самодержавство, народність», принципи якої були викладені в доповіді

---

[1] «Юне місто». Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1827-1860 рр.) // Упорядники: І.І. Лиман, А.М. Піменов. — Бердянськ – Ростов-на-Дону: РА «Тандем – У», 2007. — С. 314.

[2] Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА „Тандем–У", 2004. — С. 71-72.

[3] Freeze G.L. The parish clergy in Nineteenth-Century Russia. Crisis, Reform, Counter-Reform. — Princeton, New Jersej: Princenton University Press, 1983. — P. 3-6.

[4] Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА „Тандем–У", 2004. — С. 72.

[5] Єременко М., Лиман І. Військове духовенство на півдні України (1734-1853 рр.). — Мелітополь : Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні, 2014.— С. 164-182.

Миколі І Міністра народної просвіти С. Уварова. Згідно з ними, саме ця тріада була тим, без чого Російська держава не могла ні процвітати, ні міцніти, ні взагалі жити. Між іншим, в контексті сьогодення та історичних паралелей вельми показово, що під народністю російськими можновладцями розумілась необхідність боротись із західними ідеями, із іноземними впливами і дотримуватись власних традицій[1].

Отже, заснування у 1827 р. поселення біля Бердянської коси, яке в 1835 р. отримало статус міста, стало черговим кроком імперської колонізації Північного Приазов'я. Розбудова церковного життя, яка була невід'ємною складовою становлення цього населеного пункту, відбувалась в умовах формування і закріплення тих тенденцій у взаєминах держави та церкви, які стали «візитівкою» правління Миколи І. Йдеться про прагнення посилення позицій офіційної церкви і акцентуацію на виконанні нею не тільки суто духовних, але і світських функцій із збереженням при цьому залежності священно- та церковнослужителів від мирян; бюрократизацію управління церковними справами і зростання контролю з боку центральної влади; намагання обмежити фінансування державою духовного відомства тощо.

Церковне будівництво в Бердянську як віддзеркалення загальноімперських тенденцій

Церковне будівництво виступало важливою складовою імперської колонізації Північного Приазов'я. З одного боку, воно служило потужним інструментом заохочення переселення сюди православних, а з іншого, саме духовенство храмів, що споруджувалися, виконувало роль провідника імперської політики в регіоні.

Тож храмове будівництво в Бердянську, будучи тісно пов'язане із політичними, економічними та соціальними інтересами імперії, виходило далеко за межі інтересів суто релігійних.

Згідно з усталеною процедурою, початок справі про зведення храму в населеному пункті біля Бердянської коси був покладений складанням відповідного присуду місцевих мешканців. Під цим документом, датованим 15 квітня 1830 р.[2], були записані прізвища 56 купців, міщан та таких, що причислялись до них. Причому першим в списку фігурував рибопромисловець, купець Степан Кобозєв – батько майбутнього першого за хронологією бердянського міського голови Миколи Кобозєва. Сам факт написання цього присуду свідчить про пряму зацікавленість у будівництві храму не тільки влади, але й власне мешканців міста.

Згадані 56 мешканців поселення біля Бердянської коси, при всій поважності становища деяких із них, були лише «нижньою ланкою»

---

[1] Теория официальной народности // Википедия. Свободная энциклопедия [Електронний ресурс] // URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F_%D0%BE%D1%84%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B9_%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8 (Дата звернення: 3.12.2014).

[2] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 2-3.

ланцюгу, який мав бути задіяний для вирішення питання про дозвіл на будівництво храму. По світський лінії цей ланцюг включав «начальника ногайців» колезького асесора Баракгарева, Таврійського губернатора Олександра Казначеєва, Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Михайла Воронцова (на певному етапі – виконуючого обов'язки Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Федора Палена), чиновників Головного управління шляхів сполучення та публічних будівель, управляючого Міністерством внутрішніх справ Федора Енгеля, згодом – Міністра внутрішніх справ Арсенія Закревського, Міністра внутрішніх справ Дмитрія Блудова, Комітет Міністрів і безпосередньо імператора Миколу І. Не кажучи вже про архітекторів, а також чиновників канцелярій та інших інституцій, які діяли при вищеперелічених можновладцях.

По духовній лінії до справи були залучені мелітопольський благочинний протоієрей Дмитрій Якимовський (у віданні якого знаходилось і поселення біля Бердянської коси), Катеринославський, Херсонський і Таврійський єпархіальний архієрей Гавриїл (Розанов), Синод і його обер-прокурори.

За такої кількості інстанцій, від яких залежало будівництво невеликої церкви у тоді ще маленькому населеному пункті, не могло не виникати проблем та затримок у справі. Адже кожен по-своєму ставився до неї. Деякі були зацікавлені в економічному, деякі – в політичному плані, а інші взагалі не бажали витрачати час на цю справу.

Доцільно звернути увагу на офіційні причини, які викликали необхідність зведення храму біля Бердянської коси. Вони перелічувались вже в самому присуді місцевих мешканців.

Першою причиною називалась віддаленість поселення від храму Петровського посаду, до парафії якої належали особи, що підписали присуд. Особливо ускладнювалось відвідання розташованого на лівому березі Берди Георгіївського храму мешканцями поселення, влаштованого на правобережжі Берди, в періоди, коли річка розливалась. Показово, що Таврійський губернатор, повідомляючи у 1830 р. Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору про отриманий через «начальника ногайців» присуд і пишучи, зокрема, про складності, що виникали при розливі Берди, застосував формулювання, відсутнє в самому присуді: «трапляється вмирати дорослим без сповіді і причастя святий тайн, а немовлятам без хрещення»[1]. Втім, це було одне зі стандартних формулювань, які використовувались в обґрунтуваннях необхідності зведення чи не кожної церкви. Скажімо, той самий Таврійський губернатор, передаючи Михайлу Воронцову в 1834 р. клопотання мешканців самого Ногайська біля Обіточної коси про дозвіл на зведення

[1] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 1-1 зв.

храму, писав, що «іноді деякі з мешканців Ногайська вмирали без сповіді і причастя святий тайн, і без виконання навіть належного поховання»[1].

Другою причиною необхідності зведення храму в поселенні біля Бердянської коси називалось перебування тут безпоповців: відсутність церкви загрожувала переходом частини православних до лав адептів цієї деномінації, що відкидала необхідність інституту священства і визнавалась державою однією з найнебезпечніших.

Головним «лобістом» просування справи про зведення храму став найвищий світський можновладець краю – граф Михайло Воронцов. Показово, що на більшій частині чернеток, які складались у його канцелярії з цього предмету, містились позначки «потрібне» та «вельми потрібне». Чи не на кожному етапі граф квапив підлеглих із складанням залежних від них документів. Така зацікавленість Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора у будівництві храму напряму пов'язана із тим, що саме Воронцову Бердянськ завдячував своїм створенням. Хоча навколо цієї проблеми свого часу розгорнулась широка дискусія, все ж ніхто з краєзнавців та професійних істориків не заперечує того факту, що граф Воронцов зіграв важливу роль у початку будівництва Бердянського порту і в подальшому розвитку самого міста. Генерал-губернатор приділяв неабияку увагу невеликому і віддаленому від Одеси Бердянську. Бердянськ був для Михайла Воронцова одним із найулюбленіших «дітищ», і в той же час місто можна було б назвати великим «бізнес-проектом» державного масштабу. Будівництво ж церкви мало стати необхідним атрибутом такого проекту і послужити додатковим стимулом для залюднення нововлаштованого міста.

Але, попри вісім років підготовки, церкву в Бердянську в 1830-х рр. не було не те що зведено, але навіть закладено. Тільки 12 серпня 1841 р. була створена будівельна комісія, яка мала опікуватись будівництвом у Бердянську постійного храму[2], і 24 жовтня того ж року бердянський кореспондент «Одеського вісника» писав, що соборна церква по затвердженому імператором плану «давнього візантійського стилю» вже була закладена, а наступної весни планувалось розпочати її будівництво[3]. Як засвідчує «Відомість про церкву соборну Вознесенську повітового міста Бердянська Таврійської єпархії та губернії», цей храм і справді був закладений у 1842 р., а закінчений і освячений тільки 18 травня 1848 р.[4]

Як випливає з інших джерел, у 1830-х рр. на території Бердянська був облаштований тільки тимчасовий молитовний будинок. Василь Крижанівський у своїх щоденниках згадував, що коли він вперше відвідав Бердянськ у 1836 р., тут не було жодної церкви, а на місті майбутнього

[1] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 39 зв.
[2] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 44. — Арк. 109.
[3] 24-го октября // Одесский Вестник. — № 89. — 5.XI.1841. — С. 413-414.
[4] Держархів Автономної Республіки Крим. — Ф. 118. — Оп. 1. — Спр. 6017. — Арк. 1 зв.

собору діяв лише молитовний будинок, критий соломою[1]. Його спорудження передбачалось вже згадуваним присудом від 15 квітня 1830 р.: мешканці поселення біля Бердянської коси просили дозволити їм звести власним коштом (кошторис – 1000 карбованців) тимчасовий молитовний будинок, причому в разі, якщо впродовж трьох років вони не збудували б постійну церкву, миряни зголошувались, аби їх тимчасовий храм був запечатаний[2]. Цікаво, що храм у Бердянську (наряду з храмом у селі Петровському при гирлі Берди) був позначений на складених у 1833 р. і опублікованих у 1841 р. «Генеральній карті Азовського моря і рейді Бердянському»[3]. Втім, ми маємо підстави стверджувати, що це був саме тимчасовий молитовний будинок, а не постійна церква.

Цікаво, що після зведення цей молитовний будинок стане однією із причин затримки із подальшим будівництвом постійної церкви. Тепер, маючи місце для богослужінь, місцеві парафіяни вже не проявляли такого рішучого настрою будувати власне постійний храм. Навпаки, наявність молитовного будинку зумовила повну «апатію» жителів до справи. Навіть кількість пожертвуваних на будівництво грошей зменшилася в рази. І така тенденція спостерігалась не лише у справі про бердянську церкву. Тому то держава й погоджувалась на зведення молитовного будинку лише на певний термін, впродовж якого мав бути повністю затверджений план постійної церкви та закладений фундамент. Якщо ж ці питання не вдавалось вирішити вчасно, молитовний будинок запечатувався. Таким способом влада заохочувала парафіян будувати постійні храми.

В чому ж полягали інші причини того, що постійна церква в Бердянську була споруджена не, як планувалось, впродовж трьох років, а лише через майже два десятиліття?

Перша фундаментальна причина – бюрократизація системи управління царської Росії, яка за Миколи I набула небачених раніше масштабів. У тому числі – і в церковній сфері. Надмірно забюрократизованою була і безпосередньо процедура отримання дозволу на зведення храму. Симптоматично, що затягування справи щодо влаштування церкви в Бердянську аж ніяк не було виключенням у міському просторі Південної України відповідного періоду[4].

При тому, що в процедурі розгляду справи були задіяні вельми чисельні інституції та чиновники, зволікання або відкладення розгляду питання на будь-якому етапі тягло за собою зупинку всієї процедури. Давала взнаки і неузгодженість у діях різних інституцій. Найбільш

---

[1] Баханов К.А., Лыман И.И. Бердянск в дневниках титулярного советника В.К. Крыжановского. Крыжановский В.К. Дневники. — Запорожье: Просвіта, 2002. — С. 46.

[2] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 2-2 зв.

[3] Атлас Черного моря, гравирован по Высочайшему повелению в С. Петербурге с описей, произведенных с 1825 по 1836 год капитаном 1-го ранга Е. Манганари. – Николаев: Гидрографическое черноморское депо, 1841. – С. 26.

[4] Лиман І.І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА „Тандем–У”, 2004. — С. 157.

небезпечним для темпів розгляду справи було те, що в разі незгоди якоїсь із інстанцій з проектом церкви або ж із кошторисом мали бути складатись нові відповідні документи, після чого справа рухалась по новому колу.

Другою, втім, тісно взаємопов'язаною із першою, причиною затягування влаштування церкви в Бердянську стала грошова проблема. В Російській імперії тільки вельми незначний відсоток храмів будувався коштом казни. Держава воліла покладатись на сили і фінанси самих місцевих мешканців.

Так само відбувалося і в Бердянську. З самого початку джерелом зведення церкви мали стати пожертви парафіян: у присуді від 15 квітня 1830 р. миряни обіцяли зібрати для цього 15000 карбованців[1]. Втім, Михайло Воронцов вирішив спробувати домогтися виключення для свого «дітища» – тільки-но одержавши повідомлення про намір мирян, він у відношенні від 16 липня того ж 1830 р. на ім'я Міністра внутрішніх справ натякнув на можливість фінансувати зведення церкви за рахунок так званого татарського збору[2] (не забуваймо, що Таврійська губернія, значний відсоток населення якої становили саме татари, знаходилась під юрисдикцією Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора). Задум Михайла Воронцова спрацював, і в затвердженому Миколою I кошторисі татарського збору на 1832 р. саме 15000 карбованців передбачалось витратити на зведення церкви в поселенні біля Бердянської коси. Втім, радіти було зарано. Вже складений у 1832 р. таврійським губернським архітектором Яковом Колодіним кошторис храму (причому не коштовного кам'яного, а дерев'яного, та ще й без іконостасу та образів) «потягнув» аж на 39610 карбованців[3]. Зрозуміло, що така сума була визнана «вельми величезною». Вже у 1835 р. передоручаючи складання плану і кошторису одеському міському архітектору Георгію Торічеллі, Михайло Воронцов спеціально обумовив, що сума на будівництво не повинна перевищувати 20000 карбованців[4]. І запропонований Торічеллі проект вже кам'яної церкви вклався в 19908 карбованців 20 копійок[5]! Втім, у подальшому цей проект був забракований комісією проектів і кошторисів Головного управління шляхів сполучення та публічних будівель. Ця комісія вже сама склала два проекти, причому, за її ж формулюванням, перший вимагав більших витрат, більш кваліфікованих майстрів, і при цьому був більш «благовидним». Другий же проект був простішим і бюджетнішим. Коли обидва проекти передали на розгляд Синоду, той віддав перевагу дешевшому, причому додав, що храм має бути дерев'яним і зводитись коштом парафіян[6]. Після обрахунків,

[1] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 2.
[2] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 6 зв.
[3] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 25 зв.
[4] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 48.
[5] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 86.
[6] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 90-90 зв., 97-97 зв.

кошторис цієї «дешевшої» споруди склав 23767 карбованців 46 копійок[1]. Найгіршим же було те, що поки тягнулась справа, була втрачена можливість фінансувати будівництво не за рахунок парафіян: 4 січня 1837 р. Микола I затвердив думку Державної Ради, згідно якої гроші з татарського збору не могли бути виділені на зведення храму в Бердянську через «брак суми на покриття всіх невідкладних витрат». Тож Міністр внутрішніх справ Дмитрій Блудов попросив Михайла Воронцова шукати інші джерела фінансування[2]. Генерал-губернатор був змушений зупинитись на варіанті відкладення будівництва до більш сприятливих часів, коли збільшаться розміри татарського збору, оскільки резонно припускав, що бердянці навряд чи здатні внести всю необхідну або ж навіть додаткову суму[3]. Вкрай показово, що, попри наполягання Михайла Воронцова, Міністр внутрішніх справ, не маючи підтверджень наявності коштів, не наважився звернутись до Комітету Міністрів за наданням дозволу на будівництво. Цим справа і завершилась.

Третьою причиною затягування справи із отриманням дозволу на зведення церкви в Бердянську, тісно пов'язаною із першими двома, слід вважати суперечності навколо питання, чи існувала можливість зводити саме кам'яний, а не дерев'яний, храм. Необхідно зазначити, що для будівництва церкви в Бердянську були задіяні зодчі, які займали далеко не останнє місце у Російській імперії. Йдеться, зокрема, про учня славнозвісного Андрія Вороніхіна Івана Колодіна, який звів чимало відомих нині споруд у Петербурзі та Сімферополі[4], а також про Георгія Торічеллі, який споруджував, зокрема, купецьку біржу на Приморському бульварі, Сабанеєв міст, особняк штаб-ротмістра Хорвата і вважається одним із найкращих архітекторів Одеси першої половини XIX ст.[5] Разом із тим, до того, як справа була передана іншим, кілька років зволікав із складанням плану церкви губернський архітектор Яків Колодін, причому тривалий час це робилось із посиланням на зайнятись і на проблеми, зумовлені станом бердянських ґрунтів.

Після чисельних нагадувань з боку Таврійського губернатора про необхідність складання плану, Яків Колодін, відвідавши, нарешті, поселення біля Бердянської коси, відписав, що тут немає «пристойних і зручних» місць для будівництва церкви, крім одного, та й там ґрунтові води знаходились на глибині 1 ½ – 1 ¾ аршина, що не тільки

---

[1] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 102-102 зв.
[2] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 108-108 зв., 115.
[3] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 109 зв., 114.
[4] Колодин, Иван Федорович // Википедия. Свободная энциклопедия [Електронний ресурс] // URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BD,_%D0%98%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%D0%A4%D1%91%D0%B4%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 (Дата звернення: 10.12.2014).
[5] Торичелли, Георгий Иванович // Википедия. Свободная энциклопедия [Електронний ресурс] // URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B5%D0%BB%D0%BB%D0%B8,_%D0%93%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B8%D0%B9_%D0%98%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87 (Дата звернення: 10.12.2014).

унеможливлювало зведення кам'яної церкви, але суттєво ускладнювало будівництво навіть дерев'яного храму[1]. Цікаво, що такий висновок архітектор зробив слідом за благочинним протоієреєм Дмитрієм Якимовським, який також писав про «не надійні властивості землі», які не дозволяли будувати кам'яну споруду[2]. Втім, у тому, що на тій місцевості не було жодного місця, де можна було б безпечно звести кам'яний храм, засумнівався сам Таврійський губернатор Олександр Казначеєв. Особисто обстеживши місцевість, він писав Михайлу Воронцову, що знайшов тут місце «на площі ізгорья напроти вулиці», де ґрунт твердий, а до води далеко[3]. У цьому аспекті маємо справу не тільки із недостатньою кваліфікованістю деяких осіб (відомо, що згодом, у тому ж XIX ст., не тільки соборна церква, але і значна частина інших будівель у нижній частині Бердянська була зведена саме із каменю), не тільки з недбалим виконанням службових обов'язків, але і з не однаковими підходами до врахування офіційної позиції держави, згідно з якою пріоритетним було зведення саме кам'яних, а не дерев'яних, храмів: хоча для Півдня виключення було зроблене раніше, дозвіл на зведення дерев'яних церков по всій території імперії був даний тільки 28 жовтня 1835 р.[4]

Таким чином, матеріали справи «Про будівництво церкви поблизу міста Ногайська на Бердянській косі», у комплексі з іншими джерелами, дають можливість простежити, як на реалії просування наміру влаштувати в Бердянську храм впливали, з одного боку, загальноімперські тенденції у церковному житті, а з іншого, специфіка місця нововлаштованого населеного пункту біля Бердянської коси у планах можновладців.

І, можливо, церква була б побудована, якби не існувала хоча б одна із вищеперелічених проблем. Кожна перешкода тягла за собою іншу: через кількість задіяних інстанцій, зайнятість чиновників, незацікавленість архітекторів, суперечки щодо матеріалу, з якого мав будуватись храм, різні погляди на те, як має виглядати церква і скільки може бути витрачено на її зведення справа затягувалась на роки, що стало причиною охолодженням до неї парафіян і браку коштів на будівництво.

Бердянське духовенство у стосунках зі світською владою і парафіянами

Секуляризаційні процеси, які ставили духовну владу в залежність від влади світської, духовенство – від світських осіб, за часів імператорства Миколи I набули подальшого розвитку. Іншою ознакою цього періоду стала подальша уніфікація, що спостерігалась в різних сферах життя Російської імперії. За таким умов цілком логічно, що відповідних впливів зазнавало і таке, що тільки-но формувалось, релігійне життя населеного пункту біля Бердянської коси.

---

[1] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 25.
[2] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 17 зв.
[3] Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 23.
[4] ПСЗРИ. — Собр. II. — Т. X. — Отд. II. — С. 1054-1055.

Щодо персонального складу священно- та церковнослужителів, їх біографічних відомостей, з огляду на стан джерельної бази, на сьогодні залишається ціла низка лакун. Тим не менш, з метричної книги Георгіївського храму Петровського посаду, що зберігаються у Держархіві Запорізької області, відомо, що у 1830 р. треби тут відправляв священик Микола Дементьєв[1], а церковнослужителями храму в тому ж році були стихарний дячок Кирило Чернявський та указний паламар Іван (є підстави вважати, що також Чернявський: під «Екстрактом» метричної книги міститься підпис «Иван Черняв.»)[2].

З 12 серпня наступного, 1831 р. велась вже метрична книга храму безпосередньо на території майбутнього Бердянська. Саме з цього числа і до середини жовтня 1831 р. записи в метричній книзі Святодухівського молитовного будинку робив священик церкви Різдва Богородиці селища Чернігівки Георгій Сербінов. З 18 жовтня треби відправлялись вже священиком Іоанном Волошенковим за участі диякона Іоанна Григорьєва. У 1832 р. до причту храму додатково увійшли священик Григорій Луганський і стихарний дячок Андрій Бензін. Наступного року при Святодухівському молитовному будинку став служити і стихарний дячок Лукіан Волошинов. Як наслідок, в метричній книзі за 1834 р. як члени причту фігурують вже всі п’ять вищезгаданих осіб: священики Іоанн Волошенков та Григорій Луганський, диякон Іоанн Григорьєв, стихарні дячки Лукіан Волошинов і Андрій Бензін. Втім, у метриці 1835 р. інформація про Лукіана Волошинова та Андрія Бензіна відсутня, а натомість як стихарний дячок фігурує Амвросій Білоусов.

Як випливає з більш пізніх метричних книг, зі всіх вищезгадуваних членів причту тільки священики Григорій Луганський та Іоанн Волошенков продовжували служити при Святодухівському молитовному будинку і в 1840-х рр.[3]

Попри наявність в Бердянську місцевих священнослужителів, в ряді випадків урочисті богослужіння тут відправлялись представниками причтів інших міст. Так, 30 січня 1836 р. відбулось урочисте відкриття в Бердянську нововлаштованої митної застави Ці урочистості розпочались літургією, що була проведена не кимось із місцевого духовенства, а настоятелем маріупольського собору протоієреєм Михайлом Демяновським. Після літургії маріупольський священик взяв участь у хресному ході від пристані до нової застави, а там виступив із урочистою промовою, після чого був прочитаний вдячний молебень і проведено саме освячення пристані та будівлі застави, проголошено «многая лєта» імператору та всій імператорській родині. Причину залучення до

[1] Держархів Запорізької області. — Ф. 246. — Оп. 1. — Спр. 27. — Арк. 437-447.
[2] Держархів Запорізької області. — Ф. 246. — Оп. 1. — Спр. 27. — Арк. 447.
[3] Держархів Запорізької області. — Ф. 246. — Оп. 1. — Спр. 27. — Арк. 68, 84; «Юне місто». Літопис історії Бердянська очима кореспондентів «Одеського Вісника» (1827-1860 рр.) // Упорядники: І.І. Лиман, А.М. Піменов. — Бердянськ – Ростов-на-Дону: РА «Тандем – У», 2007. — С. 307-308.

урочистостей саме маріупольського протоієрея можна вбачати в тому, що до цього Бердянськ в питаннях митного контролю підпорядковувався безпосередньо Маріуполю, і саме відкриття митної застави в Бердянську керівництвом було доручено наглядачу Маріупольської митної застави Василю Крижанівському, а на церемонії відкриття були присутні, крім бердянських, і чисельні маріупольські чиновники[1]. Цікаво, що того ж дня за пропозицією наглядача Маріупольської митної застави бердянці склали «Громадський присуд» про влаштування будинку для догляду бідних. Попечителем цього богоугодного закладу бердянцями був обраний той самий настоятель маріупольського собору протоієрей Михайло Демяновський. До числа попечителів тоді ж був включений і бердянський священик Волошенков (Волощенко)[2].

Нажаль, біографічних даних про бердянських священиків першого десятиріччя після закладення пристані біля Бердянської коси на сьогодні виявлено не багато. Зокрема, відомо, що священик Святодухівському молитовному будинку Григорій Луганський був священицьким сином, 1 серпня 1820 р., після звільнення з філософського класу, був призначений дияконом Богословської Миколаївської церкви, 29 вересня 1821 р. став священиком Олександрівської Вознесенської церкви, а 15 липня 1832 р. був переведений вже до Бердянська, до Святодухівського молитовного будинку. Вже через рік, 25 жовтня 1833 р., Григорій Луганський був нагороджений набедреником. Бердянський священик був одружений. Станом на 31 жовтня 1844 р. мав вік повних 49 років[3].

Всі ці відомості виявлені в «Справі про перелюб священика Луганського з кухаркою підполковника Купенкова» Держархіву Херсонської області. Ця справа є вельми важливою для розуміння реалій взаємин бердянського духовенства зі світською владою і парафіянами доби становлення міста, і в той же час віддзеркаленням відповідних взаємин на ширших теренах і Південної України[4], і імперії в цілому.

Початок справі поклав рапорт священика Святодухівського молитовного будинку Бердянська Іоанна Волошенкова, диякона Іоанна Григорьєва і дячка Лукіана Волошинова на ім'я їхнього безпосереднього керівника, благочинного Мелітопольського повіту протоієрея Дмитрія Якимовського від 25 липня 1835 р. Бердянські священно- та церковнослужителі, «щоб уникнути непотрібної відповідальності в разі замовчання», повідомляли, що коли вони 23 липня зібрались у Святодухівському молитовному будинку для вінчання міщанина Воробйова, до храму з'явився колишній бердянський поліцмейстер підполковник Семен Купенков з усними обвинуваченнями проти

[1] 31-го января // Одесский Вестник. — № 19. — 4.III.1836. — Кол. 220-221.
[2] 31-го января // Одесский Вестник. — № 19. — 4.III.1836. — Кол. 220-221.
[3] Держархів Херсонської області. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 39.
[4] Лиман І. Російська православна церква на півдні України останньої чверті XVIII – середини XIX століття. — Запоріжжя: РА „Тандем–У", 2004. — С. 268-322.

священика Григорія Луганського і попередив, що повідомить про це як світське, так і духовне керівництво. Зі свого боку, протоієрей Дмитрій Якимовський доповів про це своєму безпосередньому керівнику, місцевому єпархіальному архієрею[1]. Реакцією на це став указ Катеринославської духовної консисторії, яким Дмитрій Якимовський зобов'язувався провести слідство за участі представника світської сторони, і в разі виявлення явних ознак обґрунтованості обвинувачення негайно тимчасово заборонити священику Луганському проводити богослужіння[2].

Деякі подробиці конфлікту дізнаємося зі звернення до Катеринославського, Херсонського і Таврійського архієпископа Гавриїла (Розанова) самого підполковника Семена Купенкова від 24 серпня 1835 р. Купенков належав до верхівки світської бюрократії і в самому зверненні до єпархіального архієрея наголошував, що був призначений виконуючим обов'язки поліцмейстера міста, яке тільки влаштовувалось, самим князем Михайлом Воронцовим. Колишній поліцмейстер звинувачував священика Луганського у тому, що коли Семен Купенков поїхав по службовим справам до губернського міста, Сімферополя, священик забрався вночі до його будинку, пиячив і бешкетував із його людьми, займався перелюбом з кухаркою Купенкова, а також намагався спокусити годувальницю восьмимісячного сина Купенкова, для чого поміняв її стару хустку на нову, яку взяв з числа церковного майна. Колишній поліцмейстер писав єпархіальному архієрею: «Луганський […] по діянням своїм і поведінці не заслуговує Високого Твого призначення, оскільки явно без всякого докору сумління займається перелюбом, маючи при цьому дружину, яку в травні місяці віддалив від себе; про вчинки його розпусного життя ще до прибуття мого до Бердянська проводилось вже з боку духовного слідство»[3].

Вельми важливо, що для посилення ефекту свого обвинувачення світський чиновник, крім того, що просив захистити «честь мою, яку заслужив я пролиттям крові своєї на полі брані», наголошував, що в Бердянську «безпопівська єресь знаходиться у вищому ступені», і він, будучи поліцмейстером, завжди намагався надавати духовенству допомогу в наверненні до православ'я невіруючих і заблудлих (відповідні дії поліцмейстера ми можемо частково верифікувати записом в метричній книзі Святодухівського молитовного будинку про те, що Купенков 9 грудня 1834 р. став хрещеним батьком купецького сина Никифора Безсонова, який перейшов під зверхність офіційної церкви з безпоповців)[4]. А зробити це можна було, як писав Купенков, лише примірною лагідністю і терпінням, адже всі невіруючі та заблудлі в першу чергу звертають увагу на «життя та розум» самих пастирів. І саме в персоні священика

[1] Держархів Херсонської області. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 1-1 зв.
[2] Держархів Херсонської області. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 2-3 зв.
[3] Держархів Херсонської області. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 4 зв.-5.
[4] Держархів Запорізької області. — Ф. 246. — Оп. 1. — Спр. 32. — Арк. 737 зв.

Луганського поліцмейстер вбачав причину незгоди частини бердянців повернутись до православ'я[1].

Показово, що підполковник Купенков звернувся з клопотанням про розгляд справи священика Луганського і до міської поліції. Виконуючий обов'язки бердянського поліцмейстера Антипов передав це клопотання керівництву Таврійської губернії. Останнє, знаючи, що Купенков написав і до єпархіального архієрея, передало справу до Катеринославської духовної консисторії з вимогою повідомити про те, яке буде прийняте рішення[2].

Виконуючи розпорядження духовної консисторії, мелітопольський благочинний Дмитрій Якимовський разом із своїм підлеглим, священиком селища Новогригорівка Іоанном Орловським 8 грудня 1835 р. прибув до Бердянська. Майже за тиждень до цього Дмитрій Якимовський звернувся до Ногайської міської поліції, або та відрядила для розгляду справи депутата від світського відомства, адже справа стосувалась як духовних, так і світських осіб. Втім, Ногайська міська поліція зволікала з направленням свого депутата, і депутатам від духовного відомства довелось чекати його у Бердянську кілька днів[3].

Очікуючи, благочинний взяв від священика Луганського пояснення по справі, в яких той стверджував, що ніколи не мав заборонених зв'язків із кухаркою підполковника Купенкова, а що стосується хустки, то годувальниця, маючи головні болі і вірячи, що це допоможе, попросила священика дати їй хустку з церкви, а в замін залишила храмові свою. Купенков же скористався цим, аби розпочати справу проти Луганського: підполковник відібрав одну хустку у годувальниці, а другу наказав («невідомо яким правом користуючись») церковному старості Лукіяну Білоусову витягти із зачиненої церковної скрині і також віддати йому. Після чого обидві хустки підполковником були передані Бердянській тимчасовій поліції[4].

Коли до депутатів від духовного відомства нарешті приєднався депутат від відомства світського (ним став приватний пристав міста Ногайська штабс-капітан Кавецький) і вони звернулись до підполковника Купенкова за доказами його обвинувачень, той проігнорував депутатів з духовної сторони. Натомість колишній поліцмейстер запросив до свого будинку двох світських чиновників – приватного пристава штабс-капітана Кавецького і виконуючого обов'язки бердянського поліцмейстера Антипова, після чого послав Кавецького за священиком Луганським, нічого нікому не пояснюючи. Коли ж Луганський прибув до будинку підполковника, той попросив його про примирення. Священик погодився, але за умови, що підполковник має повторити це в присутності депутатів від духовного відомства. Тоді Купенков послав штабс-капітана Кавецького

[1] Держархів Херсонської області. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 4-4 зв.
[2] Держархів Херсонської області. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 5а-5а зв., 8.
[3] Держархів Херсонської області. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 10-10 зв.
[4] Держархів Херсонської області. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 20 зв.-21 зв.

за благочинним Якимовським і священиком Орловським, і вже при них оголосив, що надавати докази по справі не буде, оскільки «прохання своє залишає без судового провадження», про що звернеться і до єпархіального архієрея.

Таким чином, не отримавши від підполковника доказів, депутати від духовного відомства все ж провели слідство, під час якого «більша частина міста Бердянська громадян» на запитання благочинного відповіла, що священик Луганський ні в яких поганих вчинках не помічений і про перелюб із кухаркою вони нічого не знають. Кухарка ж і годувальниця підтвердили версію Луганського[1], причому кухарка додала, що сам Купенков «намагався неодноразово з насиллям жити з нею», а оскільки вона не погоджувалась, то почав мститись. Одного ж разу Купенков запропонував кухарці 10 карбованців, аби та пішла до священика Луганського, а підполковник «спіймав» їх на перелюбі. Але жінка відмовилась зробити і це. Вельми важливо, що, як випливає з документів, підполковник користався залежністю від нього кухарки, адже та свого часу була випущена під поручительство Купенкова з Маріупольського грецького суду, де утримувалась за відсутність документів[2].

Показово, що попри такі свідчення, ніяка справа проти самого підполковника Купенкова розпочата не була. Але не була закрита і справа проти священика Луганського. Як зазначалось в указі Катеринославської духовної консисторії, «ізвет» Купенкова стосувався не якоїсь особистої образи, а тяжкого злочину. Причому тут йшлося зовсім не про перелюб, а про взяття хустки з церковної ризниці, що за 210-ю статтею 15-го тому Зводу кримінальних законів вважалось святотатством і в разі підтвердження провини каралось позбавленням усіх прав стану, побиттям батогом і засланням на каторжні роботи[3].

Розгляд справи священика Луганського затягнувся на багато років. І, знову ж таки, значною мірою через позицію підполковника Купенкова. Той переїхав до Ставрополя[4], де значився як директор училищ Кавказької області[5], а невдовзі – до Петрозаводська, зайнявши посаду радника Олонецької палати державного майна[6], і не відмовлявся від своїх тверджень щодо вчинків Луганського, але, разом із тим, і не наводив доказів, які б їх підтверджували. Між іншим, підполковник тепер вже обвинувачував і благочинного Дмитрія Якимовського, що той проводив слідство заангажовано, оскільки до того в щорічних звітах на ім'я

---

[1] Держархів Херсонської області. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 11-11 зв.
[2] Держархів Херсонської області. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 21-22.
[3] Держархів Херсонської області. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 22-22 зв.
[4] Цікаво, що в роботі «Вибрані роботи з історії просвіти на Північному Кавказі» повідомляється, що маріупольский (?) поліцмейстер С.І.Купенков приїхав до Ставрополя після того, як був звільнений з попередньої посади за жорстоке биття міщан різками (Коршунов М.С. Избранные работы по истории просвещения на Северном Кавказе / Под ред. д-ра филол. наук проф. К.Э. Штайн, д-ра филол. наук доц. Д.И. Петренко, д-ра филол. наук проф. В.П. Ходуса. — Ставрополь: Изд-во СКФУ, 2013. — С. 266.
[5] Держархів Херсонської області. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 86.
[6] Держархів Херсонської області. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 87.

духовного керівництва постійно зазначав схвальну поведінку Луганського. Більше того, за версією Купенкова, саме Якимовський умовив його піти на примирення з Луганським. Цікаво, що іншим «захисником» Луганського підполковник називав бердянського купця Кобозєва, який спеціально для цього запрошував Купенкова до свого будинку[1]. Як свідчать метричні записи Святодухівського молитовного будинку, на той час Купенков вже знаходився у духовній спорідненості з родиною купців Кобозєвих: 13 серпня 1834 р. Бердянський поліцмейстер і дружина купця 2-ї гільдії Миколи Кобозєва Анна стали хрещеними батьком і матір'ю міщанки Наталії Пліохової. Таїнство хрещення тоді здійснив ніхто інший, як священик Григорій Луганський[2].

Справа священика Луганського, наряду з матеріалами метричних книг, дає нам деяке уявлення про характер і конкретику взаємин бердянського духовенства зі світськими особами.

Серед таких, що не знайшли широкого відображення у тільки-но згаданих джерелах, але при цьому вельми важливих з точки зору імперської влади функцій, що покладались на бердянське духовенство, було виховання в парафіянах вірнопідданських почуттів, поваги до імператорської родини.

Разом із тим, зовсім не випадково, що цей аспект відбився у низці повідомлень бердянських кореспондентів «Одеського вісника». Зокрема, в кореспонденції про відкриття бердянської пристані у 1830 р. підкреслювалось, що це відбулось в день народження імператора, і сама церемонія відкриття була розпочата вдячним молебнем з проголошенням багатоліття самому Миколі I, імператриці і всьому імператорському дому[3]. Годі й казати, що преса не обійшла увагою візит до Бердянська 16 жовтня 1837 р. наслідника імператорського престолу, при цьому згадавши літургію, яку той тут відвідав перед від'їздом до Маріуполя[4].

Звернемо увагу і на участь бердянського духовенства в світських заходах, вельми важливих для парафіян і в цілому для процвітання міста, що облаштовувалось на Азовському узбережжі. Так, у 1835 р. преса повідомляла, що молебнями та гарматними пострілами супроводжувалось завантаження корабля Кораджіозо як першого іноземного судна, яке відправлялось із Бердянська за кордон[5].

Таким чином, дослідження змін персонального складу бердянського духовенства дозволяє стверджувати, що зростання чисельності населення поселення біля Бердянської коси супроводжувалось збільшенням кількості священно- та церковнослужителів, які задовольняли його духовні потреби. І це при тому, що з 1831 р. до кінця досліджуваного нами періоду сама

[1] Держархів Херсонської області. — Ф. 198. — Оп. 1. — Спр. 39. — Арк. 34 зв.-39.
[2] Держархів Запорізької області. — Ф. 246. — Оп. 1. — Спр. 32. — Арк. 734 зв.
[3] Бердянская пристань, 2-го июля // Одесский Вестник. — № 59. — 23.VII.1830. — С. 234.
[4] [Бердянск] // Одесский Вестник. — № 88. — 3.XI.1837. — Кол. 1076.
[5] [Бердянск] // Одесский Вестник. — № 53. — 3.VII.1835. — С. 209.

мережа релігійних споруд тут не змінювалась. Бердянське духовенство, глибоко інтегроване в соціум, який формувався у нововлаштованому поселенні, перебувало у тісних контактах із парафіянами, причому місцеві представники світської влади демонстрували (що простежувалось і в Російській імперії в цілому) свою зверхність по відношенню до духовних осіб.

***

При тому, що аналіз історіографічного доробку дозволяє стверджувати, що питання церковної історії населеного пункту біля Бердянської коси першого десятиліття його офіційного існування досі залишалися незаповненою лакуною, надзвичайної актуальності набуває введення до наукового обігу неопублікованих архівних джерел із зазначеної проблематики.

Імперська політика колонізації Північного Приазов'я передбачала зміну конфесійної картини регіону, із послабленням позицій ісламу та паралельним укріпленням позицій православної церкви. Складовою цієї ж політики було і «осадження на землю» мусульман-ногайців, заснування на узбережжі стаціонарних поселень і безпосередньо міст. Важливим етапом колонізації Приазов'я перших років правління Миколи I стало влаштування пристані біля Бердянської коси, від чого офіційна історіографія відраховує початок історії Бердянська. На релігійному житті цього населеного пункту першого десятиріччя його існування в тій чи іншій мірі відбивались всі ті тенденції, що спостерігались у взаєминах держави і церкви.

Бюрократизація управління церковними справами, яка за Миколи I набула небачених до того масштабів, прагнення держави перекладати тягар зведення храмів на плечі самих парафіян у комплексі з тривалими суперечками щодо того, чи дозволяє стан бердянських ґрунтів зводити кам'яну, або ж лише дерев'яну церкву (при пріоритетному для держави кам'яному будівництві) зумовили те, що в 1830-х рр. у Бердянську був влаштований силами місцевих мешканців лише тимчасовий молитовний будинок, а розпочата у 1830 р. справа отримання дозволу на будівництво тут постійної церкви затягнулась на багато років. Справі не зарадило навіть її енергійне просування Новоросійським і Бессарабським генерал-губернатором Михайлом Воронцовим: система виявилась сильнішою за навіть такий важливий, і, здавалось би, всесильний її «елемент».

Разом із тим, дослідження стосунків бердянського духовенства зі світською владою та парафіянами дозволяє простежити бердянські реалії такої, що простежувалась і в Російській імперії в цілому, тенденції збереження залежності священно- та церковнослужителів від мирян, і в першу чергу – від світських можновладців, які відчували і демонстрували свою зверхність над представниками духовного відомства. При виконанні бердянським духовенством цілої низки функцій, спрямованих на підтримання авторитету світської влади, особлива роль відводилась

підтриманню в парафіянах вірнопідданських почуттів і поваги до членів імператорської родини, що було особливо актуальним для населеного пункту, що тільки-но був влаштований в рамках імперської колонізації.

Case study Бердянська може вважатись вельми симптоматичним для церковної історії Південної України і в цілому Російської імперії періоду зміцніння режиму Миколи I, тож неопубліковані архівні матеріали, актуалізовані в результаті нашого дослідження, можуть бути використані при створенні узагальнюючих праць, які мають значно ширші, аніж визначені нами, географічні рамки.

Софія Подколзіна

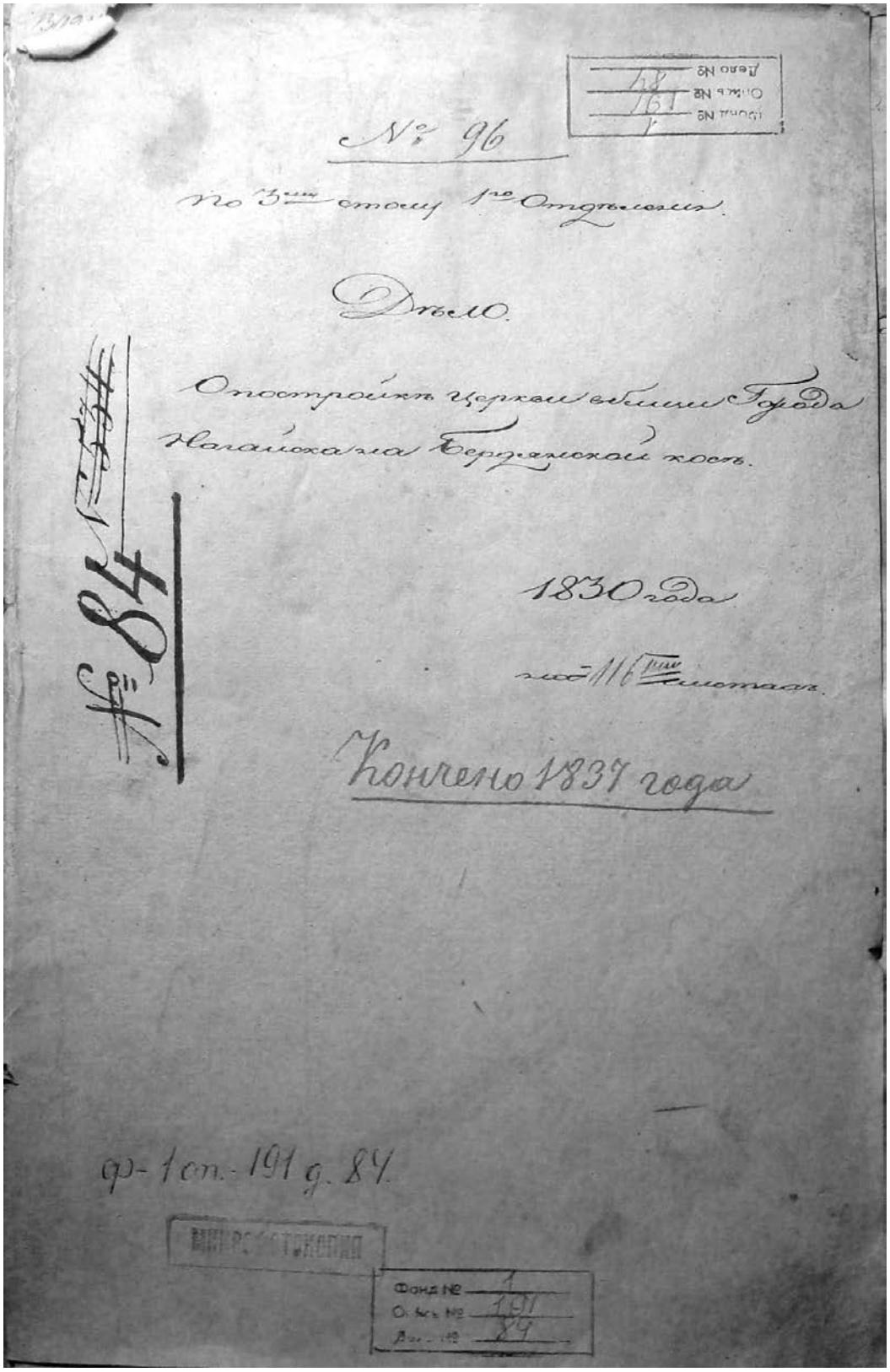

№ 96

по 3-му столу 1-го Отдѣленія.

Дѣло.

О постройкѣ церкви въ лицѣ Города Нагайска на Бердянской косѣ.

1830 года

на 116-ти листахъ.

Кончено 1837 года

№ 84

ф-1 оп.-191 д. 84.

МИКРОФОТОКОПИЯ

Фонд № 1
Опись № 191
Дело № 84

№ 1 Опис документів справи «Про будівництво церкви поблизу міста Ногайська на Бердянській косі»

№ по порядку	ОЗНАЧЕНИЕ БУМАГ
	1830 года
1.	Представление Таврическаго Гражданскаго Губернатора 29 мая № 4157 с приложением приговора
2.	Министру В. дел 16 июля № 16932
3.	Отношение Министра В. дел 16 августа № 2218
4.	Таврическому Гражданскому Губернатору 9 сентября № 21353
5.	Отношение Министра В. дел 28 октября № 2704
6.	Таврическому Гражд. Губернатору 21 ноября № 26819
7.	Отношение Министра В. дел 31 марта 1831-го года № 928
8.	Таврическому Гражданскому Губернатору 25 апреля № 7158
9.	Рапорт Таврическаго Гражданскаго Губернатора 8 мая № 4326
10.	Управ. Министерством В. дел 3 июня № 9417
11.	Представление Таврическаго Гражд. Губернатора 13 февраля № 1050. 1833-го
12.	Министру В. дел 27 февраля № 4051
13.	Представление Таврическаго Гражданскаго Губернатора 19 сентября 1832-го № 6259. С прилож. Плана и фасада
14.	Таврическому Гражданскому Губернатору 18 октября № 11804 //
	1832-го
15.	Министру В. дел 20 октября № 11892
16.	Прошение мещанскаго общества города Ногайска 18 июня 1834-го
17.	Объявление означен. обществу 10 июля № 10200
18.	Представление Таврическаго Гражд. Губернатора 6 июля № 4192
19.	Отношение Министра В. дел 17 сентября № 5110
20.	Таврическому Гражд. Губернатору 12 октября № 14317
21.	Представление Таврическаго Гражд. Губернатора 22 ноября № 7215
22.	Министру В. дел 12 генваря 1835-го № 646
23.	Таврическому Гражданскому Губернатору 12 генваря № 743
24.	Одесскому городовому архитектору Торичелли 12 генваря № 635
25.	В канцелярию Таврическаго Гражд. Губернатора 19 генваря № 948
26.	Представление Таврическаго Гражд. Губернатора 31 генваря № 6

27.	Отношение члена Таврической губернской стр. коммисии 28 генваря № 22
28.	Архитектору Торичелли 8 февраля № 2009
29.	Представление Таврическаго Гражд. Губернатора 4 февраля № 8 //
	1835 года
30.	Архитектору Торичелли 14 февраля № 2407
31.	Отношение Одесскаго городоваго архитектора 18 февраля № 28
32.	Таврическому Гражданскому Губернатору 23 февраля № 2808
33.	Представление Таврическаго Гражд. Губернатора 18 марта № 40
34.	Одесскому городовому архитектору Торичелли 27 марта № 4200
35.	Рапорт Одесскаго городоваго архитектора Торичелли 20 апреля с прилож. сметы
36.	Министру В. дел 11 мая № 6523
37.	Представление Таврическаго Гражд. Губернатора 30 мая № 70
38.	Отношение Министра В. дел 14 апреля № 483. 1836-го
39.	Таврическому Гражд. Губернатору 4 мая № 5264
40.	Отношение члена Таврической губернской стр. коммисии 21 мая № 266
41.	В канцелярию Таврическаго Гражданскаго Губернатора 25 мая № 7259
42.	Таврическому Гражд. Губернатору 3 декабря № 19034
43.	Представление Таврическаго Гражд. Губернатора декабря № 326
44.	Отношение Министра В. дел 19 декабря № 1996
45.	Министру В. дел 3 генваря 1837 № 118 //
	1837 года
46.	Министру В. дел 10 генваря № 409
47.	Отношение Министра В. дел 28 марта № 685
48.	Министру В. дел 13 июня № 1098
49.	Отношение Министра В. дел 29 июня № 1706
50.	Таврическому Гражданскому Губернатору 17 августа № 11363
	Верно: Титулярный Советник [*Підпис*]

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. не нумеровані.

№ 2 1830, травня 29. — Подання Таврійського цивільного губернатора Олександра Казначеєва Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору Михайлу Воронцову про намір мешканців поселення біля Бердянської коси влаштувати церкву

3927/3047. 4 июня 1830. Нужное
Таврическаго
гражданскаго губернатора
Симферополь
29 мая 1830
№ 4157
Господину Новороссийскому и Бессарабскому генерал-губернатору

Начальник ногайцев коллежский ассесор Баракторев представил мне приговор города Ногайска, что на Бердянской косе, купцов и мещан, равно причисляющихся в сие звание православнаго исповедания, состоявшийся 15 апреля сего 1830 года, на постройку у них церкви, а до окончания оной – молитвеннаго дома. К сему приговаривающие убеждаются тем, что за отдалением посада крепости Петровской, до прихода коего они принадлежат, а более за разлитием вод выполнять всегда и всех христианских обрядов не могут, и случается // умирать взрослым без исповеди и причастия святых тайн, а младенцам без крещения, сверх же того по нахождению в их городе безпоповской секты, православные без пастыря их храма своей веры легко могут соблазняться и следовать их секте. Церковь предполагается, по причине песчаной земли и близости воды, деревянная на щет собственнаго приговаривающих пожертвования, коего назначается 15 тыс. рублей, с обязательством окончить совершенно в три года. Но между тем считают необходимым выстроить из их же материалов молитвенный дом, полагая на устройство необходимых в нем вещей 1000 ру., с таковым ограничением, что если в три года не устроят церкви, то предоставляют молитвенный дом запечатать. Начальник ногайцев подтверждает необходимость // в постройке церкви, а до окончания оной молитвеннаго дома, присовокупляет, что в Ногайске поныне причислено христиан мужскаго пола 725, женскаго 158, а причисляющихся мужеска 270, женска 218 душ.

Намерение жителей христиан города Ногайска сколько похвально, столько же и необходимо для надежнейшаго сохранения их в православии, ибо имея между собою секту безпоповщины, а извне окружаясь со всех сторон магометанами, могут без церкви и пастыря увлекаться соблазнами.

В предупреждение сего, представляя при сем в подлиннике приговор, покорнейше прошу Ваше Сиятельство об исходатайствовании позволения на постройку по оному церкви во имя сошествия // святаго духа, как

объявлено в рапорте начальника ногайцев, а до окончания оной молитвеннаго дома, не оставить Вашим с кем следует сношением.

Действительный Статский Советник *Казначеев*

P. S. Я бы полагал церковь построить каменную таким образом, чтобы недостающую за пожертвованием сумму пополнить из татарскаго сбора, а временный молитвенный дом позволить прихожанам соорудить на свой щет, в самой молитвенный дом положил бы назначить непременно священника.

А. Казначеев

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 1-1 зв., 4-4 зв. Оригінал.

№ 3 1830, квітня 15. — Присуд мешканців поселення біля Бердянської коси про влаштування церкви

Приговор

1830-го года апреля 15-го дня мы, нижеподписавшиеся города Ногайска, что на Бердянской косе, где учреждается при Азовском море пристань, купцы, мещане и причисляющиеся в сие звание, будучи на мирской сходке, по разсуждении о предстоящей необходимости построить здесь церковь, предположили соорудить оную за щот собственнаго от сословия нашего пожертвования ценою 15.000 рублей, однако по случаю здесь почвы земли пещаной и весьма близкой воды во оной, то есть не более 1 ½ аршина, деревянною, поелику каменной, сверх того, что по такому грунту построить невозможно, за отдаленностью такового и доставить весьма затруднительно. Сей предполагаемой к постройке храм мы обовязуемся совершенно окончить непременно в течении 3-х лет, до того же, убеждаясь, во-первых, тем, что за отдалением посада крепости Петровской, до прихода коего мы принадлежим, а более за разлитием воды, мы выполнять по християнской религии нашей непременной обязанности находим невозможность, и во-вторых, что по нахождению в нашем городе людей беспоповской секты православные из нас легко могут последовать сей секте и отпасть от православной веры, и потому просим убедительно начальства дозволить до окончания церкви выстроить молитвенный дом из собственных материалов, в коем на устройство необходимейших вещей // щитаем достаточным употребить 1000 рублей, и обязываемся при том, что если, на случай в протечении трех лет не устроим церкви, то предоставляем право той власти, до кого принадлежать будет, запечатать оной молитвенный дом; касательно же священника – если последует разрешение на устроение молитвеннаго дому, будем просить о назначении таковаго где следует.

В чем и подписуемся; к сему приговору города Ногайска купец Степан Кобозев, мещане Ермолай Пигарев, Петро Чеботаев, Трофим

Ливанисов, Иван Чахновский, Иван Захаров, Иван Латышов, Григорий Полшин, Яков Безсонов, Конон Прохоров, Савелий Пирашков, Павел Беликов, Филон Ромасенко, Семен Галкин, Лукиян Воронкин, Трофим Верековский, Ерофей Филатов, Савелий Подгорин, Устин Ушевцов, Петро Волобоем, Абрам Мандрыка, Иван Куриленко, Андрей Пилишенко, Федор Пупятин, Михей Тимофеев, Константин Варава, Игнат Щербаченко, Мосей Шолудченко, Авдей Мулченко, Карпо Гладышов, Иван Антонов, Петро Левицкий, Прохор Галищев, Савелий Шолудченко, Тимофей Белоусов, Петро Волобоев, Яков Михайлов, Иван Атопов, Иван Кабанец, Тимофей Чепига, // Гаврило Карпенко, Ларион Проскуркин, Назар Кравченко, Иван Забабурин, Максим Полуляхов, Тихон Бычихин, Павел Бабин, Игнат Семянихин, Тарас Воробьев, Михайло Янютин, Яков Кислинский, и своеручно подписались: *Мина Пидан своеручно подписал, Василей Звягин своеручно, Петр Стельмаченко своеручно, Василей Полуляхов своеручно, Лукьян Белоусов своеручно*; а вместо всех протчих неграмотных с рукоданной их просьбы руку приложил писарь, отставной унтер-офицер Андрей Антонов сын Залевский.

Что сей приговор в написанных в нем обстоятельствах жителями города Ногайска действительно учинен и грамотными своеручно, а за неграмотных отставным унтер-офицером Андреем Залевским подписан, в том я удостоверяю. Апреля 25 дня 1830 года.

Начальник ногайцев коллежский ассесор и кавалер Баракторев.

М.П.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 2-3. Оригінал.

№ 4 1830, липня 16. — Відношення Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Михайла Воронцова Міністру внутрішніх справ з приводу наміру влаштувати у поселенні біля Бердянської коси Святодухівської церкви

13927/3047
Управление
Новороссийскаго и Бессарабскаго
Генерал Губернатора
Отделение 1
Стол 3
16 июля 1830
№ 16932
у Севастополя
Господину Министру Внутренних Дел

Начальник ногайцев коллежский ассесор Баракторев представил Г. Таврическому Гражданскому Губернатору приговор города[1] близ Ногайска на Бердянской косе купцов и мещан, равно причисляющихся в сие звание православнаго исповедания, состоявшийся 15-го апреля сего 1830-го года, на постройку у них церкви, а до окончания оной – молитвеннаго дома. К сему граждане убеждаются тем, что за отдалением посада крепости Петровской, до прихода коего они принадлежат, а более за разлитием вод, выполнять всегда и всех христианских обрядов не могут, от чего даже случалось умирать взрослым без исповеди и причастия св. тайн, а младенцам без св. крещения; сверх же того, в их городе, по множеству граждан безпоповской секты, православные без пастыря и храма своей веры легко могут отпадать // от оной и вступать в помянутую сукту.

Церковь предполагается построить, по причине песчаной земли и близости воды, деревянную, на счет пожертвования составивших приговор граждан, коего назначается 15 т. рублей, с обязательством окончить оную совершенно в три года. Но между тем они считают необходимым выстроить из их же материалов молитвенный дом, полагая на устройство необходимых в нем вещей 1000 рублей, с таковым ограничением, что если в 3 года не устроят церковь, то предоставляют молитвенный дом запечатать.

Начальник ногайцев, подтверждая необходимость в постройке церкви, а до окончания оной молитвеннаго дома, присовокупляет, что[2] к городу на Бердянской косе по ныне причислено християн мужескаго пола 725, женскаго 158, и причисляющихся мужескаго 270 и женскаго 218 душ.

Г. Таврический Гражданский Губернатор, в представлении ко мне от 29-го минувшаго мая изъясняя означенное ходатайство обывателей города[3] на Бердянской косе, присовокупляет, что намерение их находит он // сколько похвальным, столько и необходимым для надежнейшаго сохранения их в православии, ибо имея между собою секту безпоповщины и извне окружаясь со всех сторон магометанами, они могут без церкви и пастыря увлекаться соблазнами; и в предупреждение того, представляя мне в подлиннике означенный приговор[4] жителей города на Бердянской косе православной веры, испрашивает моего ходатайства о позволении соорудить по оному[5] церковь во имя сошествия Св. Духа, согласно представлению о том начальника ногайцев, а до окончания оной построить молитвенный дом, с тем, чтобы церковь была не деревянная, а каменная, и чтобы недостающая от пожертвования сумма была дополнена из татарскаго сбора, а временный молитвенный дом полагает разрешить им построить на свой счет и непременно назначить в оный священника.

---

[1] Далі закреслено: *«Ногайска»*.
[2] Далі закреслено: *«в Нагайске»*.
[3] Далі закреслено: *«Нагайска»*.
[4] Далі закреслено: *«Нагайских»*.
[5] Далі закреслено: *«в Нагайске»*.

Находя таковое представление Г. Таврическаго Губернатора весьма основательным и соглашаясь с ним в мнении касательно построения в[1] городе на Бердянской косе каменной церкви и временнаго молитвеннаго дома, равно и // назначить в последствии священника, и будучи очень готов недостающую на постройку каменной церкви […][2] в сметное изчисление постр. из татарской подати на будущий год, я имею честь сообщить об оном Вашему Высокопревосходительству на благоуважение и покорнейше прошу о разрешении по сему почтить меня Вашим, Милостивый Государь, уведомлением.

Новороссийский и Бессарабский Генерал Губернатор.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 5-6 зв. Чернетка.

№ 5 1830, серпня 16. — Відношення управляючого Міністерством внутрішніх справ Федора Енгеля Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору Михайлу Воронцову зі згодою з пропозиціями щодо влаштування храму

2134/1137. 27 авгу./5 сент. 1830.

Министерство
Внутренних Дел
Департамент
Полиции Исполнительной
Отделение 1
Стол 2
16 августа 1830 г.
№ 2218

Относительно постройки каменной церкви на Бердянской косе

Господину Новороссийскому и Бессарабскому Генерал-Губернатору.

Ваше Сиятельство в отношении к Г-ну Министру Внутренних Дел от 16-го минувшаго июля, изъясняя приговор жительствующих в городе близ Нагайска на Бердянской косе купцов и мещан христианскаго исповедания о желании их соорудить собственным иждивением деревянную церковь во имя сошествия Святаго Духа, а до того времени выстроить временный молитвенный дом, изволите сообщать мнение Вашего Сиятельства, чтобы означенную // церковь построить не деревянную, а каменную, относя недостающую к пожертвованию помянутыми жителями сумму на счет сбора с Крымских татар. Временный же молитвенный дом построить ныне же на собственный счет тех жителей с назначением в оный священника.

[1] Далі закреслено: «*Нагайске*».
[2] У тексті одне слово не прочитане.

Находя и с моей стороны построение каменной церкви полезнейшим, я имею честь предоставить Вашему Сиятельству сделать по сему с духовным в Таврической губернии начальством надлежащее сношение и сообщить Министерству Внутренних Дел план, фасад и смету на построение каменной церкви в городе на Бердянской косе, для дальнейшаго распоряжения, внеся // между тем, согласно предположению Вашему, недостающие за сделанным пожертвованием на церковь деньги в сметное на будущий 1831 год изчисление об издержках из сбора с Крымских татар.

Что же касается до постройки временнаго молитвеннаго дома, то о сем я отнесся к Г-ну Обер Прокурору Святейшаго Синода Тайному Советнику Князю Мещерскому, и какой от него получу по сему предмету отзыв, об оном не премину Ваше Сиятельство уведомить в свое время.

Управляющий Министерством Внутренних Дел *Федор Енгель*

Директор [*Підпис*]

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 7-8. Оригінал.

№ 6 1830, вересня 9. — Відношення Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Михайла Воронцова Таврійському цивільному губернатору Олександру Казначеєву з проханням дати розпорядження щодо складання плану, фасаду та кошторису церкви

2134/1137. Нужное

Отдел. 1

Ст. 3

9 сентября 1830

№ 21353

У Севас.

Г. Таврическому Гражд. Губернатору.

Г. Управляющий Министерством Внутренних дел, в следствие отношения моего, […][1] предоставлении ко мне В-го Пр-ва от 29 мая сего года за № 4157 касательно сооружения в городе на Бердянской косе церкви и временнаго молитвеннаго дома, в отзыве ко мне от 16 августа № 2218 изъясняет, что он и с // своей стороны находит построение каменной церкви полезнейшим; предоставляет мне сделать по сему с духовным начальством надлежащее сношение и сообщить Министерству Вн. Дел план, фасад и смету на построение каменной церкви в городе на Бердянской косе, для дальнейшаго распоряжения, внеся между тем, согласно предположению нашему, недостающие за сделанным

[1] У тексті одне слово не прочитане.

пожертвованием на церковь деньги в сметное на будущий 1831 год изчисление об издержках // из сбора с Крымских татар. Что же касается до постройки временнаго молитвеннаго дома, то о сем Г. Дейст. Тай. Советник Енгель отнесся к Г. Обер Прокурору Св. Синода Тайному Советнику Князю Мещерскому.

О таковом отношении Г. Управляющаго Мин-м В. Дел я имею честь сообщить Вашему Пр-ву и покорнейше прошу по содержанию онаго сделать зависящия распоряжения, как о состав//лении плана, фасада и сметы на постройку на Бердянской косе церкви, которые покорнейше прошу доставить ко мне, так и об испрошении на сие разрешения со стороны духовнаго начальства, и о внесении в свое время недостающей на построение церкви суммы в смету на будущий 1831 год об издержках из татарскаго сбора.

Н. и Б. Г. Губерн.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 9-10 зв. Чернетка.

№ 7 1830, жовтня 28. — Відношення управляючого Міністерством внутрішніх справ Федора Енгеля Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору Михайлу Воронцову про розпорядження Синоду на ім'я Катеринославського єпархіального архієрея розглянути можливість влаштувати молитовний будинок і призначити в поселення біля Бердянської коси священика

2872/1754. 11/11 нояб. 1830
Министерство
Внутренних Дел
Департамент
Полиции Исполнительной
Отделение 1
Стол 2
28 октября 1830
№ 2704
Касательно построения в городе на Бердянской косе временнаго молитвеннаго дома

Господину Управляющему Новороссийскими губерниями и Бессарабской областию.

От 16 августа сего года сообщив Г. Новороссийскому и Бессарабскому Генерал Губернатору Графу Воронцову о учинении с духовным в Таврической губернии начальством сношения на счет построения в городе близ Ногайска на Бердянской косе каменной церкви и

о доставлении Министерству Внутренних Дел плана, фасада и сметы на построение сей церкви, я вместе с тем уведомил его, что относительно постройки по желанию купцов и мещан означеннаго города временнаго молитвеннаго дома я отнесся к Г. Обер- Прокурору Святейшаго Синода. //

Ныне Князь Мещерский уведомляет меня, что от Святейшаго Синода предписано Екатеринославскому Преосвященному разрешить жителям помянутаго города построение молитвеннаго дома, если по его усмотрению не окажется каких либо к тому препятствий, но с тем, чтобы при сем случае принята была надлежащая предосторожность, дабы за токовым разрешением построение по предположению просителей самой церкви не замедлилось; а между тем до окончания оной предоставлено Преосвященному определить для исправления треб священника с причетом, по уважению не малаго числа причисленных ныне и причисляющихся вновь к приходу той церкви жителей.

О таковом уведомлении Князь Мещерскаго я имею честь сообщить Вашему Превосходительству.

Управляющий Министерством Внутренних Дел *Федор Енгель*

Директор [*Підпис*]

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 11-11 зв. Оригінал.

№ 8 1830, листопада 21. — Відношення виконуючого обов'язки Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Федора Палена Таврійському цивільному губернатору Олександру Казначеєву з повідомленням про зміст розпорядження Синоду по справі влаштування храму

2872/1754
Отд. 1
Ст. 3
21 ноября 1830
№ 26819
Г. Таврическому Гражд. Губернатору.

Г. Обер-Прокурор Святейшаго Синода Князь Мещерский на известное Вашему Пр-ву (из предложения Графа М. С-ча от 9 сентября за № 21353) отношение Г. Управляющаго Министерством Внутр. дел касательно постройки временнаго молитвеннаго дома в городе на Бердянской косе, уведомил Г. Дейст. Тайнаго Советника Энгеля, что от Святейшаго Синода предписано Екатеринославскому Преосвященному разрешить жителем помянутаго города построение // молитвеннаго дома, если по его усмотрению не окажется каких либо к тому препятствий, но с тем, чтобы при сем случае принята была надлежащая предосторожность,

дабы за таковым разрешением построение по предположению просителей самой церкви не замедлилось, а между тем до окончания оной предоставлено Преосвященному определить для исправления треб священника с причтом, по уважению немалаго числа причисленных ныне и причисляющихся вновь к приходу той церкви жителей.

Получив уведомление Г-на Управ-го Мин-м Внутр. дел о таковом отзыве // Князя Мещерскаго, я имею честь Вас, М. Г., об оном уведомить.

Испр. дол. Н. и Б. Г. Г. Лейт.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 12-13. Чернетка.

№ 9 1831, березня 31. — Відношення Міністра внутрішніх справ Арсенія Закревського виконуючому обов'язки Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Федору Палену щодо необхідності надання плану, фасаду та кошторису церкви

1095/587. 12/13 апреля 1831.
Министерство
Внутренних Дел
Департамент
Полиции Исполнительной
Отделение 1
Стол 2
31 марта 1831
№ 928
О доставлении сведения

Господину исправляющему должность Новороссийскаго и Бессарабскаго Генерал Губернатора.

От 16 августа минувшаго 1830 года за № 2218 Управляющий Минестерством Внутренних Дел Г. Действительный Тайный Советник Енгель относился к Г. Новороссийскому и Бессарабскому Генерал Губернатору Графу Воронцову о доставлении Министерству Внутренних Дел плана, фасада и сметы на построение в городе близ Ногайска на Бердянской косе каменной церкви.

По неполучении доныне в Министерстве Внутренних Дел помянутаго плана и сметы предполагаемой к // постройке церкви, я покорнейше прошу Вас, Милостивый Государь, о доставлении оных.

Министр Внутренних Дел, Генерал Адъютант Граф *Закревский*
Директор *Покровский*

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 15-15 зв. Оригінал.

№ 10 1831, квітня 25. — Відношення виконуючого обов'язки Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Федора Палена Міністру внутрішніх справ Арсенію Закревському й Таврійському цивільному губернатору Олександру Казначеєву з приводу плану, фасаду та кошторису храму

1095/587. Нужное
Отд. 1
Ст. 3
25 апреля 1831
№ 7158
Г. Министру Вн. Дел
№ 7159
Г. Таврическому Гражд. Губернатору.

Граф Михаил Семенович в предложении от 9 сентября за № 21353 сообщил В. В-ву к исполнению требование Министерства Внутр. дел о доставлении оному плана, фасада и сметы на построение в городе близ Ногайска на Бердянской косе каменной церкви.

По неполучению отзыва Вашего, М. Г., на означенное преложение, я в следствие вновь полученнаго от Г. Министра Вн. дел требования по сему предмету от 31 марта покорнейше прошу Ваше Пр-во ускорить исполнением по упомянутому предложению Графа Воронцова.

Исп. дол. //

Г. Министру Внутренних Дел.

На отношение ко мне Вашего С-ва от 31 марта № 929 имею честь уведомить Вас, М. Г., что о доставлении проектов на построение в городе близ Ногайска на Бердянской косе церкви подтверждено от меня Г. Таврич. Гр. Губернатору.

Исп. дол.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 16-16 зв. Чернетка.

№ 11 1831, травня 8. — Рапорт Таврійського цивільного губернатора Олександра Казначеєва виконуючому обов'язки Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Федору Палену про результати обстеження протоієреєм Дмитрієм Якимовським місцевості, де планувалось зведення храму, і про доручення архітектору Якову Колодіну складання плану, фасаду та кошторису

8565/2645.16/18 мая 1831

Господину исправляющему должность Новороссийскаго и Бессарабскаго Генерал Губернатора, Тайному Советнику и кавалеру Графу Палену

Таврическаго Гражданскаго Губернатора

Рапорт

На предписание Вашего Сиятельства от 25 апреля № 7158-й имею честь донесть, что предписанием Господина Генерал Губернатора от 9-го сентября 1830 № 21353-й, вместе с составлением плана, фасада и сметы на постройку каменной церкви в городе Ногайске на Бердянской косе, велено мне было испросить на то разрешение со стороны духовнаго начальства. Посему войдя в сношение с Екатеринославским Епископом Гавриилом, я получил ответ, что прежде составления плана и фасада // предполагаемой церкви должно учинить со стороны епархиальнаго начальства подробное разследование на точном основании указа Святейшаго Синода 1826 года мая 7 дня, для чего консистория назначив Протоиерея Дмитрия Якимовскаго, предоставила ему объявить жителям, чтобы они, исходатайствовав у привилегированнаго архитектора план, фасад и смету церкви, представили прямо к нему, Преосвященному. За прибытием на место построения церкви Протоиерея Якимовскаго разследование произведено; но положено по ненадежности свойства земли, не дозволяющаго утвердить каменнаго здания, строить церковь деревянную. Так как сим должно было измениться разрешение Министерства, а при том полагая, что заключение о невозможности строить церковь каменную происходит может быть от недостатка в познаниях, // то я решился удостовериться в том чрез знающаго и опытнаго архитектора. Не могши тотчас отрядить губернскаго архитектора, занятаго здесь нужными делами, я должен был ожидать случая. Ныне, пользуясь поездкою из Симферополя в Черкаск архитектора Министерства Внутренних дел Колодина, я поручил ему как испытание свойства земли, так составление при возможности для каменной, а в противном случае для деревянной церкви плана, фасада и сметы, за получением коих тотчас буду иметь честь представить Вашему Сиятельству.

Гражданский Губернатор *Казначеев*

№ 4326

8 мая 1831

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 17-17 зв., 20. Оригінал.

№ 12 1831, червня 3. — Відношення виконуючого обов'язки Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Федора Палена управляючому Міністерством внутрішніх справ Федору Енгелю щодо ходу справи із влаштування храму

8565/2645. Нужное
Отд. 1
Стол 3
3 июня 1831
№ 9417
Одесса
Г. Управляющему Министерством Внутренних Дел.

В последствие отношения моего Г. Министру Внутренних Дел от 25 минувшаго апреля № 7159 о том, что от меня подтверждено Таврическому Гражданскому Губернатору о скорейшем доставлении плана, фасада и сметы на построение в городе близ Ногайска на Бердянской косе каменной церкви, имею честь препроводить при сем на усмотрение Вашего Пр-ва список с полученнаго мною от 8 мая № 4326 представления Д. С. С. Казначеева, заключающаго в себе распоряжения, сделанныя им к составлению проекта на устроение помянутой церкви.

И. д. Г. Г.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 18. Чернетка.

№ 13 1833, лютого 13. — Подання Таврійського цивільного губернатора Олександра Казначеєва Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору Михайлу Воронцову про обрання ним місця для зведення церкви

3327/871. 19/20 февраля 1833
Управление
Новороссийскаго и Бессарабскаго
Генерал Губернатора
Отделение 1
О месте, избранном в Бердянске для постройки церкви
Таврическаго Гражданскаго Губернатора.
13 февраля 1833
№ 1050
Господину Новороссийскому и Бессарабскому Генерал Губернатору.

В последствие предложения Вашего Сиятельства от 18 октября 1832 года за № 11804 имею честь донести, что при объезде в последний раз

вверенной мне губернии я лично осматривал местоположение Бердянска и нашел для церкви приличнейшее место; оно не имеет и не может иметь тех неудобств и затруднений, кои найдены Министерства Внутренних Дел архитектором Колодиным, ибо находится на площади изгорья против улицы. Сие новое место имеет грунт твердый и глубокий, так что до воды далеко , почему я предписал губернскому архитектору Колодину составить новый план и смету каменной церкви, для представления Вашему Сиятельству в свое время, когда то и другое будет готово.

Действительный Статский Советник *Казначеев*

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 23. Оригінал.

№ 14 1833, лютого 27. — Відношення Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Михайла Воронцова Міністру внутрішніх справ Дмитрію Блудову про відвідання губернатором Олександром Казначеєвим Бердянська і обрання місця для будівництва храму

3327/871.
Отд. 1
Стол 3
27 февраля 1833
№ 4051
Одесса
Г. Министру Внутренних Дел.

Таврический Гражданский Губернатор уведомил меня от 13 сего февраля, что при объезде им вверенной ему губернии он лично осматривал местоположение Бердянска и нашел для церкви приличнейшее место; оно не имеет тех неудобств и затруднений, кои найдены архитектором Мин. Внут. Дел Колодиным, почему предписал губернскому архитектору составить новый план и смету, для представления ко мне в свое время. //

Я имею честь уведомить Ваше Пр-во о сем донесении Тав. Губ., в последствие отношения моего к Вам, М. Г., на счет устроения церкви в городе на Бердянской косе, от 20 октября истекшаго 1832 года за № 11892.

Н. и Б. Г. Г.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 24-24 зв. Чернетка.

№ 15 1832, вересня 19. — Подання Таврійського цивільного губернатора Олександра Казначеєва виконуючому обов'язки Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Федору Палену про результати обстеження архітектором Яковом Колодіним стану грунту місцевості біля Бердянської коси

4346/2917. 25/26 сентября 1832.

Управление Новороссийскаго и Бессарабскаго Генерал-Губернаторства

Отделение 1.

С чертежами и сметою на построение церкви в Нагайске на Бердянской косе.

От Таврическаго Гражданскаго Губернатора

19 сентября 1832

№ 6259

Господину исправляющему должность Новороссийскаго и Бессарабскаго Генерал-Губернатора.

Ваше Сиятельство из донесения моего от 8 мая 1832 № 4326 изволите быть известны о сделанном мною архитектору Министерства Внутренних Дел Колодину 1-му[1] поручении касательно составления плана, фасада и сметы на постройку в городе Ново-Нагайске у Бердянской косы церкви каменной или, если бы действительно, как предварительно мне донесено, не дозволяло свойство земли, деревянной.

После неоднократно повторенных о сем архитектору Колодину требований я получил от него отзыв, что по осмотру его не найдено приличнаго и удобнаго на построение церкви места, кроме предназначеннаго, на коем, однако, сколько не вырыто было ям, во всех оказалось глубины до воды 1 ½ и не более 1 ¾ аршина, почему не только не возможно отважиться на постройку каменной церкви, но даже для деревянной нужно будет употребить особыя средства для сохранения оной от влажности. Убедясь таким образом в необходимости принять постройку церкви // деревянной на каменном фундаменте с цоколем, вышиною от земли на два аршина, архитектор Колодин составил чертежи и смету суммою в 39.610 р., разумея без иконостаса и образов, кои должны быть с резьбою и позолоткою.

В заключение же всего архитектор Колодин присовокупил, что если бы при кладке фундамента во рвах первые ряды камней всовывались в землю или впивались водою глубже, то фундамент должно будет начать по лежням из брусьев и потом возводить каменную кладку, каковой, однако, по неизвестности в сметное исчисление не включено.

---

[1] Так у тексті. Втім, як можна судити з інших документів цієї справи, мова йде про Колодіна 2-го, тобто Таврійського губернського архітектора Якова Івановича Колодіна.

1) Донося о сем Вашему Сиятельству, имею честь представить на благоусмотрение составленные архитектором Колодиным чертежи на трех листах и смету. Но при сем долгом поставляю присовокупить, что едва ли Г. Колодин не ошибается, пологая будто нельзя найтить другаго для церкви места, прочнейшаго для каменнаго здания. Город Ново-Ногайск или Бердянск расположен почти у подошвы возвышения, на коем можно бы весьма построить каменную церковь. Если Ваше Сиятельство изволите мне доверить избрание такого места, то в предстоящий объезд по губернии я сам оное осмотрю и буде найду удобное, донесу Вам о том 2). На устроение в Ново-Нагайске церкви тамошние жители жертвуют 10 т. р.; но как кроме церкви нужно построить помещение для священника // и церковнаго причета, то я бы и полагал возведение храма Божия оставить на щет казны, а на остальное уже употребить жертвуемую Бердянцами сумму.

Действительный Статский Советник *Казначеев*

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 25-25 зв., 34. Оригінал.

№ 16 1832. — Фасад на будівництво церкви в Бердянську, складений архітектором Яковом Колодіним

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 26, 29. Оригінал.

№ 17 1832. — План і профіль на будівництво церкви в Бердянську, складені архітектором Яковом Колодіним

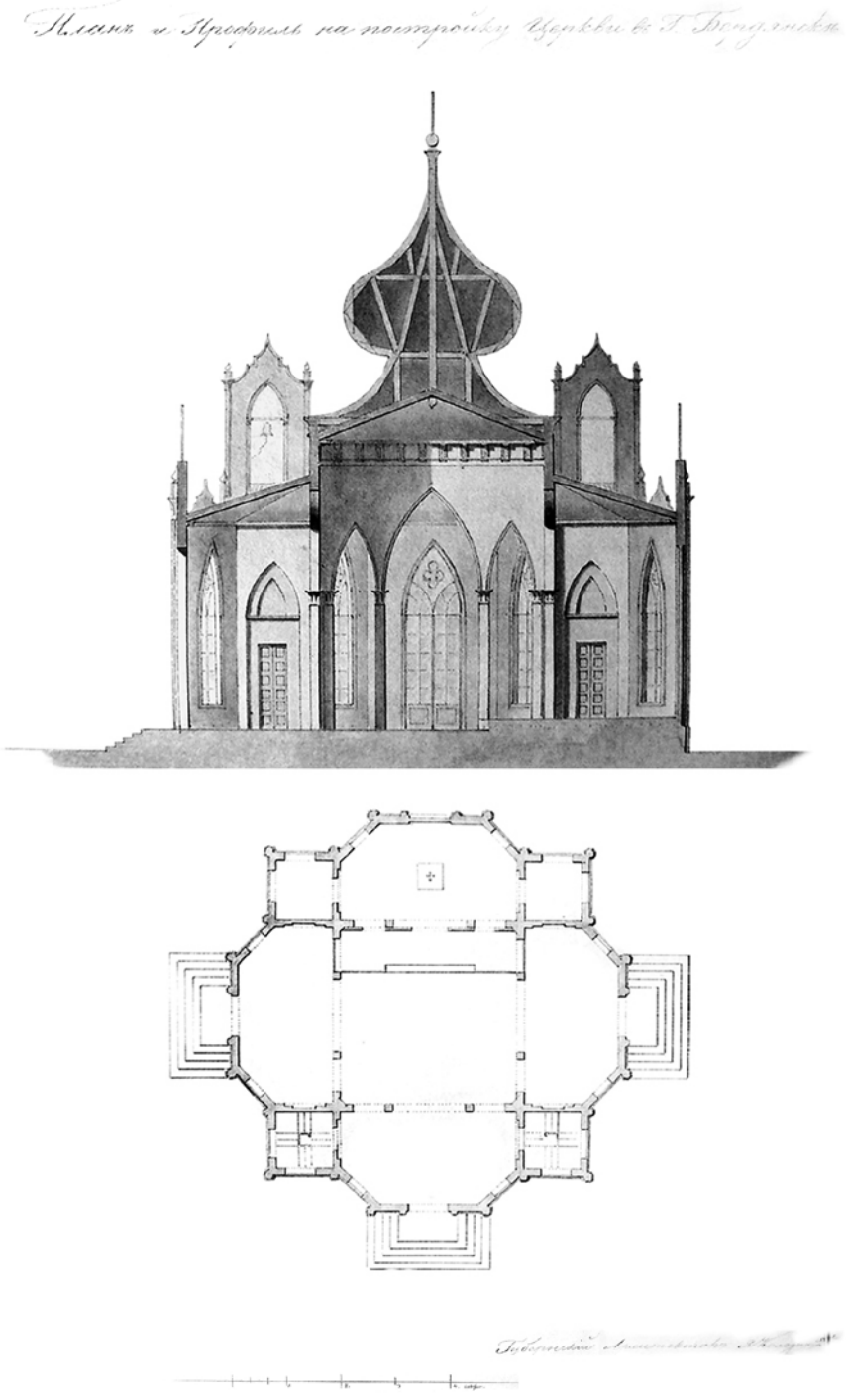

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 27 зв.-28. Оригінал.

№ 18 1832, жовтня 18. — Відношення виконуючого обов'язки Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Федора Палена Таврійському цивільному губернатору Олександру Казначеєву про необхідність обрання іншого місця для зведення храму і перегляду кошторису в бік зменшення

11346/2917. Нужное
Отд. 1.
Стол 3.
18 октября 1832.
№ 11804
Одесса
Г. Таврическому гражданскому губернатору.

Я получил при представлении Вашего Превосходительства от 19 сентября № 6259 планы и сметы, составленныя архитектором Колодиным на постройку в городе Нагайске у Бердянской косы деревянной на каменном фундаменте церкви, на что требуется без иконостаса и образов 39.610 р.

Видя из означеннаго представления: 1), что для постройки сей церкви назначается место, на котором от поверхности земли в глубину 1 ½ и не более 1 ¾ аршина оказалась вода, и потому каменным фундаментом предположено строить с цоколем вышиною от земли на 2 аршина; 2), что по заключению арх. Калодина, если бы при кладке // фундамента во рвах первыя ряды камней углублялись в землю или всасывались водою глубже, то фундамент должно будет начать положением из брусьев и потом возводить каменную кладку, каковой, однако, по неизвестности в смету не включено; 3), что Ваше Пре-во принимаете на себя избрание удобнейшаго места в Ново-Ногайске для постройки вместо деревянной каменной церкви; и 4), что на устроение сей церкви тамошние жители жертвуют 10 т. руб., но как кроме церкви нужно помещение для священника и церковнаго причета, то Вы полагаете возведение оной оставить на счет казны, а на остальное уже употребить жертвуемую Бердянцами сумму. Я по сим обстоятельствам признал нужным обратить к Вашему Пр-ву помянутые планы и смету и // покорнейше просить Вас об избрании, согласно изъявленной Вами готовности, другого удобнейшаго места для церкви в Ногайске и составлении затем чрез одного из находящихся в Крыму архитекторов новаго плана и сметы.

Обязанностию сего архитектора должно быть возможное ограничение суммы на возведения помянутаго храма, ибо по предстоящей смете арх. Колодина изчислено на деревянную церковь 39.610 р., сумма весьма огромная и далеко превышающая ту, которая первоначально предполагалась на сию постройку. По составлении таким образом

сказанных проектов В. П. не оставите сообщить оные предварительно на разсмотрение епархиальнаго начальства Таврической губернии // и потом представить оные ко мне для отправления в Министерство Внутренних Дел, на разсмотрение котораго будет сообщено в то время и предположение Ваше на счет содержания при предполагаемой церкви священника и церковнаго причета.

И. д. Г.Г.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 30-30 зв., 33-33 зв. Чернетка.

№ 19 1832, жовтня 20. — Відношення Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Михайла Воронцова Міністру внутрішніх справ Дмитрію Блудову про хід справи із влаштуванням церкви

11346/2917. Весьма нужное
Отд. 1.
Стол 3
20 октября 1832.
№ 11892
Одесса
Г. Министру Внутренних дел.

При отношении от 3 июня минувшаго 1831 года № 9417 исправлявший должность мою Тайный Советник Граф Пален препроводил к Г. управлявшему Министерстом Внутренних дел список с представления Таврическаго Гражданскаго Губернатора за № 21326 о сделанных им распоряжениях по составлению проекта на устроение церкви в городе[1] на Бердянской косе.

Ныне я получил от Действительнаго Статскаго Советника Казначеева таковой проект, и найдя оный неудобным к исполнению по причинам, изложенным в препровождаемом у сего на усмотрение В. П. списке с отзыва моего […]

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 31. Чернетка.

[1] Далі викреслено: «Ногайске».

№ 20 1834, червня 18. — Клопотання міщан Ногайска (при річці Обіточній) перед Новоросійським і Бессарабським генерал-губернатором Михайлом Воронцовим про потребу у влаштуванні храму

11.331/2682. 22/23 июня 1834.

Его Сиятельству Господину Генералу от Инфантерии, Генерал адъютанту, Государственнаго Совета члену, Новороссийскому и Бессарабскому Генерал-Губернатору и разных орденов кавалеру Графу Михаилу Семеновичу Воронцову города Нагайска, что при речке Обыточной, мещан, общество составляющих,

Прошение

Будучи непоколебимы грекороссийской вере, душевно желаем иметь в месте нашего жительства в городе Нагайске, что при Обыточной, церковь Божию, но по случаю недавнего и малого сего города населения, бедственнаго нашего состояния, которое спостигло нас частию от переселения с старого на новое место, а частию от бывшаго в прежнее время и в прошлом лете неурожая хлебов и трав, не можем соорудить церквы по предписанным правилам, и потому мы // впредь покель после сих спостигших случаев в состоянии можем поправится пред намерением приобресть или выстроить покупкою на свой щет для сего города молитвенный дом с иконостасом, но не имея на сие права, но желая зделать в сем благом нашем предприятии успешность, осмеливаемся утруждать особу Вашего Сиятельства и покорнейше просить, Сиятельнейший Граф и благодетельнейший наш начальник, не остави исходатайствовать у Его Высокопреосвященства архиепископа Екатеринославскаго, Херсонскаго и Таврическаго на сие разрешение, о чем и ожидаем милостивейшаго Вашего Сиятельства благоразсмотрения.

К сему прошению города Ногайска староста Федор Зиньковский и мещане Федот Тюнин, Фадей Позняков, Федор Захаров, Онистрат Кличко, Никита Шило, Иван Захаров, Яков Покитило, Николай Польшин, Иван Дульцов, Андрей Подзолкин, Прохор Дульцов, Иван Бредихин, а вместо их всех неграмотных и за себя руку приложил ногайский мещанин Петр Тисленков.

18 июня 1834.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 37-37 зв. Оригінал.

№ 21 1834, липня 10. — Оголошення Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Михайла Воронцова про те, що клопотання мешканців Ногайска (при річці Обіточній) про влаштування храму слід адресувати архієпископу Катеринославському, Херсонському і Таврійському Гавриїлу (Розанову)

11331/2682
Отд. 1.
Стол 3.
10 июля 1834.
№ 10200
Алупка

На поданное мне мещанским обществом г. Нагайска прошение о исходатайствовании им дозволения на постройку в сем городе деревяннаго молитвеннаго дома, впредь до сооружения церкви, лишь объясняется, что с таковою просьбою следует просителям обратиться по порядку к Его Преосвященству Архиепископу Екатеринославскому.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 38. Чернетка.

№ 22 1834, липня 6. — Подання Таврійського цивільного губернатора Олександра Казначеєва Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору Михайлу Воронцову про підтримку клопотання ногайських міщан

13256/3125. 28 июля 1834.
Управление Новороссийскаго
и Бессарабскаго
Генерал-Губернатора
Отделение
Стол
Об исходатайствовании разрешения постройки в Ногайске церкви.
От Таврическаго Гражданскаго
Губернатора.
Июля 6 дня 1834.
№ 4192.

Господину Новороссийскому и Бессарабскому Генерал Губернатору.

Исправляющий должность Ногайскаго полицмейстера Папарупа в рапорте своем ко мне от 14-го прошедшаго марта за № 102-м объяснил, что жители города Ногайска, при речке Обыточной поселившиеся, душевно желают иметь там церковь и священника, который бы мог во

всякое время исправлять их требы по христианскому обряду, ибо они, сдавна не имея у себя священника и будучи принадлежащими приходом к Обыточанской Святотроицкой церкви Графа Орлова Денисова, не могли и не могут вполне отправлять обрядов христианских, потому что к оной церкви священник определен // один и не может успевать, при обширности той слободы, в обоих местах, чрез что иногда некоторые из жителей Ногайска умирали без исповеди и причастия Святых тайн, и без отправления даже должнаго погребения, и хотя они до сего предполагали было выстроить церковь на деньги из добровольной подписки тамошних жителей по их состоянию, но по случаю недавняго и весьма малаго населения города Ногайска, а также и по причине потерпевших жителями при переселении себя убытков в хозяйстве, коих еще так скоро возвратить не могли, не решились до настоящаго времени преднамерения своего исполнить, но явясь лично к нему, Папарупе, просили все предметы выше сего изложенные довести до сведения Вышшаго начальства; почему он, Папарупа, представя о сем мне, просил не оставить просьбы жителей без ходатайства, дабы церковь в г. Ногайске была выстроена на казенную сумму, под постройку коей Ваше Сиятельство // во время проезда чрез Ногайск в сентябре месяце 1833 года изволили уже назначить место.

Таковую просьбу ногайских жителей я долгом поставляю повергнуть милостивому усмотрению Вашего Сиятельства и присовокупить, что хотя действительно церковь селения Графа Орлова отстоит от Ногайска не более 4-х верст, но как оная не достаточна для города, где жителей щитается обоего пола до трех тысяч, да и отправление необходимых треб сопряжено с неудобством и затруднениями; то по сим причинам, особенно городу неприлично и невозможно оставатся без церкви, хотя не большой на первый раз.

Губернатор *Казначеев*

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 39-40. Оригінал.

№ 23 1834, вересня 17. — Відношення Міністра внутрішніх справ Дмитрія Блудова Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору Михайлу Воронцову з проханням надіслати нові план і кошторис кам'яної церкви біля Бердянської коси

2622/1284. 30 сентября 1834.
Министерство
Внутренних Дел
Канцелярия
Отделение
Стол

17 сентября 1834
№ 5110
О доставлении плана
Господину Новороссийскому и Бессарабскому Генерал-Губернатору.

От 27 февраля 1833 года Ваше Сиятельство изволили уведомить меня о сделанном Таврическим Гражданским Губернатором распоряжении на счет составления новаго плана и сметы на посторенние в городе близ Ногайска каменной церкви, на вновь избранном для того месте.

Полагая, что план и смета на построение означенной церкви до сего времени // уже окончены, я покорнейше прошу Ваше Сиятельство не оставить прислать оные ко мне для дальнейшаго распоряжения.

Министр Внутренних Дел,
Статс-Секретарь [*Блудов*]
Директор [*Підпис*]

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 43-43 зв. Оригінал.

№ 24 1834, жовтня 12. — Відношення Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Михайла Воронцова Таврійському цивільному губернатору Олександру Казначеєву з проханням повідомити про хід справи із влаштування храму

3.327/871. 2622/1284
Отд. 1.
Ст. 3.
12 октября 1834.
№ 14317
Г. Таврическому Гражданскому Губернатору.

После представления Вашего Пр-ва ко мне от 13 февраля минувшаго года за № 1050 не имеются сведения: составлены ли план и смета на построение каменной церкви близ Ногайска на Бердянской косе, и сообщали ли оные на разсмотрение епархиальнаго начальства Таврической губернии, я покорно прошу Ваше Превосходительство доставить мне таковыя сведения в непродолжительном времени, а между тем позаботиться, чтобы и самый проект помянутой церкви был немедленно сообщен мне по разсмотрении епархиальным начальством.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 44. Чернетка.

№ 25 1834, листопада 22. — Подання Таврійського цивільного губернатора Олександра Казначеєва Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору Михайлу Воронцову про доручення складання плану і кошторису архітектору Колодіну 1-му

19669/5252. 27 ноября 1834
Управление Новороссийскаго
и Бессарабскаго
Генерал-Губернатора
Отделение 1
Стол 3-й
С донесением на предписание № 14317 о составлении плана и сметы на построение каменной церкви близ Ногайска на Бердянской косе.

Таврическаго Гражданскаго
Губернатора.
22 ноября 1834.
№ 7215.

Господину Новороссийскому и Бессарабскому Генерал Губернатору.

На предписания Вашего Сиятельства от 12-го октября за № 14317-м имею честь донести, что о составлении плана и сметы на построение каменной церкви близ Ногайска на Бердянской косе предписано было Таврическому губернскому архитектору Колодину 2-му 14-го февраля и 12 октября 1833 года; по неполучению же от него таковаго поныне, я поручил составить оной архитектору Министерства Внутренних Дел Колодину 1-му.

Тайный Советник *Казначеев*

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 45. Оригінал.

№ 26 1835, січня 12. — Відношення Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Михайла Воронцова Міністру внутрішніх справ Дмитрію Блудову про зволікання архітектора із складанням плану та кошторису

19669/5259. Нужное
Отд. 1.
Стол 3.
12 генваря 1835.
№ 646
Одесса

Г. Министру Внутренних дел.

Таврический Гражданский Губернатор на требование мое о скорейшем доставлении ко мне, для предоставления Вашему Пр-ву, плана и сметы на построение каменной церкви близ Ногайска на Бердянской косе, доносит мне, что о составлении сего проекта он предписывал Таврическому губернскому архитектору Колодину 2-му 14-го февраля и 12 октября 1833 года, но по неполучению от него таковаго до сего времени поручил составить оный находящемуся в Крыму архитектору Министерства Внутренних дел Колодину 1-му.

Донося о сем до сведения Вашего, Милостивый Государь, в ответ на отношение ко мне от 17 сентября истекшаго года за № 5110, долгом поставляю присовокупить, что я […][1] предложил Таврическому гражданскому // губернатору истребовать от тамошняго губернскаго архитектора Колодина для представления В. П-у и доставить мне объяснение о причинах, препятствовавших ему составить помянутые планы и смету за протечением такого долгаго времени, какое предоставлено было ему на исполнение сего поручения.

Между тем, желая поспешить предоставлением к Вашему Пр-ву означенные в […][2] план и смету, я поручил составить оной в Одессе и надеюсь в непродолжительном времени доставить их на Ваше, М. Г., усмотрение.

Н. и Б. Г. Г.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 46-46 зв. Чернетка.

№ 27 1835, січня 12. — Відношення Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Михайла Воронцова Таврійському цивільному губернатору Олександру Казначеєву про звільнення архітектора Колодіна 1-го від обов'язку складання плану і кошторису

19669/5259. Нужное

Отд. 1.

Стол 3.

12 генваря 1835.

№ 743.

Одесса

От канцелярии

Г. Таврическому Гражданскому Губернатору.

Усматривается из представления Вашего Пр-ва ко мне за № 7215, что Таврический губернский архитектор Колодин 2-й за получением двух

[1] У тексті два слова не прочитані.

[2] У тексті одне слово не прочитане.

предписаний Ваших от 14-го февраля и 12 октября 1833 года о составлении плана и сметы на постройку церкви близ Ногайска на Бердянской косе, до сего времени не приступил к исполнению таковаго поручения, и потому Вы, М. Г., возложили оное на архитектора Министерства Внутренних Дел Колодина 1-го; я обязываюсь покорно просить Ваше Пр-во истребовать от губернскаго архитектора Колодина объяснение о причинах, препятствовавших ему составить помянутые планы и смету // за протечением такого долгаго времени, какое предоставлено было ему на исполнение сего поручения.

Между тем, желая поспешить представлением Г. Министру Внутренних дел требуемаго им проекта на постройку церкви близ Ногайска, я поручил составить оной в Одессе, и потому прошу Вас, М. Г., освободить архитектора Колодина 1-го от возложеннаго Вами на него поручения о сочинении сказаннаго проекта.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 47-47 зв. Чернетка.

№ 28 1835, січня 12. — Відношення Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Михайла Воронцова одеському міському архітектору Георгію Торічеллі з дорученням скласти план храму і кошторис до 20 тисяч карбованців

19669/5259. Нужное
Отд. 1.
Стол 3.
12 генваря 1835.
№ 635.
Одесса
Г. Одесскому городовому архитектору[1] Торичелли.

Близ города Ногайска на Бердянской косе предполагается построить церковь.

Поручая Вашему Благородию составить немедленно для оной план и смету, в которой издержка должна быть ограничена не больше 20 т. рублей, я предоставляю Вам все сведения, какия потребуются при составлении означеннаго проекта, взять из моей канцелярии.

По окончании указанных плана и сметы Вы обязываетесь представить их ко мне.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 48. Чернетка.

[1] Далі закреслено: *«Колодину»*.

№ 29 1835, січня 19. — Відношення канцелярії Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора канцелярії Таврійського цивільного губернатора щодо повернення плану і кошторису, складених архітектором Колодіним 2-м

Весьма нужное
От. 1.
Ст. 3.
19 генваря 1835.
№ 948.
От канцелярии
В Канцелярию Г. Таврическаго Гражданскаго Губернатора.

Канцелярия Г Новороссийскаго и Бессарабскаго Генерал-Губернатора по воле Его Сиятельства покорнейше просит таковую ж Г. Таврическаго Гражданскаго Губернатора доставить в оную с первою же почтою возвращенные при предложении исправляющаго должность Новороссийскаго и Бессарабскаго Генерал-Губернатора Д. Т. Советника Графа Палена Его Пр-ву Александру Ивановичу от 18-го октября минувшаго // 1832 года № 11804 планы и смету, составленные архитектором Колодиным на постройку в городе Ногайске у Бердянской косы деревянной на каменном фундаменте церкви.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 55-55 зв. Чернетка.

№ 30 1835, січня 31. — Подання Таврійського цивільного губернатора Олександра Казначеєва Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору Михайлу Воронцову про плани і кошторис храму

2349/710. 7 февраля 1835

Управление Новороссийскаго и Бессарабскаго Генерал Губернатора.
Отделение 1.
Стол III.
О планах и смете, порученных было к составлению архитектору Колодину 2-му на постройку церкви на Бердянской косе.
31 генваря 1835
№ 6
Таврическаго Гражданскаго Губернатора.
Господину Новороссийскому и Бессарабскому Генерал Губернатору.

В следствие предписания Вашего Сиятельства от 12-го сего генваря за № 743, я строго предписал губернскому архитектору Колодину 2-му нимало не медля доставить объяснение о причинах, препятствовавших ему составить планы и смету на постройку церкви близ Ногайска на Бердянской косе, за протечением столь долгаго времени, какое ему на исполнение сего поручения предоставлено было. За получением таковаго объяснения, о чем я особенно делаю настояние, не умедлю доставить оное Вашему Сиятельству, а между тем, согласно вышеупомянутому предписанию Вашему, я распорядился // о освобождении архитектора Колодина 1-го от возложеннаго на него поручения о сочинении сказаннаго проекта.

О чем донося Вашему Сиятельству, долгом поставляю доложить, что истребованные от архитектора Колодина 2-го планы и смета, составленные в 1832-м году архитектором Колодиным 1-м, на постройку помянутой церкви, кои были препровождены ко мне при предложении исправлявшаго должность Генерал-Губернатора от 18 октября того ж 1832-го года за № 11804, отправлены в канцелярию Вашу в следствие требования ея.

Тайный Советник *Казначеев*

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 56-56 зв. Оригінал.

№ 31 1835, січня 28. — Відношення члена Таврійської губернської будівельної комісії Пісковського канцелярії Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора про надання плану і кошторису дерев'яної на кам'яному фундаменті церкви

2427/747. 7/8 февраля 1835

Члена Таврической губернской строительной коммисии

Ассесора Писковскаго

№ 22-й

28 Генваря 1835

Симферополь

В канцелярию Господина Новороссийскаго и Бессарабскаго генерал-губернатора.

В следствие отношения оной канцелярии, последовавшаго на имя таковой же Таврическаго Гражданскаго Губернатора от 19 сего Генваря за № 948, истребованные от губернскаго архитектора Колодина планы на 3 листах и смета на постройку в городе Ногайске у Бердянской косы деревянной на каменном // фундаменте церкви при сем имею честь препроводить.

Член коммисии, ассесор *Писковский*

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 57-57 зв. Оригінал.

№ 32 1835, лютого 8. — Відношення канцелярії Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора одеському міському архітектору Георгію Торічеллі про передачу йому паперів, складених архітектором Колодіним 2-м

2427/747. 2349/710. Нужное
Канцелярия
Отд. 1
Стол 3
8 февраля 1835
№ 2009
Одесса
Г. архитектору Торричели

Для соображения при порученном Вашему Благородию предписанием графа Михаила Семеновича за № 635 составлении проекта и сметы на постройку церкви близ Ногайска на Бердянской косе, канцелярия Его Сиятельства препровождает у сего […][1] план и смету сей церкви, проектированные архитектором Колодиным.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 58. Чернетка.

№ 33 1835, лютого 4. — Подання Таврійського цивільного губернатора Олександра Казначеєва Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору Михайлу Воронцову з поясненням причин, чому губернський архітектор Колодін 2-й своєчасно не завершив складання плану і кошторису

2694/795 10/11 февраля 1835
Управление Новороссийскаго и Бессарабскаго
Генерал-Губернатора
Отделение 1.
Стол III.
С представлением плана и сметы на постройку деревянной церкви у Бердянской косы.
4 февраля 1835
№ 8

[1] У тексті одне слово не прочитане.

Таврическаго Гражданскаго Губернатора

Господину Новороссийскому и Бессарабскому Генерал-Губернатору.

После представления моего Вашему Сиятельству от 31-го минувшаго Генваря за № 6-м губернский архитектор Колодин 2-й представил мне составленный им план с фасадом и смету на постройку деревянной церкви близ Ногайска на Бердянской косе, объяснив при том, что хотя оные давно были начаты, но по случаю командировок и других делаемых ему поручений он не успевал привести их к окончанию.

Означенные план с фасадом и смету при сем имею честь представить Вашему Сиятельству.

Тайный Советник *Казначеев*[1]

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 59. Оригінал.

№ 34 1835, лютого 14. — Відношення канцелярії Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора одеському міському архітектору Георгію Торічеллі з проханням поквапитись із складанням плану і кошторису

2694/795. Весьма нужное

От канцелярии

Отд. 1.

Ст. 3.

14 февраля 1835.

№ 2407

Одесса

Г. Архитектору Торричели.

По воле Г. Новороссийскаго и Бессарабскаго Генерал-Губернатора канцелярия Его Сиятельства покорнейше просит Ваше Благородие ускорить окончанием и представлением графу М.С. составляемых Вами плана и сметы на постройку церкви близ Ногайска у Бердянской косы.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 60. Чернетка.

[1] Помітка олівцем на полях: «*Планы Его Сиятельство повелел держать у себя*».

№ 35 1835, лютого 18. — Відношення одеського міського архітектора Георгія Торічеллі канцелярії Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора з переліком необхідним йому відомостей

3141/925. Весьма нужное. 19 февраля 1835.
Одесскаго Городоваго Архитектора
Торичелли
№ 28
18 февраля 1835 года
Одесса

В канцелярию Господина Новороссийскаго и Бессарабскаго Генерал-Губернатора.

Для окончания возложеннаго на меня поручения Его Сиятельством Новороссийским и Бессарабским Генерал Губернатором по составлению проекта на построение церкви близ города Ногайска на Бердянской косе, мне необходимо иметь нижеследующие сведения:

1-е) По каким ценам можно доставить к месту построения церкви материалы и рабочих людей, означенные в прилагаемой у сего ведомости, ибо цен сих в препровожденной ко мне смете на построение церкви, составленной архитектором Колодиным, вовсе не заключается.

2-е) Можно ли теперь приобрести для сей церкви без всякой платы камень, песок, воду и производить земляную работу обывателями, как означено в смете архитектора Колодина. //

3-е) Должен ли я в смете полагать сумму на устроение иконостаса, живописную работу и колокола, что по смете архитектора Колодина не полагалось.

Все вышеписанные сведения имею честь покорнейше просить канцелярию, истребовав откуда следовать будет, не оставить доставить ко мне в возможнейшей скорости.

Архит. *Торичелли*

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 67-67 зв. Оригінал.

№ 36 1835, лютого 23. — Відношення Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Михайла Воронцова Таврійському цивільному губернатору Олександру Казначеєву з проханням надати необхідні архітектору Георгію Торічеллі відомості

3141/925. Нужное.
От. 1.
Ст. 3.
23 февраля 1835.
№ 2808
Г. Таврическому Гражданскому Губернатору.

Одесский городовой архитектор Торичелли, на коего я возложил составление проекта на построение церкви близ города Ногайска на Бердянской косе, встречает в окончании остановку по неимению нижеследующих сведений: //

1-е, по каким ценам можно доставить к месту построения церкви материалы и рабочих людей, означенные в прилагаемой у сего ведомости, ибо цен сих в препровожденной к нему // смете на построение церкви, составленной архитектором Колодиным, вовсе не заключается.

2-е, можно ли теперь приобрести для сей церкви без всякой платы камень, песок, воду и производить земляную работу обывателями, как означено в смете архитектора Колодина.[1]

Сообщая о сем Вашему Превосходительству, я покорно прошу Вас, М. Г., // доставить ко мне необходимые архитектору Торичелли сведения [2] для окончания проекта церкви близ города Ногайска на Бердянской косе.

Н. и Б. Г. Г.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 68-68 зв., 73. Чернетка.

№ 37 1835, березня 18. — Подання Таврійського цивільного губернатора Олександра Казначеєва Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору Михайлу Воронцову про надання відомостей про ціни в Бердянську

5360/1.433. 22/23 марта 1835.
Управление Новороссийскаго
и Бессарабскаго Генерал-Губернатора

[1] Далі в чернетці викреслено: *«3-е, должен ли он в смете полагать сумму на устроение иконостаса, живописную работу и колокола, что по смете архитектора Колодина не полагалось».*
[2] Далі в чернетці викреслено: *«в самом непродолжительном времени».*

Отделение 1
Стол 3
С ведомостью о ценах, в Бердянске существующих, для означения в смете на постройку там церкви.
18 марта 1835.
№ 40
Таврическаго Гражданскаго Губернатора
Господину Новороссийскому и Бессарабскому Генерал-Губернатору.

В следствие предписания Вашего Сиятельства от 23-го прошлаго февраля за № 2808-м имею честь представить при сем ведомость о ценах, существующих в Бердянске на материалы и рабочих людей, для внесения оных в смету на постройку там церкви.

Что же касается до сведения, можно ли теперь приобрести для сей церкви без всякой платы камень, песок, воду и производить земляную работу обывателями, как означено в смете архитектора Колодина, то сие сведение требую от исправляющаго должность Бердянскаго полицеймейстера, и по получении онаго не умедлю довести до сведения Вашего Сиятельства.

Тайный Советник *Казначеев*

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 69. Оригінал.

№ 38 1835, березня 27. — Відношення канцелярії Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора одеському міському архітектору Георгію Торічеллі про надіслання відомостей про матеріали та людей, потрібних для зведення храму

5360/1433.
Канцелярия.
Отделение 1.
Стол 3.
27 марта 1835.
№ 4200.
Господину Одесскому городовому архитектору Торичелли.

Канцелярия Г. Новороссийскаго и Бессарабскаго Генерал-Губернатора, препровождая при сем к Вашему Благородию истребованную графом Михаилом Семеновичем от Г. Таврическаго Гражданскаго Губернатора ведомость материалам, мастеровым и рабочим людям, потребным для построения церкви близ города Ногайска на Бердянской косе, долгом считает присовокупить, что необходимые к составлению проекта сей церкви сведения о том, можно ли теперь приобрести для сей

работы без всякой платы камень, песок, воду и производить земляную работу обывателями, как означено в смете архитектора Колодина, Т.С. Казначеев истребовал.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 70. Чернетка.

№ 39 1835, квітня 20. — Рапорт одеського міського архітектора Георгія Торічеллі Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору Михайлу Воронцову про складання ним проекту і кошторису

7593. 3-го мая 1835

Его Сиятельству Новороссийскому и Бессарабскому Генерал-Губернатору, Господину Генерал-Адъютанту и кавалеру Графу Михаилу Семеновичу Воронцову.

Одесскаго городоваго архитектора Торичелли

Рапорт

В исполнение предписания мне Вашего Сиятельства от 12-го числа января сего года № 635, составив проект и смету на построение церкви близ города Ногайска на Бердянской косе, у сего оные Вашему Сиятельству имея честь представить осмеливаюсь доложить, что медленность в исполнении сего поручения Вашего Сиятельства произошла единственно чрез позднее доставление ко мне справочных цен на материалы и рабочих людей, для построения церкви потребных, из каковых сведений не дожидаясь дополнительных еще относительно того, можно ли будет // для предполагаемой церкви в настоящее время приобрести без всякой платы на месте камень, песок, воду и производить безденежно обывателями земляную работу (как предполагалось в смете первоначальнаго проекта архитектора Колодина в 1832-м году), я положил в представляемой у сего смете плату и на сию потребность, имея в виду предварительную определительность суммы, для выполнения таковаго проекта, в означенном предписании Вашего Сиятельства поясненной, стоимость каковаго проекта по представляемой у сего смете не превышает 20 ты[с]. рублей.

Архитектор Торичелли

№
20 апреля 1835
г. Одесса

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 76-76 зв. Оригінал.

№ 40 1835, квітня 20. — Кошторис на зведення кам'яної церкви, складений одеським міським архітектором Георгієм Торічеллі

Смета
на построение каменной церкви готическаго вкуса близ города Ногайска на Бердянской косе.

Составлена в Одессе
апреля 20-го дня 1835 //

Описание работ	Рабочие, потребные для совершения работ в 1 день				
	Число людей	Плата по справочным ценам, в г. Ногайске существующим			
		Каждому		Всего	
		Руб.	Коп.	Руб.	Коп.
Близ города Ногайска на Бердянской косе предполагается построить каменную церковь под железно-листовою крышею, длиною с колокольнею 11 сажен ½ арш., шириною в главных стенах 4 ½ саж., высотою от цоколя до под крышу 8 ½ арш., а колокольня 8 сажен, как показано в прилагаемом при сем плане, фасаде и профилях на 2-х листах.					
Статья 1					
Устроение фундамента и возведение стен					
1) На выемку земли под фундаменты стен церкви и колокольни с контр-форсами глубиною 1 ¾ арш., в твердом материке куб. сажен 11.					
По § 37 урочнаго пол. потребно рабочих	55				
На забутку фундамента бутовым камнем на извести под стены церкви глубиною 1 ¾, шириною 1 ¼ аршина куб. сажен 6 ¼, под колокольню толстотою 1 ½ аршин куб. сажен 2, а под контр-форсы толстотою 1 ¼ аршин куб. саж. 2 ¾, а всего фундаментов куб. сажен 11.					

По § 374 урочнаго полож. потребно:					
каменщиков	44				
рабочих	44				
3) На поднятие сверх фундамента высотою на 5 верш. цоколя по всей длине церкви из бутоваго камня на извести куб. саж. 1 ½, на выведение тем же бутовым камнем стен церкви и 4-х фонарей высотою первых 8 ½ аршин, а последних до шпицов 14. Аршин в них кладки за					

//

Именование и употребление материалов	Материалы				
	Число вещей	Справочные цены			
		За каждый		За все	
		Руб.	Коп.	Руб.	Коп.
На фундаменты					
Камня бутоваго куб. сажен	13				
Извести гашеной четвертей	153				
Песку куб. сажен	3 1/5				
Воды бочек 30-ти ведерных	153				
На стены с контр-форсами					
Камня бутоваго куб. сажен	56				
Извести гашеной 10-пуб. в. четвертей	672				
Песку куб. сажен	14				
Воды бочек 30-ти ведерных	672				

//

Описание работ	Рабочие, потребные для совершения работ в 1 день				
	Число людей	Плата по справочным ценам, в г. Ногайске существующим			
		Каждому		Всего	
		Руб.	Коп.	Руб.	Коп.
Исключением оконных отверстий толстотою 1 аршин куб. сажен 26. На складку стен колокольни нижняго этажа толстотою 1 ¼ аршин, за исключением дверных отверстий, куб. сажен 7 ½, средняго этажа толстотою 1-го аршина куб. сажен 5 ¼, верхняго толстотою 12					

вершков куб. сажен 4, и на выведение 12-ти контр-форсов со шпицами колокольни куб. сажен 4. Всей кладки бутовым камнем куб. сажен 48 ¼, полагая класть стены с не большою притескою необходимых частей, то за уменьшением уроков против § 380-го уроч. положения полагается на каждую куб. сажен кладки по 10-ти каменщиков и 6-ти рабочих.					
Потребно будет:					
каменщиков	482				
рабочих	289				
4) На кладку стрельчатаго свода над колокольнею нижняго этажа квад. сажен 1 ½, из жженаго кирпича на извести толстотою в 1 кирпич по § 394 уроч. полож. потребно					
каменщиков	4				
рабочих	2				
5) На положение половых балок с обтескою 2-х сторон и осмолением концов длиною 4-х сажен 10, длиною 5-ти сажен 6, 3-х сажен 3, и в 2-х ярусах колокольни длиною 5 аршин 6. По § 176 и 225 уроч. полож. потребно:					
плотников	15				
6) На выковку для положения при углах церкви и в 2-х ярусах колокольни железных связей погонных сажен 23, с 26-ю засовами из брусковаго железа по § 502-му уроч. полож. потребно:					
кузнецов	6				
молотобойцев	12				

//

Именование и употребление материалов	Материалы				
	Число вещей	Справочные цены			
		За каждый		За все	
		Руб.	Коп.	Руб.	Коп.
На свод:					
Кирпича жженаго штук	800				
Извести гашеной четвертей	36				
Песку куб. сажен	3/4				
Воды бочек 30-ведерных	36				
На балки:					
Брусьев толстотою 6 верш., длиною 5 сажен	8				
[Брусьев толстотою 6 верш., длиною] 4 [сажен]	11				
Брусьев толстотою 6 верш., длиною] 3 [сажен]	1 3/4				
На связи:					
Железа полоснаго шириною 3-х, толстотою ½ дюйма с прибавлением на угар	17 ½ пуд.				
[Железа] брусковаго толстотою 1 ½ дюйма пудов	6 ¾				
Уголья четвертей	13				

//

Описание работ	Рабочие, потребные для совершения работ в 1 день				
	Число людей	Плата по справочным ценам, в г. Ногайске существующим			
		Каждому		Всего	
		Руб.	Коп.	Руб.	Коп.
Устроение крыши					
Статья 2-я					
7) На положение поверх наружных стен церкви и колокольни подстропильных маурлатов в один ряд погонных сажен 32, с осмолением по § 239-му урочнаго полож. потребно					
плотников	6				

8) На постановление над церковью и фронтонами оной 9-ти пар стропил с готическими украшениями, показанными на профилях, полагается:					
а) На обтеску и выстружку для стропильных ног и переводов над оными и украшений брусьев толстотою 6-ти вершков, погонных сажен 60 и от 3-х до 4-х вершков погонных сажен 360. По § 176 и 181 уроч. полож. потребно:					
плотников	94				
б) На соединение зубьями стропильных ног и прогонов по § 245-му уроч. полож. потребно:					
плотников	3				
с) На выдолбление для 18-ти стропильных ног гнезд со сделанием у брусьев башмаков по § 245-му уроч. полож. потребно:					
плотников	5				
д) Для выдолбление 414 гнезд в прочих частях стропил со сделанием у брусьев шипов по § 245-му уроч. полож. потребно:					
плотников	70				
е) Для врубления в замок 9-ти распильных брусьев по § 245-му уроч. полож.:					
плотников	4				
ж) Для связки всех частей стропил и постановления оных на места полагается по соображению на каждое стропило по 3 плотника, а на все потребно:					
плотников	27				

//

Именование и употребление материалов	Материалы				
	Число вещей	Справочные цены			
		За каждый		За все	
		Руб.	Коп.	Руб.	Коп.
На маурлаты:					
Брусков длиною 4 сажен, толстотою 6 вер.	9				
Составу из дегтю и смолы пудов	3				
На стропильные ноги и прогоны:					
Брусьев длиною 5 саж., толст. 6 верш.	12				
На перевязки с подкосами и отвесные бруски:					
Брусьев длиною 2-х сажен, толст. 4 вер.	72				
На украшения и мелку обвязь:					
Брусьев длиною 3 саж., толст. 3 верш.	72				

//

Описание работ	Рабочие, потребные для совершения работ в 1 день				
	Число людей	Плата по справочным ценам, в г. Ногайске существующим			
		Каждому		Всего	
		Руб.	Коп.	Руб.	Коп.
9) На связку и постановление 4-х пар стропил над колокольнею по § 244-му уроч. полож. потребно:					
плотников	4				
10) На обрешетку всех крыш под железные листы досками погонных сажен 100 и брусками погонных сажен 250 по § 246-му уроч. полож. потребно:					
плотников	7				
11) На покрытие крыши листовым железом квадратных сажен 60 с прооливкою онаго по § 518-му уроч. положения:					
кровельщиков	30				

12) На сделание и укрепление на места водосточных желобов прогонных сажен 18 и труб длиною с коленами и воронками каждая 2-х аршин штук 12 по § 520 и 526 уроч. полож. потребно:					
кровельщиков	20				
13) На выковку из железа для укрепления стропильных связей между собою весом 3 фунтов 45, и для укрепления водосточных желобов и труб стремен и крючьев весом по 3 фунта 66 по § 503 и 509-му уроч. полож. потребно:					
кузнецов	11				
молотобойцев	11				
Статья 3-я					
Плотничныя работы					
14) На настилку в церкви чистых полов досками во фризе квадратных сажен 38 и в колокольне квад. сажен 4 ½ по § 238 уроч. полож. потребно:					
плотников	42				

//

Именование и употребление материалов	Материалы				
	Число вещей	Справочные цены			
		За каждый		За все	
		Руб.	Коп.	Руб.	Коп.
На обрешетку крыш:					
Досок из браку длиною 3 са., толстотою 1 ½ вер.	34				
Брусков пиленых [длиною] 3 са., [толстотою] 1 ½ верш.	84				
Гвоздей 6-ти дюймовых пуд	1				
На крыши:					
Листов железных 2-х аршинных весом по 16 фун., пудов	134 2/5				
Проволоки кровельной фунтов	10				
Гвоздей кровельных 3-х дюймовых пудов	1				
Масла коноплянаго пудов	¾				
Сурику фунтов	½				
Зильбершиту фунтов	½				

На желоба и трубы:					
Листов железных 2-х аршинных весом по 16 фун., пудов	13				
Проволоки кровельной фунтов	1 ½				
Гвоздей круглошляпых 5-ти дюймовых	1/5 пуда				
На стропильныя скобы:					
Железа полоснаго с прибавлением на угар пудов	10				
На стремена и крючья:					
Железа брусковаго толстотою в ½ дюйм	6 ¼ пуд.				
Уголья на всю работу четвертей	31				
На полы:					
Досок длиною 3са., толстотою 1-го вершка	156				
Гвоздей 6-ти дюймовых пудов	2 ½				

//

Описание работ	Рабочие, потребные для совершения работ в 1 день				
	Число людей	Плата по справочным ценам, в г. Ногайске существующим			
		Каждому		Всего	
		Руб.	Коп.	Руб.	Коп.
15) На подшивку для образования потолка крышечнаго обрешетника со внутренней стороны чистыми шелевками квад. саж. 44 по § 326 уроч. полож. потребно:					
столяров	88				
Статья 4					
Столярныя работы					
16) На сделание в окна и двери закладных рам с осмолением оных, высотою 6 ¾ аршин шириною 1 ½ аршина штук 3, высотою 5 шириною ¾ аршин штук 12, высотою 4 ½ шириною 2 ¾ арш. штук 2, в колокольню высотою 5 и шириною 2 аршин 4 по § 306-му уроч. полож. потребно:					
столяров	21				

17) На сделание в окна перенастов со стеклами высотою 6 ¾ аршина штук 3, высотою 5 аршин штук 12, с постановлением в оные 102 штук стекол, в коих фильцов по аршин 357 по § 308 и 494-му уроч. полож. потребно:					
столяров	60				
стекольщиков	6				
18) На сделание 2-х дверных полотен высотою 7 ½, а широтою 2 ¾ аршин по § 312 уроч. полож. потребно:					
столяров	24				
19) На сделание в окна колокольни 4-х жалюзей или решетчатых деревянных притворов получается, по соображению столяров	24				

//

Именование и употребление материалов	Материалы				
	Число вещей	Справочные цены			
		За каждый		За все	
		Руб.	Коп.	Руб.	Коп.
На обшивку потолков:					
Досок длиною 3 са., толстотою 1вершка	176				
Клею столярнаго фунтов	22				
Гвоздей 5-ти дюймовых	2 ¼				
На закладныя рамы:					
Брусьев длиною 3 саж., толстотою 4 вер.	37				
Составу из дегтя и смолы пудов	6				
На окна:					
Досок длиною 3 саж., толстотою 1 ½ вершка	30				
Клею столярнаго фунтов	20				
Петель коленчатых с винтами пар	30				
Задвижек медных пар	15				
Костылей	15				
Крючков пар	15				
Стекол полубелых длиною 1-го аршина, шириною ¾ арш., штук	357				
Замазки стекольной пудов	1 ¾				

Проволоки стекольной фунтов	¼				
На двери:					
Досок длиною 3 саж., толстотою 1 ½ вершка	8				
[Досок длиною 3 саж., толстотою] 1-го вершка	6				
Клею столярнаго фунтов	3				
Петель съемочных с винтами пар	4				
Задвижек больших пар	2				
Замков врезных с ключами	2				
На жалюзи:					
Досок длиною 3 саж., толстотою 1 верш.	16				
Петли железные, крючья, костыли, стрем. и другие приборы железные полагается					

//

Описание работ	Рабочие, потребные для совершения работ в 1 день				
	Число людей	Плата по справочным ценам, в г. Ногайске существующим			
		Каждому		Всего	
		Руб.	Коп.	Руб.	Коп.
20) На сделание в шпили 4-х деревянных украшений полагается:					
столяров	8				
Статья 5-я					
Штукатурныя работы:					
21) На оштукатурку со внутри и снаружи стен известью с песком квад. сажен 235 по § 441-му уроч. полож. с прибавлением части алебастра для украшений по § 445 уроч. полож. в сложности на 60 квадратных сажен потребно:					
штукатуров	120				
рабочих	60				
22) На обелку стен известью на клею квад. саж. 235 по § 465-му уроч. полож. потребно:					
штукатуров	14				
рабочих	5				

Статья 6-я					
Малярныя работы					
23) На окраску железных крыш, водосточных желобов и труб голландскою сажею на масле квадратных сажен 70 по § 470 и 479 уроч. полож. потребно:					
маляров	10				
24) На окраску белилами на масле подшивки стропил и самих стропильных связей с украшениями внутри церкви по исчислению квад. сажен до 100 по § 475 уроч. полож. потребно:					
маляров	40				
25) На окраску окон и дверей дикою краскою на масле квад. сажен 20 по § 475-му уроч. полож. потребно:					
маляров	8				

//

Именование и употребление материалов	Материалы				
	Число вещей	Справочные цены			
		За каждый		За все	
		Руб.	Коп.	Руб.	Коп.
купить в поделке на вес, кои составляют примерно пудов	2				
На украшения в шпили:					
Досок длиною 3 саж., толстотою 1 ½ верш.	4				
Гвоздей заершанных 6-ти дюймовых пудов	1				
На оштукатурку стен:					
Извести гашеной четвертей	96				
Песку куб. сажен	2				
Алебастру пудов	30				
Воды бочек 30-ведерных	100				
На побелку:					
Извести гашеной четвертей	9 ½				
Клею моздринаго фунтов	47				
На окраску крыш, желобов и труб:					
Масла конопляного пудов	3 ½				
Сажи голландской фунтов	18				

На окраску потолка с украшениями:					
Масла коноплянаго пудов	7 ½				
Белил пудов	12				
Мелу пудов	2 ½				
На окраску окон и дверей:					
Масла коноплянаго пудов	1 ½				
Белил пудов	2 ½				
Мелу	½ пуда				
Сажи голландской фунтов	1				

//

Описание работ	Рабочие, потребные для совершения работ в 1 день				
	Число людей	Плата по справочным ценам, в г. Ногайске существующим			
		Каждому		Всего	
		Руб.	Коп.	Руб.	Коп.
26) На окраску медянкою 4-х жалюзей в колокольне квадратных сажен 8 по § 477-му потребно:					
маляров	10				
Статья 7-я					
27) На выковку из железа 15-ти решеток железных в окна, состоящих из 36-ти вертикальных брусьев длиною до 6-ти аршин 21, длиною 7 аршин, а из горизонтальных перевязок длиною 1-го аршина 48, и длиною 1 ¾ аршина 18, с вырубкою в горизонтальных перевязках 270 дыр, с перерубкою и оправкою железа, потребно:					
кузнецов	16				
молотобойцев	16				
28) На выковку из железа на один фронтон креста полагается:					
кузнецов	4				
молотобойцев	4				
Статья 8-я					

29) На устроение во время производства работ подмосток высотою 3-х сажен, погонных сажен 26, высотою 4-х сажен, погонных сажен 16, и при колокольне высотою 8 саж., погонных сажен 8, по § 174 уроч. полож. потребно:					
плотников	116				
30) На очистку по окончании работ мусора, заравнивание местности вокруг церкви шириною на 5 саженей, и усыпку оной каменным щебнем, оставшимся после работы, квад. сажен 200, по § 47 уроч. полож. потребно:					
рабочих	40				

//

Именование и употребление материалов	Материалы				
	Число вещей	Справочные цены			
		За каждый		За все	
		Руб.	Коп.	Руб.	Коп.
На окраску жалюзей:					
Масла конопляного фунтов	24				
Медянки фунтов	8				
Белил фунтов	32				
Мелу фунтов	8				
На сварение 10-ти пудов масла по § 489 уроч. пол.:					
Сурику фунтов	10				
Зильбершиту фунтов	10				
На решетки в окна:					
Железа брусковаго толстотою в ½ дюйма с прибавлением на угар пудов	27				
Уголья, четвертей	30				
На крест:					
Железа брусковаго толстотою ½ дюйма	4 пуд.				
Уголья, четвертей	3				
На подмостки:					
Жердей длиною 6 саж., толстотою 5 верш.	6				

[Жердей длиною] 5 саж., [толстотою 5 верш.]	10				
[Жердей длиною] 4 саж., такой же толстоты	14				
Брусьев длиною 3 саж., толстотою 4 верш.	120				
Досок из брусу длиною 3 саж., [толстотою]1 ½ вер.	300				
Гвоздей 6-ти дюймовых пуда	1 ½				
Веревок пеньковых в окружности 2-х дюймовых	310 саж. 15 ½ пуд.				

//

Описание работ		Рабочие, потребные для совершения работ в 1 день				
		Число людей	Плата по справочным ценам, в г. Ногайске существующим			
			Каждому		Всего	
			Руб.	Коп.	Руб.	Коп.
31) На творение во время производства работ извести с песком, просеивая оную чрез грохот, куб. саж. 20 1/8, по § 413-му уроч. полож. потребно:						
рабочих		161				
Итого на совершение работ в один день потребуется:	Каменщиков	530	3	-	1590	-
	Плотников	393	2	50	982	50
	Столяров	225	3	-	675	-
	Маляров	68	3	-	204	-
	Штукатуров	134	3	-	402	-
	Стекольщиков	6	3	-	18	-
	Кровельщиков	50	3	-	150	-
	Кузнецов	37	3	-	111	-
	Молотобойцев	43	1	20	51	60
	Рабочих	656	-	80	524	80
Итого за работу					4708	90

//

Именование и употребление материалов	Материалы				
	Число вещей	Справочные цены			
		За каждый		За все	
		Руб.	Коп.	Руб.	Коп.
Итого потребно материалов:					
Камня бутоваго куб. сажен	69 саж.	35	-	2415	-
Кирпича жженаго штук	800	30 ты.	-	24	-
Извести гашеной 10-пудоваго веса четвертей	966 ½	4	-	3866	-
Алебастру пудов	30	1	60	48	-
Песку кубич. сажен	20	13	-	260	-
Воды пресной 30-ти ведерных бочек	961	-	40	384	40
Брусьев сосновых длиною 5 са., толстот. 6 вер.	20	14	-	280	-
[Брусьев сосновых длиною] 4 той же толстоты	19	12	-	228	-
[Брусьев сосновых длиною] 3 той же толстоты	3	9	-	27	-
[Брусьев сосновых длиною] 3, толст. 4 верш.	157	5	-	785	-
[Брусьев сосновых длиною] 3, [толст.] 3 вер.	72	3	-	216	-
[Брусьев сосновых длиною] 2, [толст.] 4 вер.	72	2	50	180	-
[Брусьев сосновых длиною] 3, [толст.] 1 ½ вер.	84	-	85	71	40
Жердей еловых длиною 6 саж. толст. 5 вер.	6	10	-	60	-
[Жердей еловых длиною] 5 той же толстоты	10	8	-	80	-
[Жердей еловых длиною] 4 той же толстоты	14	6	-	84	-
Досок чистых длиною 3 са. толст. 1 ½ вер.	42	2	40	100	80
[Досок чистых длиною] 3 са. [толст.] 1 вер.	178	2	-	356	-
Шелевок длиною 3 са. [толст. 1 вер.]	176	1	-	176	-
Досок из браку длиною 3 са. толст. 1 ½ вер.	334	2	-	668	-
Железа полоснаго пудов	27 ½	7	70	206	25

[Железа] брусковаго толстотою 1 ½ дюйма	10 ¾ пуд.	8	-	86	-
[Железа брусковаго толстотою] ½ дюйма	33 ¼	8	-	266	-
Уголья четвертей	77	8	-	616	-
Листов железных 2-х аршинных весом по 16-ти фунтов	147 2/5 пуд.	13	-	1916	20
Железа в мелких поделках (приборы к жалюзям в колокольне)	2 пуд.	12	-	24	-

//

Описание работ	Рабочие, потребные для совершения работ в 1 день				
	Число людей	Плата по справочным ценам, в г. Ногайске существующим			
		Каждому		Всего	
		Руб.	Коп.	Руб.	Коп.
Примеч. На непредвиденные расходы при построении сей церкви особой суммы 10-го процента в смете сей не полагается потому, что при хорошем хозяйственном распоряжении потребность сию можно покрыть остатком суммы, могущей экономически приобрестись от заготовления материалов.					

//

Именование и употребление материалов	Материалы				
	Число вещей	Справочные цены			
		За каждый		За все	
		Руб.	Коп.	Руб.	Коп.
Гвоздей 6-ти дюймовых пудов	5	10	-	50	-
[Гвоздей] 5-ти [дюймовых] круглошляпных пудов	1/5	12	-	2	40
[Гвоздей] 5-ти [дюймовых] пудов	2 ¼	12	-	27	-
[Гвоздей] 3-х дюймовых кровельных [пудов]	1 пуд	20	-	20	-
[Гвоздей] 6-ти дюймовых заершанных, пудов	1	12	-	12	-

Проволоки кровельной фунтов	11 ½	1	50	17	25
[Проволоки] стекольной [фунтов]	¼ ф.	2	-	-	50
Приборов:					
К окнам:					
Петель коленчатых с винтами	30 пар	4	-	120	-
Задвижек медных пар	15	8	-	120	-
Костылей железных	15	-	40	6	-
Крючков пар	15	-	40	6	-
К дверям:					
Петель съемочных с винтами	4 пары	3	-	12	-
Задвижек больших пар	2	8	-	16	-
Замков нутренних с ключами	2	15	-	30	-
Стекол полубелых длиною 1 аршина, шириною ¾ ар.	357	1	-	357	-
Замазки стекольной пудов	1 ¾	6	-	10	50
Составу из дегтю и смолы пудов	10 ¾	6	-	64	50
Клею моздринаго фунтов	92	1	20	110	40
Веревок пеньковых в окружности 2-х дюймовых	310 саж. 15 ½ пуд.	7 пуд	-	108	50
Масла коноплянаго	13 ¾	18	-	249	30
Сурику фунтов	10 ½	1	60	16	80
Зильбершиту фунтов	10 ½	1	-	10	50
Сажи голландской фунтов	19	1	-	19	-
Белил	15 п. 12 ф.	24	-	367	20
Мелу	3 п. 8 ф.	2	-	6	40
Медянки фунтов	8	80 пуд	-	16	-
Итого за материалы				15.199	30
За работу				4.708	90
А всего построение церкви стоит				19.908	20

Архитектор *Торичелли*

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 77-86. Оригінал.

№ 41 1835, травня 11. — Відношення Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Михайла Воронцова Міністру внутрішніх справ Дмитрію Блудову з проханням наказати Головному управлінню шляхів сполучення та публічних будівель розглянути проект храму в Бердянську

7593. Весьма нужное.
Отд. 1.
Стол 3.
11 мая 1835
№ 6523.
Одесса
Г. Министру Внутренних Дел.

После отношения моего к Вашему Высокопр-ву от 12 минувшаго генваря за № 646 о данном мною Таврическому гражданскому губернатору предложении истребовать от тамошняго губернскаго архитектора Колодина объяснение о причинах медленнаго составления проекта на постройку церкви близ Ногайска на Бердянской косе, Т. г. Казначеев представил мне оконченный Колодиным план сей церкви со сметою в 24.236 рублей 2 копейки.

Одобрив с моей стороны проект означенной постройки, я имею честь представить оный к Вашему Высокопр., вследствие отношения ко мне от 15 сентября 1834 года за № 5110, и покорнейше просить распоряжения Вашего, М. Г., о разсмотрении сего проекта в Главном Управлении Путей Сообщения и Публичных Зданий, и об испрошении затем разрешения на постройку по оному // церкви, на счет 15 т. руб., определенных Высочайше утвержденною сметою расходов из особаго с Крымских татар сбору в 1832 году, с добавлением к последней сумме, на сию постройку, от Бердянскаго общества, согласно желанию онаго, как объяснено о сем в той же Высочайше утвержденной на 1832 год смете татарскаго сбора.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 88-88 зв. Чернетка.

№ 42 1835, травня 30. — Подання Таврійського цивільного губернатора Олександра Казначеєва Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору Михайлу Воронцову про складності з фінансуванням зведення храму

9576/2482. 3/4 июня 1835
Управление Новороссийскаго и Бессарабскаго
генерал-губернатора

Отделение 1-е
Стол 3-й
По предмету построения церкви на Бердянской косе
30 мая 1835
№ 70
От Таврическаго Гражданскаго Губернатора
По строительной коммисии
Господину Новороссийскому и Бессарабскому Генерал-Губернатору.

В дополнение к представлению моему от 18 прошлаго марта за № 40-м имею честь донести Вашему Сиятельству, что исправляющий должность Ногайскаго полицмейстера на запрос мой, можно ли приобрести для построения предполагаемой в городе Бердянске каменной православной церкви без всякой платы камень, песок, воду и производить земляную работу обывателями, доносит, что хотя // жители городов Ногайска и Бердянска первоначально и утруждали просьбою о разрешении им постройки деревянной церкви на Бердянской косе на общественный щет, и для сего от доброхотных пожертвователей учинена была подписка на 8000 р., но в число сей суммы на устроение молитвеннаго дома и приобретение к оному иконостаса и разной церковной утвари едва только собрано до 3000 р., остальные же деньги многие подписавшиеся лица и по сие время не взнесли, и по случаю неурожая, бывшаго в прошлых годах, некоторые даже и уплатить оных не в состоянии. Ныне же собрано было им, исправляющим должность Бердянскаго полицеймейстера, общество, которое вновь учиненным // общественным приговором обязалось непременно доставить безденежно на фундамент церкви бутовый камень, воду и песок, и и перевезти с Агренской пристани на своих подводах безденежно потребное количество лесных материалов, кои будут искуплены на щет казны, сверх того, во все время работ при постройке сей церкви производить земляную работу обывателями тоже безденежно.

Тайный Советник *Казначеев*

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 89-89 зв., 98. Оригінал.

№ 43 1836, квітня 14. — Відношення Міністра внутрішніх справ Дмитрія Блудова Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору Михайлу Воронцову про висновки комісії проектів і кошторисів і рішення Синоду по справі про зведення храму

1120/500. 25 апр. 1836
Министерство
Внутренних Дел

Департамент Хозяйственный
Отделение 1
Стол 3
14 апреля 1836
№ 483
Ответ на № 6523
о построении церкви на Бердянской косе

Господину Новороссийскому и Бессарабскому Генерал-Губернатору.

Доставленные при отношении Вашего Сиятельства от 11 мая минувшаго года план и смета на построение церкви близ Ногайска на Бердянской косе препровождаемы были в Главное управление Путей Сообщения и Публичных Зданий.

Коммисия проектов и смет, при сем управлении состоящая, рассмотрев проект на постройку церкви в городе Бердянске, нашла, что дозволить церковь сию построить деревянную было бы противно Строительному Уставу §§ 653 и 654 чертежной части Свода Законов, стены же сей церкви возвести не на каменном фундаменте, а на деревянных стульях, также противно § 582 того же Устава и правилам прочности, как сие и запрещается по ведомству Путей Сообщения. Сверх того, и самый проект по фасаду своему в некоторых частях неправилен и не//приличен по своему назначению, почему коммисия , не одобряя вообще сей фасад, составила другой проект сей церкви в двух видах, на каменном фундаменте, деревянный, в случае ежели на таковую постройку Святейший Синод даст разрешение, на основании вышеприведенных §§ Свода Законов. По сему проекту внутреннее пространство церкви не изменяется против проекта, доставленнаго от местнаго начальства. Коммисия составила проект сей в двух видах, первый сообразуясь с доставленным от местнаго начальства, который по многосложным украшениям потребует более издержек, опытных и искустных мастеров, в коих может оказаться недостаток по Таврической губернии, а другой проект в виде более простом, дабы облегчить средства, на на постройку сей церкви потребныя, со стороны же благовидности коммисия дает преимущество первому проекту.

Таковое заключение коммисии, равно составленные ею проекты, одобрены советом Путей Сообщения и Публичных Зданий. //

Вышеизложенныя обстоятельства сего дела и самые проекты на постройку церкви я препровождал к обер-прокурору Святейшаго Синода, прося его представить оныя на благоусмотрение Святейшаго Синода и уведомить меня о заключении онаго.

Ныне Г. исправляющий должность обер-прокурора граф Протасов, возвращая ко мне вышепомянутые проекты, уведомляет, что при рассмотрении сих предположений Святейший Синод, принимая в уважение встретившияся неудобства к постройке в упомянутом месте каменной церкви и имея в виду Высочайше утвержденное положение

Комитета Г.Г. Министров о беспрепятственном строении деревянных церквей, полагает разрешить построение и на Бердянской косе деревянной церкви для живущих там прихожан собственным их иждивением[1], но с тем, чтобы постройка сия произведена была по проекту под литерою Б.

О таковом заключении Святейшаго Правительствующаго Синода имея честь уведомить Ваше Сиятельство и препровождая у сего как доставленные от // Вас планы и смету, так и составленные в коммисии проектов и смет два новые проекта, я покорнейше прошу Вас, Милостивый Государь, сделать зависящее от Вашей стороны распоряжение о составлении к проекту под литерою Б, одобренному Святейшим Синодом, сметы для представления оной вместе с планом на Высочайшее благоусмотрение.

Министр Внутренних Дел,
Статс-Секретарь [*Блудов*]
Директор [*Підпис*]

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 90-90 зв., 97-97 зв. Оригінал.

№ 44 1836, травня 4. — Відношення Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Михайла Воронцова Таврійському цивільному губернатору Олександру Казначеєву з повідомленням про складання двох нових проектів храму

4120/500 Нужное
Отд. 1
Стол 3
4 мая 1836
№ 5264

NB При представлении Г. Министру ожидаемой сметы объяснить, что на построение церкви 15 т. ассигновано по Выс. повелению из тат. сбора.

Г. Таврическому Гражданскому Губернатору.

В мае месяце минувшаго 1835 года я входил с представлением к Г. Министру Внутренних Дел о разрешении построения церкви близ Ногайска на Бердянской косе.

Ныне какое получено мною от Г. Министра по сему предмету отношение от 14-го апреля за № 483, засвидетельствованный список с онаго имею честь препроводить при сем к Вашему Пр-ву вместе с

[1] Останні три слова підкреслені олівцем, а на лівому полі цим самим олівцем приписано: *«Сумма по смете получилась 24.236. Из сей суммы 15 т. рублей разрешено употребить из татарскаго сбора, по Высочайше утвержденной смете на 1832 год, а остальныя на счет Бердянскаго общества»*.

возвращенными при оном планом и сметою, а также двумя новыми проектами, составленными коммисиею проектов и // смет при главном управлении Путей Сообщения, и покорнейше просить Вас, М. Г., согласно изъясненному в сем отношении требованию Г. Министра Внутренних Дел сделать зависящее от Вас распоряжение о составлении к проекту под лит. Б, одобренному Святейшим Синодом, новой сметы на постройку[1] церкви и доставлении каких дел отсылкой по принадлежности.

Нов. и Б. г. губ.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 91-91 зв. Чернетка.

№ 45 1836, травня 21. — Відношення члена Таврійської губернської будівельної комісії Пісковського канцелярії Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора з проханням надіслати нові плани, кошторис і проекти в канцелярію Таврійського губернатора

25 мая 1836

Члена Таврической губернской
строительной коммисии
21 мая 1836
№ 266
Симферополь

В 1-е отделение канцелярии Г. Новороссийскаго и Бессарабскаго Генерал-Губернатора по 3-му столу.

При предписании Г. Генерал-Губернатора от 4 сего мая за № 5264-м, на имя Таврическаго губернатора последовавшим, не приложено плана и сметы, также двух проектов, составленных коммисиею проектов и смет на постройку церкви близ Ногайска на Бердянской косе; почему благоволит оное отделение поспешить высылкою помянутых планов, сметы и двух проектов в канцелярию Таврическаго губернатора.

Надворный советник *Писковский*

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 92. Оригінал.

[1] Далі викреслено: *«на Бердянской косе» «в Бердянске»*.

№ 46 1836, травня 25. — Відношення першого відділення канцелярії Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора канцелярії Таврійського губернатора про надіслання нових плану, кошторису і проектів

От [1] отделения.
Отделение 1
Стол 3
25 мая 1836
№ 7259
Одесса
В канцелярию Господина Таврическаго гражданскаго губернатора.

Следующие к предложению графа Михаила Семеновича от 4 сего мая за № 5264 план и смета, а также два новые проекта, составленные коммисиею проектов и смет при Главном Управлении Путей Сообщения на постройку церкви близ Ногайска на Бердянской косе, [2] канцелярии Г. Нов. и Бес. Ген. Губ. честь имеет препроводить при сем в канцелярию Г. Таврическаго гражданскаго губернатора.

Нач. отд.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 93. Чернетка.

№ 47 1836, грудня 3. — Відношення Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Михайла Воронцова Таврійському цивільному губернатору Олександру Казначеєву з повторним проханням розпорядитись про складання нового кошторису

Нужное
Отд.1.
Ст. 3.
3 декабря 1836
№ 19034
Г. Таврическому Гражданскому Губернатору.

При предложении от 4-го минувшаго мая за № 5264-м препроводив к Вашему Пр-ву возвращенные ко мне от Г. Министра Внутренних Дел планы и смету на построение церкви близ Ногайска на Бердянской косе, я просил Вас, М. Г., сделать зависящее от // Вас распоряжение о составлении к проекту под лит. Б, одобренному Святейшим Правительствующим

[1] Закреслено: *«канцелярии»*.
[2] Дописано: *«1-е отд.»*.

Синодом, новой сметы на постройку означенной церкви, для отсылки оной по принадлежности.

Не получа от Вашего Превосходительства помянутой сметы, я покорно прошу Вас, М. Г., озаботиться о скорейшем составлении оной и представлении // ко мне вместе с проектом, одобренным Святейшим Правительствующим Синодом.

Нов. и Б. Г. Г.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 99-99 зв., 106. Чернетка.

№ 48 1836, грудень. — Подання Таврійського цивільного губернатора Олександра Казначеєва Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору Михайлу Воронцову про надіслання нового кошторису

19.592/6461. 29 декабря 1836. Нужное
Управление Новороссийскаго
и Бессарабскаго Генерал-Губернатора
Отделение 1
Стол 1
С приложением сметы Бердянской церкви.
Декабря 1836.
№ 326
Таврическаго Гражданскаго Губернатора
Господину Новороссийскому и Бессарабскому Генерал-Губернатору.

Ваше Сиятельство изволили препроводить ко мне план с сметою и двумя новыми проектами, составленные коммисиею проектов и смет при главном управлении Путей Сообщения, на постройку в Бердянске церкви, предписали о составлении к проекту под литерою Б, одобренному Святейшим Синодом, новой сметы на постройку той церкви, и потом доставить к Вам для отсылки // по принадлежности.

Составленную в следствие сего предписания Таврическим губернским архитектором смета вместе с планом имею честь представить Вашему Сиятельству.

Тайный Советник Казначеев

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 100-100 зв. Оригінал.

№ 49 1836, грудня 19. — Відношення Міністра внутрішніх справ Дмитрія Блудова Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору Михайлу Воронцову з проханням прискорити надіслання кошторису

3276/1414. 30 декабря 1836.
Министерство
Внутренних Дел
Департамент Хозяйственный
Отделение 1
Стол 3
19 декабря 1836
№ 1996
По делу о построении церкви
на Бердянской косе

Господину Новороссийскому и Бессарабскому Генерал-Губернатору.

Отношением от 14 апреля сего года за № 483 я имел честь просить Ваше Сиятельство сделать распоряжение о составлении и присылке в Министерство Внутренних Дел сметы на построение на Бердянской косе деревянной церкви к проекту, одобренному Св. Правительствующим Синодом.

По неполучению в Министерстве помянутой сметы, считаю долгом покорнейше просить Ваше Сиятельство приказать ускорить доставлением оной.

Министр Внутренних Дел, Статс Секретарь [*Блудов*]
Директор [*Підпис*]

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 101. Оригінал.

№ 50 1837, січня 3. — Відношення Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Михайла Воронцова Міністру внутрішніх справ Дмитрію Блудову про новий кошторис на суму 23767 карбованців

19593/6461. Весьма нужное.
Отд. 1.
Ст. 3.
№ 118.
3 генваря 1837.
Одесса
Проект и смета

Г. Министру Внутренних Дел.

Имея честь получить при почтеннейшем отношении Вашего Высокопревосходительства от 14 апреля прошлаго года за № 483 проект под литерою Б, составленный в коммисии проектов и смет и одобренный Святей. Правительствующим Синодом на построении церкви[1] в Бердянске, я препроводил оной к Таврическому Гражд. Губернатору для составления сообразно сему проекту новой сметы.

Представленную ныне ко мне Г. Губер//натором новую смету, по которой исчислено 23767 рублей 46 коп., вместе с помянутым проектом под литерою Б препровождая при сем к Вашему Высокопревосходительству для представления на Высочайшее благорассмотрение, долгом считаю присовокупить, что о способах покрытия издержек на сооружение сей церкви я имел честь изъяснить в отношении моем к Вам, М. Г., от 11 мая 1835 года № 6523.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 102-102 зв. Чернетка.

№ 51 1837, січня 10. — Відношення Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Михайла Воронцова Міністру внутрішніх справ Дмитрію Блудову з приводу нового кошторису

3276/1414
Отд. 1.
Ст. 3.
10 генваря 1837.
№ 409.

Г. Министру Внутренних Дел.

На отношение Вашего Высокопр-ва за № 1996 имею честь ответствовать, что до получение онаго я имел честь препроводить к Вам, М. Г., при представлении от 3-го текущаго генваря за № 118, смету на построение [2] в Бердянске церкви, составленную согласно одобренному Святейшим Правительствующим Синодом проекту, возвратив и самой проект.

Нов. и Б. Г. Г.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 107. Чернетка.

[1] Далі викреслено: *«близ Ногайска»*.
[2] Далі напис *«на Бердянской косе»* виправлено на *«в Бердянске»*.

№ 52 1837, березня 28. — Відношення Міністра внутрішніх справ Дмитрія Блудова Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору Михайлу Воронцову про складності із фінансуванням зведення храму за кошти татарського збору

1.092/994. 12/23 апреля 1837.
Министерство
Внутренних Дел
Департамент Хозяйственный
Отделение 1
Стол 3
28 марта 1837
№ 685
О сумме, потребной на построение
на Бердянской косе церкви.[1]

Господину Новороссийскому и Бессарабскому Генерал-Губернатору.

По разсмотрении в Главном Управлении Путей Сообщения и Публичных Зданий доставленной при отношении Вашего Сиятельства от 3 минувшаго генваря сметы на построение на Бердянской косе близ Ногайска деревянной на каменном фундаменте церкви, оказалось, что на сию постройку вместо исчисленных по смете 23.767 руб. 46 коп. потребуется 23.648 р. 53 к.

Обращаясь за сим к источникам на покрытие вышеупомянутой издержки, я нахожу, что в отношении от 11 мая 1835 года Вы полагали отнести оную на счет 15 т. руб., определенных Высочайше утвержденною сметою расходов из особаго с Крымских татар // сбора в 1832 году, с добавлением последней суммы, на сию постройку потребной, от Бердянскаго общества, согласно желанию онаго, как объяснено о сем в той же Высочайше утвержденной на 1832 год смете татарскаго сбора.

Между тем Высочайше утвержденным в 4 день генваря сего года мнением Государственнаго Совета, о расходах в 1837 году из сбора с Крымских татар, повелено: по недостатку суммы на покрытие всех не терпящих отлагательства расходов, отложить исполнение многих статей, утвержденных по прежним сметам, а некоторые и вовсе отменить; в числе прочих велено отложить до времени постройку в Ногайске[2] церкви, на что назначено было 15 т. рублей.

Посему имея в виду, что неудобно входить в Комитет Г.г. Министров с представлением о разрешении постройки, тогда как на оную нет еще суммы, я долгом считаю обстоятельство сие сообщить // Вашему

---

[1] На лівому полі олівцем написано: *«Его Сиятельство полагает возможным ограничится 15 ты. суммою для постройки церкви в Бердянске, ибо помянутые обыватели едва ли в состоянии пожертвовать требуемую дополнительно сумму»*.

[2] Над *«Ногайске»* олівцем дописано: *«Бердянске»*.

Сиятельству, покорнейше прося Вас, Милостивый Государь, уведомить меня, какие Вы изволите находить в настоящее время способы к начатию работ по устройству помянутой церкви, и внесена ли градским обществом жертвуемая оным на постройку сей церкви сумма, или сие отложено до того времени, когда будет приступлено к самой постройке.

Министр Внутренних Дел, Статс Секретарь [*Блудов*]

Директор [*Підпис*]

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 108-108 зв., 115. Оригінал.

№ 53 1837, червня 13. — Відношення Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Михайла Воронцова Міністру внутрішніх справ Дмитрію Блудову з пропозиціями щодо одержання дозволу і фінансування зведення храму

1092/492. Нужное

Отд. 1.

Ст. 3.

№ 1098

13 июня 1837

Петергоф

Г. Министру Внут. Дел.

Ваше Высокопр-во в почтеннейшем отношении ко мне за № 685 изволите требовать сведения о том, какие в настоящее время имеются способы к начатию работ по построению на Бердянской косе близ Ногайска [1] деревянной на каменном фундаменте церкви, так как нет в наличности суммы 15 тыс. руб., назначенной на сей предмет по Высочайше утвержденной смете татарскаго сбора на 1832 год, а также о том, // внесена ли бердянским градским обществом жертвуемая оным на этот предмет сумма в добавление к назначенным из татарскаго сбора 15 т. руб.

На сие честь имею ответствовать Вашему Высокопр-ву, что как скоро при благоприятных обстоятельствах усилится поступление Крымско-татарскаго сбора, то в то же время можно будет приступить к начатию построения церкви в Бердянске на счет определенных из онаго на сей предмет 15 т. рублей, а в последствии уже обратиться к тамошнему обществу о взносе добавочной суммы на окончание церкви, согласно изъявленному на то желанию онаго; в настоящее же время бердянские жители едва ли в состоянии внести // в один раз предложенную или дополнительную сумму. Но за всем тем я обязываюсь возобновить покорнейшую просьбу мою к Вашему Высокопрев. об испрошении

[1] На лівому полі дописано: *«(нене г. Бердянск)»*.

окончательнаго разрешения на постройку означенной церкви, дабы при первуй возможности, не теряя времени, можно было приступить к начатию работ.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 109-109 зв., 114. Чернетка.

№ 54 1837, червня 29. — Відношення Міністра внутрішніх справ Дмитрія Блудова Новоросійському і Бессарабському генерал-губернатору Михайлу Воронцову про неможливість клопотати перед Комітетом Міністрів про надання дозволу на зведення храму до віднайдення джерел фінансування

1.859/853 14 июля 1837.
Министерство
Внутренних Дел
Департамент Хозяйственный
Отделение 1
Стол 3
29 июня 1837
№ 1706
По предмету построения в
г. Бердянске церкви

Господину Новороссийскому и Бессарабскому Генерал-Губернатору.

Ваше Сиятельство на отношение мое о том, какие имеются способы к начатию работ по постройке на Бердянской косе близ г. Бердянска деревянной на каменном фундаменте церкви, от 13 минувшаго июня изволили уведомить меня, что коль скоро при благоприятных обстоятельствах усилится поступление Крымско-татарскаго сбора, то в то же время можно будет приступить к начатию построения церкви в Бердянске на счет определенных из онаго на сей предмет 15 т. р., а в последствии уже обратиться к тамошнему обществу // о взносе добавочной суммы на окончание церкви, согласно изъявленному на то желанию онаго; в настоящее же время бердянские жители едва ли в состоянии внести в один раз предложенную или дополнительную сумму, но за всем тем Ваше Сиятельство изволите ходатайствовать об испрошении окончательнаго разрешения на постройку означенной церкви, дабы при первуй возможности, не теряя времени, можно было приступить к начатию работ.

При всем желании моем ускорить построение в Бердянске церкви, я затрудняюсь входить в Комитет Г.Г. Министров с представлением о дозволении помянутой постройки прежде открытия способов к покрытию нужных на сей предмет издержек, имея в виду последовавшее в недавнее время замечание Комитета Г.Г. Министров, чтобы постройки не иначе

были разрешаемы, как при имеющейся на производство их сумме, при том, // если постройка в Бердянске церкви, по не имению способов, замедлится на долго, то со временем и составленная на сей предмет смета может измениться.

По сим причинам имея честь препроводить у сего к Вашему Сиятельству смету и чертеж помянутой постройки, разсмотренные в Главном Управлении Путей Сообщения и Публичных Зданий, покорнейше прошу Вас, Милостивый Государь, употребить зависящия от Вас средства к изысканию источников на покрытие нужных на помянутую постройку издержек, и потом препровождаемые план и смету доставить ко мне для испрошения на сию постройку установленным порядком разрешения.

Министр Внутренних Дел, Статс Секретарь [*Блудов*]

Директор [*Підпис*]

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 110-110 зв., 113. Оригінал.

№ 55 1837, серпня 17. — Відношення Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора Михайла Воронцова Таврійському цивільному губернатору з повідомленням про хід справи і про подальші дії щодо влаштування церкви в Бердянську

1859/853.

Отд. 1.

Ст. 3.

№ 11.363

17 августа 1837

План и смета

Г. Таврическому Гражд. Губернатору.

Доставленные ко мне в конце прошлаго года предместником Вашего Превосходительства план и смету на постройку[1] в Бердянске деревянной на каменном фундаменте церкви я представлял к Г. Министру Вну. Дел.

Вследствие того Г. Министр уведомив меня, что означенные план и смета были разсмотрены в Главном Управлении Путей Сообщения и Публичных Зданий, // требовал сведений о том, какие в настоящее время имеются способы к начатию работ по постройке в Бердянске церкви, так как нет в наличности суммы 15 тыс. руб., ассигнованной на сей предмет по Высочайше утвержденной смете татарскаго сбора на 1832 год, а также внесена ли бердянским обществом жертвуемая на постройку церкви сумма в добавление к назначенным из татарскаго сбора 15 т. руб.

[1] Викреслено: *«На Бердянской косе близ Ногайска».*

На это я отвечал Его Высокопревосходительству, что как скоро при благоприятных обстоятельствах усилится поступление татарскаго сбора, то в то же время // можно будет приступить к начатию построения церкви в Бердянске на счет определенных из онаго на сей предмет 15 т. рублей, а в последствии уже обратиться к тамошнему обществу о взносе добавочной суммы на окончание церкви, согласно изъявленному на то желанию онаго; в настоящее же время бердянские жители едва ли в состоянии внести в один раз предложенную или дополнительную сумму.

За всем тем я признавал нужным просить Г. М. в деле об исходатайствовании окончательнаго разрешения на постройку означенной церкви, дабы при первуй возможности, не теряя времени, можно было приступить к начатию работ. //

[…][1] Г. Мин. Внут. Дел уведомил меня, что при всем желании его ускорить построение в Бердянске церкви, он затрудняется входить в Комитет Г.Г. Министров с представлением о дозволении начать помянутую постройки прежде открытия способов к покрытию нужных на этот предмет издержек, имея в виду замечание Комитета Г.Г. Министров, чтобы постройки не иначе были разрешаемы, как при имеющейся на производство их сумме, при том, если постройка в Бердянске церкви, по не имению способов, замедлится на долго, то со временем и составленная на этот предмет смета может измениться.

По таковым причинам, имея препроводить ко мне смету и чертеж помянутой постройки, разсмотренные в Главном Управлении Путей Сообщения и Публичных Зданий, […][2] просил употребить зависящия средства к изысканию источников на покрытие нужных на помянутую постройку издержек, и потом препровождаемые план и смету доставить к нему для испрошения на сию постройку установленным порядком разрешения.

Сообщая об этом Вашему Превосходительству, я покорнейше прошу Вас, М. Г., возвратив чертежи и смету, представить ко мне, в скорое время, с надлежащею поверкою, разсмотрение, когда удовлетворительное поступление татарскаго сбора готовится, […][3] бердянских жителей внести жертвуемую ими сумму […][4], приступить к построению там церкви.

Держархів Одеської області. — Ф. 1. — Оп. 191. — Спр. 84. — Арк. 111-112 зв. Чернетка.

[1] У тексті одне слово не прочитане.
[2] У тексті кілька слів не прочитані.
[3] У тексті кілька слів не прочитані.
[4] У тексті кілька слів не прочитані.

СЛОВНИК ЗАСТАРІЛИХ ТА РІДКОВЖИВАНИХ СЛІВ

Архієпископ — представник вищого ступеня церковної ієрархії; один з титулів єпископа.

Архієрей — представник вищої церковної ієрархії.

Аршин — міра довжини, у другій половині XIX ст. дорівнювала 71,11870 см.

Безпоповці — адепти напрямку у старообрядництві, який будувався на переконанні, що на землі немає істинної церкви, таїнств, немає і не може бути священства.

Благоусмотрение — розгляд.

Благочинний — духовна посада середньої ланки. Безпосередньо контролював діяльність парафіяльного духовенства.

Верста — міра довжини. Дорівнювала 500 сажнів (1066,8 метра).

Вершок — міра довжини. 1 вершок = 1/16 аршина.

Відро — дометрична міра об'єму рідини, яка дорівнювала 12,3 л.

Генерал-ад'ютант — почесне звання наближених до монарха осіб; обирався з генералів за особистим велінням імператора, мав право на словах оголошувати височайшу волю.

Генерал-губернатор — вищий урядовий чиновник російської адміністрації на місцях, у руках якого зосереджувалася цивільна і військова влада. Підпорядковувався безпосередньо монарху.

Гільдія — один з розрядів, на які поділялось купецтво залежно від розмірів капіталу і роду торгівлі.

Голандська сажа — різновид чорної фарби.

Губернатор — вищий урядовий чиновник адміністративно-територіальної одиниці — губернії.

Державна Рада — вища (до 1906 р.) законодорадча державна установа Російської імперії, створена в 1810 р. за проектом М.М. Сперанського.

Десятина — поземельна міра. Дорівнювала 2400 кв. сажень, тобто 1,09 гектара. Економічна або господарська десятина дорівнювала 3200 кв. сажень.

Диякон — священнослужитель, представник білого духовенства, який не має духовної влади, будучи позбавлений права відпускати гріхи, не може, за деяким винятком, здійснювати таїнства, самостійно правити службу Божу.

Дійсний статський радник — за Табелем про ранги чиновник IV класу.

Дійсний таємний радник — за Табелем про ранги чиновник II класу.

Дюйм — одиниця довжини, дорівнює 2,54 см.

Дячок — член причту, який не входить до церковної ієрархії, але поставлений на церковне служіння.

Его Сиятельство — титул, що в Російській імперії присвоювався всім княжим (які не мали титул Світлості) і графським родам.

Екстракт — короткий виклад справи з наведенням витягів із документів.

Єпархія — церковно-адміністративна одиниця, підпорядкована єпархіальному архієрею.

Іконостас — у церкві художньо оздоблена стіна — перегородка зі вставленими в неї іконами, що відділяє вівтар від центральної частини.

Казна (тут) — державний бюджет.

Колезький асесор — за Табелем про ранги чиновник VIII класу.

Консисторія — адміністративно-судова установа при єпархіальному архієреї.

Контрфорс — архітектурна деталь, вертикальна конструкція для підтримки стін.

Кубічний сажень — кубічна міра. 1 куб. сажень = 27 куб. арш. 343 куб. фут.

Літургія — головне з християнських богослужінь, під час якого виконуються обряди, пов'язані з таїнством причастя.

Мауерлат — елемент покрівлі будівлі, який являє собою бруси або колоди, викладені зверху по периметру зовнішньої стіни.

Метрична книга — публічна книга для запису народжень, вінчань і смертей.

Міщани — стан у Російській імперії, що включав різні категорії міських мешканців (ремісників, дрібних торговців, дрібних домовласників тощо). Майнові та станові права міщан були визначені Жалуваною грамотою містам 1785 р.

Молитовний будинок — особлива будівля, у якій, за відсутності церкви, дозволяється служити літургії на переносному антимінсі.

Набедреник — чотирикутний плат із зображенням хреста, який давався як перша нагорода священикам і носився при стегні з правого боку.

Надвірний радник — за Табелем про ранги чиновник VII класу.

Обер-прокурор — вища посадова особа, що очолювала Синод на правах міністра.

Обиватель — мешканець, приписаний до податної верстви.

Парафія — нижча церковно-адміністративна організація, що об'єднує віруючих, яких обслуговує причт одного храму або одна духовна особа.

Пастир — священик як керівник пастви.

Перелюб — тілесне злиття особи, яка перебуває у шлюбі, з особою сторонньою.

Підполковник — за Табелем про ранги військовий чин VII класу.

Повіт — адміністративно-територіальна одиниця у складі губернії.

Посад — передмістя, окраїна міста.

Превосходительство — титулування осіб, що мали на військовій службі чин генерал-майора чи генерал-лейтенанта, в цивільній — чин четвертого або третього класу.

Присовокупить — додати.

Пристав — начальник поліції невеликої адміністративної одиниці.

Причт — склад осіб, які служать при одній релігійній споруді. Може включати як священно-, так і церковнослужителів.

Причетник — член причту церкви; спільна назва всіх кліриків, за винятком священиків та дияконів.

Протоієрей — перший серед священиків при церкві. Зазвичай — настоятель храму. Проте звання протоієрея може даватись не у зв'язку з настоятельством, а як почесна особиста відзнака.

Пуд — одиниця ваги. 1 пуд = 40 фунтів = 16,38 кг.

Сажень — давня одиниця довжини. У другій половині XIX ст. 1 сажень = 7 фут. = 84 дюйм. = 840 лініям = 3 арш. = 48 вірш. = 2 метри 13 см. 3,561 мм. Сажень навкісний — міра довжини, що визначалась відстанню від п'яти лівої ноги до кінчиків пальців піднятої правої руки.

Святотатство — як майнове посягання, спрямоване на священні або освячені предмети, включає два аспекти: корисний намір і образу релігійних почуттів віруючих.

Священик (ієрей) — священнослужитель, представник білого духовенства, який має канонічне право здійснювати таїнства (крім висвячення антимінсів, освячення миро) і богослужіння.

Сенат — вищий орган управління в Росії, запроваджений Петром I 22 лютого 1711 р. З початку XIX ст. трансформований на вищий орган суду та нагляду.

Синод — вищий орган духовної влади в Російській імперії, через який діяли монархи в церковному управлінні.

Собор — храм, який служить місцем проведення богослужінь духовенством кількох парафій. Переважно — кафедральний храм у єпархіальному місті. Крім того, — головний храм у місті, іншому населеному пункті, храм у великому монастирі.

Список — списане з документа, копія.

Статс-секретар — особистий секретар (доповідач) імператора (імператриці) в Російській імперії XVIII – початку XIX ст. З XIX ст. — почесне звання вищих сановників, що давало право особистої доповіді імператору.

Статський радник — за Табелем про ранги цивільний чин V класу.

Стол — відділення в установі, що відало якимось відносно вузьким колом справ.

Таємний радник — за Табелем про ранги цивільний чин III класу.

Титулярний радник — за Табелем про ранги цивільний чин IX класу.

Треба — релігійний обряд, який здійснює священнослужитель на прохання віруючих. Треба, якій приписується таємнича благодатна сила, включає в себе молитви і ритуальні дії, які здійснюються в певному порядку.

Фріз — декоративний елемент у вигляді горизонтальної смуги або стрічки, що обрамляє ту чи іншу частину архітектурної споруди.

Фунт — одиниця ваги (маси). Дорівнював 0,4 кг.

Фут — лінійна міра довжини. 1 фут = 12 дюйм. = 120 лін. = 0,42857 арш. = 6,86 вірш. = 30,47944 см.

Церковний староста (титар) — світська особа, повірений парафіян, який мав піклуватись про церковне майно і виконувати низку інших функцій при церкві.

Церковнослужитель — нижча службова посада в церкві, на яку призначають не через таїнство священства, а тільки за архієрейським благословенням.

Четверть — міра об'єму сипучих тіл (1 четверть = 209,91 л.) і рідини (1 четверть = 1/4 відра = 3,08 л.).

Шалівка — тонка дошка, один з видів пиленого лісу.

ЗМІСТ

Взаємини світської влади і церкви за часів першого десятиліття існування Бердянська (*Лиман Ігор)* ……..... 3

Насадження імперської моделі взаємин світської влади, православного духовенства і парафіян: церковне життя Бердянська першого десятиріччя його існування (за неопублікованими архівними джерелами) (*Подколзіна Софія*) ……... 23

Справа «Про будівництво церкви поблизу міста Ногайська на Бердянській косі» (1830-1837 рр.) …….. 45

Словник застарілих та рідковживаних слів …… 112

Наукове видання

Лиман Ігор Ігорович
Подколзіна Софія Леонідівна

ПОШИРЕННЯ ІМПЕРСЬКИХ ПРАКТИК ВЗАЄМИН ДЕРЖАВИ І ЦЕРКВИ: РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ БЕРДЯНСЬКА ПЕРШОГО ДЕСЯТИРІЧЧЯ ЙОГО ІСНУВАННЯ

Комп'ютерний набір, комп'ютерна верстка та макетування:
Ігор Лиман, Софія Подколзіна, Варвара Красозова
Художнє оформлення: *Арсеній Голик*
Коректор: *Анна Дев'ятка*

Підписано до друку 28.12.2014 р.
Гарнітура «Times New Roman». Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Ум.-друк. арк. 8,28. Обл.-вид. арк. 8,54.
Наклад 300 прим. Зам. №110

Видавництво та друк Ткачук О.В.
71100, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Кірова, 52/49, 53
Тел. (097) 918-66-41, (066) 106-29-93; e-mail: Tizdat@gmail.com
http://izdatelstvo.at.ua
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 3377 від 29.01.2009 р.